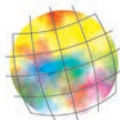

ACTA FACULTATIS STUDIORUM HUMANITATIS
ET NATURAE UNIVERSITATIS PREŠOVIENSIS

PRÍRODNÉ VEDY

FOLIA GEOGRAPHICA

VOLUME 56, 2014, No. 2

PREŠOV

Vedecký časopis pre teóriu, výskum a prax geografie a príbuzných disciplín/
Scientific journal for theory, research and practice of geography and related disciplines

**ACTA FACULTATIS STUDIORUM HUMANITATIS
ET NATURAE UNIVERSITATIS PREŠOVIENSIS,
PRÍRODNÉ VEDY, FOLIA GEOGRAPHICA**

VOLUME 56, 2014, No. 2

Výkonný redaktor/Executive editor:

RNDr. Vladimír Čech, PhD.

University of Prešov, Slovakia

Hlavný redaktor/Editor-in-Chief:

prof. RNDr. Eva Michaeli, PhD.

University of Prešov, Slovakia

Medzinárodná redakčná rada/International editorial board:

prof. RNDr. Vladimír Baar, PhD.

University of Ostrava, Czechia

prof. Frédéric Dumont

Université des Sciences et Technologies de Lille, France

prof. RNDr. Ján Harčár, PhD.

University of Prešov, Slovakia

prof. dr. Alexandru Ilieș

University of Oradea, Romania

prof. RNDr. Vladimír Ira, PhD.

Slovak Academy of Sciences, Bratislava, Slovakia

prof. RNDr. Robert Ištok, PhD.

University of Prešov, Slovakia

prof. dr. hab. Antoni Jackowski

Jagellonian University in Cracow, Poland

doc. dr. Lučka Lorber

University of Maribor, Slovenia

prof. RNDr. René Matlovič, PhD.

University of Prešov, Slovakia

prof. Adrian Smith

Queen Mary, University of London, Great Britain

prof. Ing. Jozef Vilček, PhD.

University of Prešov, Slovakia

Dr.h.c. prof. RNDr. Florin Žigrai, DrSc. Vienna, Austria

Tvorba a správa internetovej stránky časopisu/Creating and maintaining of journal website:

RNDr. Kvetoslava Matlovičová, PhD. University of Prešov, Slovakia

Vydavateľ/Publisher:

Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, Ulica 17. novembra 15, 080 01 Prešov,

Slovensko/Publishing University of Prešov, Ulica 17. novembra 15, 080 01 Prešov, Slovakia

Jednotlivé príspevky podliehajú anonymnému recenznému konaniu minimálne dvoch recenzentov/Individual contributions are subject to anonymous peer-review procedure at least two reviewers

*Časopis dodržiava štandardy týkajúce sa publikačnej etiky počas celého procesu publikovania/
The journal keeps standards related to a publication ethics during the publishing process*

<http://www.unipo.sk/fakulta-humanitnych-prirodných-vied/geografia/folia>

EV 4949/14

ISSN 1336-6149 (Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis
Prešoviensis, Prírodné vedy)

ISSN 1336-6157 (Folia Geographica)

OBSAH / CONTENTS

- 5 **René MATLOVIČ**
ADAPTAČNÁ TRANSFORMÁCIA INTRAURBÁNNYCH ŠTRUKTÚR
V POSTSOCIALISTICKOM OBDOBÍ: ONTOLOGICKÉ A EPISTEMOLOGICKÉ
ÚVAHY
*ADAPTATIVE TRANSFORMATION OF THE INTRA-URBAN STRUCTURES
IN POSTSOCIALIST PERIOD: ONTOLOGICAL AND EPISTEMOLOGICAL
CONSIDERATIONS*
- 14 **Slavomír BUCHER**
TRANSFORMÁCIA POSTINDUSTRIÁLNEHO MESTA V PROCESE
GLOBALIZÁCIE: NIEKOĽKO POZNÁMOK
*TRANSFORMATION OF THE POST-INDUSTRIAL CITY IN THE GLOBALIZATION ERA:
SEVERAL REMARKS*
- 29 **Kvetoslava MATLOVIČOVÁ**
TEORETICKÝ RÁMEC VÝSKUMU INTRAURBÁNNEJ KRIMINALITY:
HLAVNÉ PRÍSTUPY V KRIMINOLOGICKOM MYSLENÍ
*THEORETICAL FRAMEWORK OF THE INTRA-URBAN CRIMINALITY RESEARCH: MAIN
APPROACHES IN THE CRIMINOLOGICAL THOUGHT*
- 41 **Miloslav MICHALKO**
DISKURZ A NEOLIBERALIZMUS V REGIÓNE. KRITICKO-GEOGRAFICKÝ
PRÍSTUP
DISCOURSE AND NEOLIBERALISM IN REGION. CRITICAL-GEOGRAPHICAL APPROACH
- 56 **Jana MICHALKOVÁ**
PLACE BRANDING AKO FENOMÉN GLOBALIZUJÚCEHO SA SVETA.
TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ
*PLACE BRANDING AS A PHENOMENON OF GLOBALIZING WORLD. THEORETICAL
BACKGROUND*

ADAPTAČNÁ TRANSFORMÁCIA INTRAURBÁNNYCH ŠTRUKTÚR V POSTSOCIALISTICKOM OBDOBÍ: ONTOLOGICKÉ A EPISTEMOLOGICKÉ ÚVAHY

ADAPTATIVE TRANSFORMATION OF THE INTRA-URBAN STRUCTURES IN POSTSOCIALIST PERIOD: ONTOLOGICAL AND EPISTEMOLOGICAL CONSIDERATIONS

René MATLOVIČ¹

Abstract:

This article deals with the ontological and epistemological aspects of the geographical analysis of the intra-urban structure dynamics in postsocialist period. The main aim is to conceptualize a adaptative transformation as a meta-process of the urban changes in the postsocialist period. We discuss the ontological aspects of this research in the framework of adapted Bochum model. Our epistemological discussion is focused on the strategy of research in the framework of the trinity version of place concept.

Key words:

adaptative transformation, epistemology, intra-urban structures, ontology, postsocialist city

ÚVOD

Dynamika urbánnych, najmä intraurbánnych, štruktúr sa v ostatných rokoch stala pomerne frekventovanou témou v urbánno-geografickom výskume slovenskej proveniencie. Tento bádateľský záujem bol stimulovaný viacerými faktormi, z ktorých je potrebné uviesť najmä značnú intenzitu urbanizačných procesov a premeny intraurbánnych štruktúr súvisiace so spoločensko-ekonomickou transformáciou po r. 1989 a rastúcimi vplyvmi globalizačných procesov. Toto úsilie slovenskej komunity urbánnych geografov v ostatných rokoch, ku ktorým sa radia napr. Andráško, Buček, Danielová, Divinský, Džupinová, Chorvát, Ira, Korec, Lauko, Lukáčová, Matlovič, Nestorová-Dická, Ondoš, Pouš, Repaská, Rochovská, Slavík, Šuška, Šveda, detailnejšie inventarizujeme v nedávno uverejnených prácach – Matlovič et. al. (2009) a Matlovič (2011). Veľká časť štúdií postihuje tieto zmeny a dynamiku parciálnym

1 *Prof. RNDr. René Matlovič, PhD., Katedra geografie a aplikovanej geoinformatiky, Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: rene.matlovic@unipo.sk*

spôsobom (analyzuje vybrané aspekty zmien, resp. venuje sa vybraným transformačným procesom, z nich najmä suburbanizácii). Na druhej strane je však potrebné upozorniť aj na pokusy o komplexnejšie uchopenie problematiky dynamiky intraurbánnych štruktúr na Slovensku. Vo viacerých prácach (Matlovič 1998, 2001, 2002, 2003, 2004) sme aplikovali koncept diferencovanej miery urbanizácie pri pokuse o syntetické uchopenie priestorovej štruktúry mesta a jej parciálnych intraurbánnych štruktúr. Syntézu sociálno-demografickej intraurbánnej štruktúry Bratislavy v transformačnom období realizovali Ondoš a Korec (2006). Podobné štúdie vznikli aj o Košiciach (Matlovič, Nestorová-Dická, 2009, Nestorová-Dická, 2013, 2014,).

V našom príspevku predstavíme základný teoretický rámec geografickej interpretácie dynamiky intraurbánnych štruktúr v transformačnom období. Pod transformačným obdobím chápeme postsocialistickú etapu formovania našich miest (po r. 1989). Prezentácia tohto základného teoretického rámca si vyžaduje predstavenie jeho dvoch dimenzií: ontologickej (objekt štúdia) a epistemologickej dimenzie.

ONTOLOGICKÁ DIMENZIA: POSTSOCIALISTICKÉ MESTO A ADAPTAČNÁ TRANSFORMÁCIA INTRAURBÁNNYCH ŠTRUKTÚR

Ontologická dimenzia traktovanej problematiky súvisí s konceptualizáciou objektu nášho skúmania. Ním sú intraurbánne štruktúry v postsocialistickom meste. V doterajších prácach (Matlovič, 1998, 2004) sme venovali pozornosť konceptualizácii intraurbánnych štruktúr a postsocialistického mesta. Intraurbánne štruktúry sú parciálne štruktúry tvoriace priestorovú superštruktúru (metaštruktúru) mesta. Identifikovali sme štyri parciálne intraurbánne štruktúry – fyziografickú, morfológickú (morfofenetickú), funkčnú a sociálno-demografickú. Môžeme ich chápať ako komplementárne dimenzie priestorovej superštruktúry mesta, ktoré sú vzájomne podmienené, t.j. zmeny v jednej z nich vyvolávajú následnú transformáciu ďalších. Majú rozdielnu mieru zotrvačnosti, pričom najrýchlejšie sa mení sociálno-demografická a najzotrvačnejšia je fyziografická intraurbánna štruktúra (Matlovič 1998). Tieto štruktúry je potrebné skúmať simultánne prostredníctvom prístupov a metód urbánnej morfológie, urbánnej fyziológie a urbánnej sociológie (Matlovič et. al. 2014).

Pri konceptualizácii postsocialistického mesta nám poslúžili štrukturalistické východiská. V tomto zmysle chápeme postsocialistické mesto za vývojového nástupcu mesta reálneho socializmu, ktoré sa formovalo podľa princípov socialistického mesta (napr. centrálna riadená ekonomika s absenciou trhového mechanizmu, dominancia ideologických a politických kritérií nad ekonomickými kritériami pri alokácii obyvateľstva a sociálno-ekonomických aktivít, nedocenenie polohovej atraktivity, komunistický stranícky mocenský monopol, absencia lokálnej samosprávy, technologicky a industriálne orientovaný rozvoj obytnej zástavby s dôrazom na hromadnosť a sériovosť zástavby, typizáciu a štandardizáciu stavebných prvkov a celých budov, egalitárske prístupy pri rozvoji miest a pod.). Mestá reálneho socializmu je následne možné diferencovať podľa miery vplyvu uvedených princípov vo vzťahu k ich úze-

miu. Môžeme hovoriť o spektre miest od rýdzo socialistických, ktoré boli celé postavené podľa princípov socialistickej urbanizácie až po mestá, v ktorých sú jej prejavy len nevýrazné (Matlovič 2004). Po nástupe spoločensko-ekonomickej transformácie v r. 1989 (zo socialistického spoločensko-ekonomickeho režimu a monopolu komunistickej strany na kapitalistický spoločensko-ekonomický režim a pluralitnú demokraciu) nastali v mestách postkomunistických krajín markantné zmeny. Produktom týchto zmien je postsocialistické mesto, pod ktorým rozumieme mesto adaptujúce sa na nové (kapitalistické) podmienky. K základným črtám nových podmienok je možné uviesť napr. obnovu lokálnej samosprávy, obnovu trhového režimu a dominanciu ekonomických kritérií pri alokácii obyvateľstva a sociálno-ekonomických aktivít, reštitúciu súkromného vlastníctva, privatizáciu priestoru, bytov a budov, návrat k hodnotovej pluralite, internacionalizáciu/globalizáciu po politickom a ekonomickom otvorení štátu, návrat významu polohovej atraktivity mesta, konkurenčnú súťaž miest v priťahovaní finančného a ľudského kapitálu a pod. Hampl (1996) tieto zmeny interpretuje ako nápravné transformačné procesy súvisiace s návratom týchto miest na prirodzenú vývojovú trajektóriu. Sýkora (2001) poukazuje, že hlavné zmeny sa týkajú tých území v meste, ktoré z funkčného, morfológického a sociálno-demografického aspektu nie sú v súlade s novými podmienkami. V tejto súvislosti sa javí produktívne pri ich skúmaní aplikovať procesuálny prístup, teda konceptualizovať a následne inventarizovať jednotlivé transformačné procesy, ktoré sa vyznačujú diferencovanou mierou komplexnosti podľa ich účinku na spomínané parciálne intraurbánne štruktúry. Komplexné transformačné procesy vyvolávajú zmeny vo všetkých antropogénne podmienených intraurbánných štruktúrach (morfológickej, funkčnej i sociálno-demografickej), čiastočne komplexné procesy majú efekty v dvoch parciálnych intraurbánných štruktúrach a elementárne transformačné procesy sa prejavujú len v rámci jednej intraurbánnej štruktúry (Matlovič 2001, 2004).

V kontexte doterajšej diskusie je možné konceptualizovať adaptačnú transformáciu intraurbánných štruktúr ako kľúčový metaproces, ktorý charakterizuje urbanizačné procesy v postsocialistickom meste. Adaptačná transformácia reprezentovaná komplexnými, čiastočne komplexnými a elementárnymi transformačnými procesmi sa diferencovane prejavuje v jednotlivých častiach postsocialistického mesta. Na základe generalizácie morfogenetického a priestorového rozvoja miest je možné tento vývoj sledovať v piatich zónach/typoch areálov – centrum (staré mesto – areály postavené do konca 18. stor.), vnútorné mesto (kompaktné areály obklopujúce stredoveké mestá z ranej industriálnej fázy urbanizácie v 19. a 1. pol 20. stor.), vilové štvrte, sídliská a periférna (suburbánna) zóna. Koncept postsocialistického mesta teda počíta s dočasnou/prechodnou a implicitne predpokladá, že po ukončení adaptačnej transformácie budú tieto mestá fungovať ako kapitalistické mestá so zachovanými relikmi z obdobia reálneho socializmu. Bádateľsky prítiažlivou je otázka, v ktorom momente môžeme považovať adaptačnú transformáciu za ukončenú a ďalší vývoj považovať už za normálny režim kapitalistického mesta.

Ďalším východiskom pri konceptualizácii nášho objektu skúmania je všeobecná predstava o objekte geografie ako vednej disciplíny (Matlovič 2006). Mesto ako výsek geografickej reality sa vyznačuje vysokou mierou hybridity vzhľadom na koexistenciu a vzájomné interakcie entít materiálnej i nemateriálnej povahy. V tomto zmysle je možné na základe inšpirácie z práce M. Büttnera (1985) a jeho Bochumského modelu charakterizovať objekt nášho štúdia nasledovne. Pozostáva z troch štruktúrnych úrovní. Najvyššia je úroveň, ktorá zahŕňa nemateriálne entity antropogénneho pôvodu. Ide o hodnoty, etické princípy, identitu, genius loci, percepciu, imidž, značku mesta a jeho častí. Nemateriálny charakter má aj priemet mesta do kyberpriestoru v podobe stôp, ktoré v ňom zanecháva. Táto úroveň zodpovedá noosférickej a kybersférickej úrovni modifikovaného Bochumského modelu (Matlovič 2006). Druhú platformu tvorí obyvateľstvo a návštevníci mesta, ktorí vytvárajú rozličné skupiny a siete na základe biologických, sociálnych, ekonomických, demografických, politických a kultúrnych znakov alebo záujmov. Súčasťou platformy sú zodpovedajúce inštitucionálne štruktúry (inštitúcie) a aktivity, ktoré je možné nazvať životom mesta. Tieto aktivity môžu byť rutinné (konané pravidelne alebo nepravidelne) alebo epizodické. Môžu byť očakávané i kontingentné. Z hľadiska ich priestorového dosahu môžu byť lokálne až globálne (u vybraných globálnych miest), čo je podmienené pozíciou mesta v urbánnej hierarchii. Druhá úroveň zodpovedá sociosférickej úrovni Bochumského modelu, z hľadiska intraurbánnych štruktúr ju tvoria sociálno-demografická a funkčná intraurbánna štruktúra (Matlovič 2006). Tretia úroveň zahŕňa materiálne objekty a entity ako antropogénneho, tak aj prírodného pôvodu. Ide teda o transformované prírodné prostredie a trvalé zariadenia slúžiace pre potreby sociosférickej úrovne (technosféra). Táto úroveň zodpovedá landšaftnej úrovni Bochumského modelu (Matlovič 2006) a tvoria ju fyziografická a morfológická intraurbánna štruktúra. Na každej z platforiem prebiehajú horizontálne procesy. Patria k nim aj elementárne, prípadne čiastočne komplexné transformačné procesy intraurbánnych štruktúr procesy (napr. funkčná fragmetácia, komercionalizácia, adícia, segregácia). Medzi susednými platformami (druhou a tretou, druhou a prvou) prebiehajú vertikálne procesy. Patria k nim aj niektoré čiastočne komplexné a komplexné transformačné procesy intraurbánnych štruktúr (napr. suburbanizácia). Medzi prvou a tretou úrovňou prebiehajú diagonálne procesy (napr. priemet sakralizácie do územia a pod.). Každá interakcia medzi nimi však prebieha prostredníctvom druhej úrovne.

EPISTEMOLOGICKÁ DIMENZIA: DYNAMIKA INTRAURBÁNNYCH ŠTRUKTÚR V KONTEXTE TROCH BÁDATEĽSKÝCH OPTÍK NA BÁZE TRINITÁRNEJ VERZIE KONCEPTU MIESTA

Komplexné postihnutie hybridného objektu a predmetu skúmania, akým sú intraurbánne štruktúry a ich dynamika v režime adaptačnej postsocialistickej transformácie, nevyhnutne musí reflektovať vývoj teoreticko-metodologickej bázy humánnej a regionálnej geografie. Teoretické diskusie sa v ostatnom období sústredili na prob-

lematiku hľadania produktívnej symbiózy nomotetického a idiografického spôsobu produkcie geografických poznatkov. V našej literatúre sme túto tému prediskutovali vo viacerých príspevkoch – Matlovič (2006, 2007, 2009). Upozornili sme na aplikabilitu konceptu miesta, pričom sme formulovali jeho trojštruktúrnú (trinitárnu) verziu. Vychádzali sme zo Sackovej koncepcie miesta ako kategórie zjednocujúcej sféru prírody, sociálnych vzťahov a významu (Sack 1997). Geografický pohľad na miesto spája dovedna tri odlišné pohľady prírodných, spoločenských a humanitných vied na uvedené sféry. Ďalším východiskom trinitárnej verzie konceptu miesta boli jeho meniace sa interpretácie v kontexte vývoja geografického myslenia etapizovaného podľa Habermasovej klasifikácie koncepcií poznania, opierajúcej sa o poznávacie záujmy a rozlišujúcej vedy empiricko-analytické, kritické a hermeneutické (Johnston, Sidaway 2004). V tomto zmysle je miesto chápané ako vnútorne integrovaná entita zjednocujúca tri podstaty (miesto ako vyplnený segment priestoru koexistencie/geodiverzitou vzájomne previazaných fyziosférických, technosférických, socio-sférických, noosféricko-kybersférických komponentov), miesto ako proces vlastnej produkcie a reprodukcie, miesto ako význam a odrážajúca spomínaný trojštruktúrny model objektu štúdia geografie (bližšie Matlovič 2006, 2007, s. 17-18).

Miesto pritom nechápeme len ako ontologickú, ale najmä ako epistemologickú kategóriu, čiže ako spôsob štúdia a porozumenia geografickej reality. Z perspektívy takto chápaného miesta je potom možné študovať priestorové jednotky rozličných dimenzií a taxonomických úrovní pozdĺž lokálno-globálneho kontinua. Geografická analýza a syntéza, opierajúca sa o trinitárnu verziu konceptu miesta, by v takom prípade mala odrážať súčasnú aplikáciu troch bádateľských optík (Matlovič 2009). Prvou je kompozičná optika, reprezentovaná empiricko-analytickými prístupmi zameranými na analýzu a syntézu časopriestorových štruktúr a foriem prírodného a antropogénneho pôvodu. Ak to premietneme do nami traktovanej problematiky ide o tradičný výskum jednotlivých intraurbánnych štruktúr s využitím širokej palety metód geografickej analýzy a syntézy s dôrazom na nomotetický spôsob produkcie geografických poznatkov. Príkladom môžu byť výskumy morfolologickej intraurbánnej štruktúry v kontextuálnom rámci Conzenovho morfologického cyklu, analýzy sociálno-priestorovej intraurbánnej štruktúry v teoreticko-metodologickom rámci faktorovej ekológie, štúdium priestorovej distribúcie a redistribúcie obyvateľstva v meste v teoretickom rámci Clarkovho a Newlingovho modelu a podobne. Kompozičná bádateľská optika je jednoznačne dominujúcim prúdom v rámci urbánno-geografického výskumu. Druhou je sociálno-konstruktivistická a kontextuálna optika, ktorá sa dominantne opiera o aplikáciu kriticko-analytických prístupov. Ide o výskumy polohového potenciálu miest v rozličných kontextoch, štúdium sociálno-priestorových procesov, ich mechanizmov, aktérov a sietí aktérov, vzájomných interakcií mesta a okolia, interakcií miest navzájom, vzájomných vzťahov makroštruktúr a mikroštruktúr (napr. priemet globalizačných procesov v lokalitách, glokalizácia, geografická interpretácia konfliktov v mestskom priestore, otázky priestorovej spravodlivosti v mestách a pod. Kriticko-analytické prístupy sa hojne využívajú v rámci štúdia transformácie intraur-

bánných štruktúr (najmä sociálno-demografickej a funkčnej) a pri niektorých transformačných procesoch (segregácia, gentrifikácia, suburbanizácia a pod.). V rámci tohto úsilia dochádza ku kombinovaniu nomotetických a idiografických spôsobov produkcie geografických poznatkov. Treťou je substanciálno-axiologická optika, pre ktorú je príznačné používanie hermeneutických prístupov. Ide o štúdium nemateriálnych entít ako sú identita, imidž, značka, hodnoty, významové dominanty, genius loci mesta, ktoré sú súčasťou noosféricko-kybersférickej platformy traktovaného objektu štúdia. Príkladom sú štúdie urbánnej identity skúmanej prostredníctvom urbánnej toponymie (Bucher et. al. 2013). V rámci transferu získaných poznatkov do praxe je možné uviesť oblasť marketingu a brandingu mesta (Matlovičová 2007ab, 2008, Matlovičová, Kolesárová 2012), ktorá preukazuje výraznú aplikačnú relevanciu (Matlovič, Matlovičová 2012). Je to doména idiografického spôsobu produkcie geografických poznatkov.

ZÁVER

V predloženej stati sme predstavili základný teoretický rámec geografickej interpretácie dynamiky intraurbánných štruktúr v režime adaptačnej transformácie postsocialistickej éry (po r. 1989). Zamerali sme sa ako na ontologickú, tak aj na epistemologicko-metodologickú dimenziu teoretického rámca. Ontologickú dimenziu sme prediskutovali prostredníctvom konceptualizácie intraurbánných štruktúr postsocialistického mesta a transformačných procesov, pričom sme dospeli k precizovaniu predstavy o adaptačnej transformácii intraurbánných štruktúr ako kľúčového metaprocesu, ktorý charakterizuje urbanizačné procesy v postsocialistickom meste. Adaptačná transformácia reprezentovaná komplexnými, čiastočne komplexnými a elementárnymi transformačnými procesmi sa diferencovane prejavuje v jednotlivých častiach postsocialistického mesta. Vo väzbe na modifikovaný Bochumský model sme traktovaný objekt štúdia vymedzili ako trojúrovňový model, pozostávajúci z entít nemateriálnej povahy antropogénneho pôvodu a materiálnych entít prírodného i antropogénneho pôvodu s odlišným stupňom vývojovej zložitosti. Najnižšiu platformu reprezentuje fyziosférická a technosférická rovina, vyššiu sociosférická a najvyššiu noosféricko-kybersférická platforma. Táto trojštruktúrna povaha objektu nášho štúdia sa odráža aj epistemologicko-metodologickej dimenzii nášho teoretického rámca. Ide o súčasnú aplikáciu troch bádateľských optík s diferencovaným mišom nomotetických a idiografických prístupov k produkcii geografických poznatkov. Ide o kompozičnú, sociálno-konstruktivistickú a kontextuálnu ako aj substancionálno-axiologickú optiku. Poukázali sme na vzájomné väzby aplikácie uvedených optík vo vzťahu k jednotlivým aspektom dynamiky intraurbánných štruktúr.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0325/12 Dynamika intraurbánných štruktúr na Slovensku v prvom decéniu 21. storočia (vedúci projektu prof. RNDr. René Matlovič, PhD.).

LITERATÚRA

- BUCHER, S., MATLOVIČ, R. LUKÁČOVÁ, A., HARIZAL, B., MATLOVIČOVÁ, K., KOLESÁROVÁ, J., ČERMÁKOVÁ, L., MICHALKO, M. (2013). The Perception of Identity through Urban Toponyms in Regional Cities of Slovakia. *Anthropological Notebooks*, 19, 3, 2013, 23 – 40.
- BÜTTNER, M. (1985). Zur Geschichte und Systematik der Religionsgeographie. *Geographia Religionum*, Band I., Dietrich Reimer Verlag, Berlin, s. 13 – 122.
- HAMPL, M. a kol. (1996). *Geografická organizace společnosti a transformačné procesy v České republice*. PF KU, Praha.
- JOHNSTON, R.J., SIDAWAY, J.D. (2004). *Geography & Geographers. Anglo-American Human Geography since 1945*. Arnold, London, 527 s.
- MATLOVIČ, R. (1998). *Geografia priestorovej štruktúry mesta Prešov*. Geografické práce, VIII., FHPV PU Prešov, 260 s.
- MATLOVIČ, R. (2001). Transformačné procesy a ich efekty v intraurbánných štruktúrach postkomunistických miest. In: Baran, V., ed., *Premený Slovenska v regionálnom a didaktickom kontexte. Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Matthiae Belii, Geografické štúdie*, 8, 73 – 81.
- MATLOVIČ, R. (2002). Teoreticko-metodologický rámec komplexnej geografickej interpretácie priestorovej štruktúry mesta. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy, XXXVIII., Folia Geographica* 6, 127 – 143.
- MATLOVIČ, R. (2003). Ville postsocialiste – nouvelle dynamique des structures intra-urbaines. *Hommes et Terres du Nord*, 4, 28 – 41.
- MATLOVIČ, R. (2004). Tranzitívna podoba mesta a jeho intraurbánných štruktúr v ére postkomunistickej transformácie a globalizácie. *Sociológia*, 36, 2, 2004, 137 – 158.
- MATLOVIČ, R. (2006). Geografia – hľadanie tmelu (k otázke autonómie a jednoty geografie, jej externej pozície a inštitucionálneho začlenenia so zreteľom na slovenskú situáciu). *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Folia Geographica*, č. 9, s. 6 – 43.
- MATLOVIČ, R. (2007). Hybridná idiograficko-nomotetická povaha geografie a koncept miesta s dôrazom na humánnu geografiu. *Geografický časopis*, 59, č. 1, s. 3 – 23.
- MATLOVIČ, R. (2009). K problematike novej systemizácie regionálnogeografických poznatkov. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, č. 53, s. 11 – 18.
- MATLOVIČ, R. (2011). Geografia miest w Słowacji: historia, czasy współczesne i przyszłość. In: Kaczmarek, S., ed., *Miasto. Księga jubileuszowa w 70. rocznicę urodzin Profesora Stanisława Liszewskiego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 281 – 305, ISBN 978-83-7525-518-8.
- MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K. (2012). Spoločenská relevancia a budovanie značky geografie. *Geografie*, 117, 1, 33 – 51.
- MATLOVIČ, R., IRA, V., KOREC, P., ONDOŠ, S. (2009). Urban Structures and their Transformation (the contribution of Slovak geography). In: Ira, V., Lacika, J., eds., *Slovak Geography at the Beginning of the 21st Century. Geographia Slovaca*, 26, 2009, 71 – 99.

- MATLOVIČ, R., NESTOROVÁ-DICKÁ, J. (2009). The city of Košice in the context of postsocialist transformation. *Quaestiones Geographicae*, 28B/2, 45 – 56.
- MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K., KOLESÁROVÁ, J. (2014). Conceptualization of the historic mining towns in Slovakia in the institutional, urban-physiological and urban-morphological context. In Radics, Zs., Péntzes, J., eds., *Enhancing competitiveness of V4 historic cities to develop tourism*. Didakt, Kft., Debrecen, 2014, pp. 165 – 193.
- MATLOVIČOVÁ, K. (2007a). Place as a overlap between the interests of Regional Geography and Marketing. *Revija za geografijo*, 2, 2, 53 – 62.
- MATLOVIČOVÁ, K. (2007b). Genealógia marketingu miesta. In: Ježek, J. a kol., *Budování konkurenceschopnosti měst a regiónů v teorii a praxi*, Západočeská univerzita, Plzeň, pp. 197 – 214.
- MATLOVIČOVÁ, K. (2008). Place marketing process: theoretical aspects of realisation. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Presoviensis, Folia Geographica*, 12, 195 – 224.
- MATLOVIČOVÁ, K., KOLESÁROVÁ, J. (2012). Place branding – význam a možnosti využitia v rozvoji území. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy, Folia Geographica* 19, 160 – 170.
- NESTOROVÁ-DICKÁ, J. (2013). *Sociálno-demografické dimenzie postsocialistického mesta Košice*. 1. vydanie. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013. 176 s. ISBN 9788081520969.
- NESTOROVÁ-DICKÁ, J. (2014). Sociálno-demografické dimenzie postsocialistického mesta. *Geografický časopis*, 66, 1, 49 – 66.
- ONDOŠ, S., KOREC, P. (2006). *Súčasný dimenzie sociálno-demografickej priestorovej štruktúry Bratislavy*. *Sociológia*, 38, 1, 49 – 82.
- SACK, R.D. (1997). *Homo Geographicus*. John Hopkins University Press, Baltimore, 292 s.
- SÝKORA, L. (2000). Post-communist City. In: Jażdżewska, I., ed.: *Miasto postsocjalistyczne. Organizacja przestrzeni miejskiej i jej przemiany*. UŁ, ŁTN a PTG Łódź, s. 41 – 45.
- SÝKORA, L. (2001). Klasifikace změn v prostorové struktuře postkomunistických měst. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Folia Geographica*, 4, 194 – 205.

SUMMARY

In the present essay, we introduce the basic theoretical framework of the intra-urban structures dynamics during the adaptive post-socialist transformation regime. We focused on the ontological and epistemological dimensions of the mentioned theoretical framework. We discuss the ontological dimension through conceptualization of the post-socialist city, its intra-urban structures and the processes of their transformation. We introduce a concept of the adaptive transformation as

a crucial meta-process, which is connected with urbanization processes in post-socialist city. The adaptive transformation is represented by complex, partly complex and elementarily transformation processes, which are differentially expressed in different areas of the post-socialist city. In relation to the adapted Bochum model we conceptualize our research object as a three-levels model, consisting of non-material entities anthropogenic origin and material/physical entities of natural and anthropogenic origin with different degrees of developmental complexity. The lowest level is represented by physiospheric and technospheric entities, higher level by sociospheric entities and highest level by noospheric and cyberspheric entities. This trinity nature of the object of our study reflects the epistemological and methodological dimension of our theoretical framework. This is the simultaneous application of three explorational optics with a differentiated mix of nomothetic and idiographic approaches to the production of geographic knowledge. It is a compositional, socio-constructivist and contextual as well as substancial-axiological optics. We pointed out the interrelationships between mentioned explorational optics and intra-urban structure changes.

TRANSFORMÁCIA POSTINDUSTRIÁLNEHO MESTA V PROCESSE GLOBALIZÁCIE: NIEKOĽKO POZNÁMOK

TRANSFORMATION OF THE POST-INDUSTRIAL CITY IN THE GLOBALIZATION ERA: SEVERAL REMARKS

Slavomír BUCHER¹

Abstract:

The primary objective of the following paper is to outline of the most important characteristics related with post-industrial era of global urbanization. The paper analyses by critical point of view the relevant literature mostly connected with sociology and urban geography background. The current processes in the cities' spatial structure are defined both by factors related to the transformation of the social system and by globalization. The outstanding feature of these transformation processes is their various developments in different parts of the city. Post-Industrial transformation processes carried upon the concentration of transactional activities. The following processes characterize post-industrial city: deindustrialization, economic polarization of the population and gentrification. Additionally, opposing viewpoints of the most prominent researchers, regarding the position and role of the modern city in the production of (socio-) economic progress will be presented. Deindustrialization is process of societal and commercial transformation produced by the elimination of industrial capacity or activity in the country or region, especially heavy industry or manufacturing industry. The conclusion is that the place, i.e. the city remains the relevant source of (socio-) economic progress and that possible domination of the metropolitan region over the (central) city will not necessarily result in complete disappearance of the city as know it from the industrial age. The results of the study suggest particular path dependencies and combined effects of endogenous and exogenous factors.

Key words:

Post-industrial city, deindustrialization, gentrification, globalization, transformation

ÚVOD

Primárnym cieľom príspevku je systematizujúca prezentácia najdôležitejších charakteristík postindustriálneho mesta. Kritickým pohľadom sme pristupovali pri analýze a selekcii odbornej literatúry z oblasti sociológie, urbanizmu a geografie, čo

1 **RNDr. Slavomír Bucher, PhD.**, Katedra geografie a aplikovanej geoinformatiky, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: slavomir.bucher@unipo.sk

nás následne naviedlo k selekcii nasledovných pojmov vystihujúcich postindustriálne mesto: suburbanizácia, deindustrializácia, terciarizácia, ekonomická polarizácia obyvateľstva, rast podielu malého podnikania a domácich firiem a gentrifikácia. Načrtli sme jednotlivé protichodné argumentácie, diskusie autorov, pričom našim úsilím bolo predostrieť rôzne pohľady na riešenie problematiku. Industriálne mesto plnilo akúsi úlohu „inkubátora“ vedomostí a inovácií, môžeme však s presvedčením tvrdiť, že aj v postindustriálnom meste bude pozícia centra vedomostí a inovácií zachovaná? Môže postindustriálne miesto (place) v dobe moderných informačno-komunikačných technológií stratiť priestorový (space) význam v rámci hospodárskeho a sociálneho progresu štátu? Nadobúda metropolitné územie úlohu arbitra hospodárskeho a sociálneho pokroku na úkor centrálného mesta? To je len zlomok úvah, na ktoré sa pokúsime nájsť odpovede, alebo aspoň predostrieť možné východiská.

Je celý rad slovenských a českých prác geografov, ktoré sa explicitne zaoberajú týmito vzťahmi a pokúšajú sa ich bližšie analyzovať (Rochovská, Miláčková 2012; Ištók, Angelovič 2012; Michalko 2013, 2012; Matlovič, Ira, Korec, Ondoš 2009; Slavík, Klobučník, Kohútová 2011; Rusnák, Korec 2013; Rochovská, Majo 2013b; Šveda 2011; Sedláková, Matlovič 2004; Matlovič, Lukáčová 2007; Šveda, Križan 2011; Halás, Roubínek, Kladio 2012; Sýkora 2009; Chromý, Janů 2003 a iní).

Globalizácia a sociálno-ekonomická reštrukturalizácia svetového hospodárstva významne vplýva na transformáciu ekonomík globálnych miest. S nástupom týchto procesov prichádza na scénu tzv. „nový“ kapitalizmus, kde vedomosti a dostup k aktuálnym informáciám (just in time) sú esenciálnou hybnou silou ekonomického rozvoja miest. Pod vedomosťami rozumieme „súbor organizovaných výpovedí o faktoch alebo skutočnostiach, ktoré predstavujú logický výrok alebo výsledok experimentu šírený prostredníctvom komunikačných prostriedkov v ucelenej podobe“ (Bell 1999). Samozrejme sa musíme zmieniť aj o historickom kontexte využívania vedomostí a informácií v postindustriálnom vývoji mesta. Ako uvádza Robins a Webster (1999) a Webster (2004) kľúčový moment v procese využívania informácií nastal oveľa skôr a to zavedením Taylorovho vedomostného manažmentu začiatkom dvadsiateho storočia.

Klasickú črtu postindustriálneho mesta symbolizuje presun ekonomických aktivít od priemyselnej výroby smerom k službám (Gottdiener a Hutchison, 2011). Samozrejme hybnou silou rozvoja hospodárstva úspešného postindustriálneho mesta sú služby s vysokou pridanou hodnotou, značným podielom kreatívnosti a aplikáciou vedomostno-informačných inovácií. Landry (2000) a Florida (2003, 2005, 2007, 2012) v tomto kontexte vyčleňujú „aristokraciu“ mestskej spoločnosti, ktorá ponúka produkty s vysokou pridanou hodnotou vďaka kreatívnosti, vedomostiam a inováciám. Taktiež sa táto sociálna skupina zvykne označovať ako „kreatívna vrstva spoločnosti“. Doménou tejto spoločenskej triedy sú aktivity spojené s umením, módou, hudbou, cestovným ruchom, „hi-tech“ – kreatívny priemysel (dizajn softvéru, informačno-komunikačné technológie, nové médiá atď.). Kritiku konceptu „kreatívnej triedy“ predstavili Markusen (2006) a Pratt (2008).

EKONOMICKÁ DUALITA MESTA

Viacerí autori predpokladali, že v počiatočnej fáze „transformačnej“ terciálizácie ekonomiky (flexibilnej špecializácie) práve odvetvia hospodárskej činnosti s vysokou pridanou hodnotou, medzi ktoré zaradíme napríklad finančný a IT sektor môžu zohrávať kľúčovú úlohu pri reštrukturalizácii urbánneho prostredia poznačeného procesom deindustrializácie postsocialistického mesta (Gottdiener a Hutchison 2011). Pod pojmom „transformačnej“ terciálizácie ekonomiky rozumieme prispôsobenie sa štruktúry hospodárstva novým vonkajším a vnútorným podmienkam transformácie ekonomiky z centrálne plánovanej na trhovú. Avšak prax preukázala, že to nie je celkom reálne. Významný profit z odvetví tzv. „novej ekonomiky“, ktorých základom je vyššia pridaná hodnota má úzka elita nadpriemerne zarábajúcich profesionálov, čo v konečnom dôsledku vplýva aj na súčasnú polarizáciu urbánneho priestoru. Sassen (2001) vo svojom príspevku analyzovala ekonomickú polarizáciu miest, skúmajúc pri tom sektorové relácie, vlastnicke pomery firiem a podnikov, ktoré sa spolupodieľajú na kreovaní pracovných miest vo vzťahu k veľkosti kvalifikovanej pracovnej sily v regióne a ponúkanej mzde. Vo vyspelých krajinách je motorom ekonomického rastu terciálny sektor, ktorý zamestnáva najpočetnejšiu skupinu ekonomicky aktívnych obyvateľov. Aj tu však môžeme nájsť značné diferenciácie, najmä ak porovnávame výrobné služby, hotelierstvo s pracovnými pozíciami v IT službách a bankovníctve. Z hľadiska verifikácie tézy ohľadne rastúcej polarizácii urbánneho priestoru možno uviesť vysoký podiel pracovníkov v priemysle vo Veľkej Británii a USA v 50. rokoch 20. storočia. Napriek vysokým objemom priemyselnej produkcie a zamestnanosti boli mzdy v tomto odvetví národného hospodárstva sotva priemerné (Sassen 2001).

Cohen (2009) spája procesy deindustrializácie a terciálizácie s kreovaním tzv. polarizovaného, resp. duálneho mesta. Jednoducho povedané „duálne mesto“ je tvorené úzkou elitou nadpriemerne zarábajúcich profesionálov a masou nedostatočne ohodnotených pracovníkov. Pre obe skupiny platí, že sa nejedná o vymedzené odvetvie ekonomickej činnosti, ale práve naopak, nadpriemerne ohodnotených zamestnancov môžeme nájsť v bankovníctve a poisťovníctve, IT sektore, alebo top manažment v rôznych prierezových sektorových odvetviach národného hospodárstva. Jednou z príčin „duality mesta“ podľa Cohena (2009) môže byť aj nejednotnosť interpretácie tohto procesu, t. j. nesúlad medzi znalosťami a zručnosťami vyžadovanými na trhu práce, kde dochádza k zániku vybraných pracovných pozícií v dôsledku ich nedostatočnej spoločenskej relevancie pričom iné profesie zaznamenávajú progres, resp. sa ich dopyt na pracovnom trhu zvyšuje. Na základe spomenutých úvah môžeme konštatovať, že nízko kvalifikovaný pracovník vo výrobnnej sfére po strate pracovného miesta v dôsledku deindustrializácie nemôže následne pokračovať vo svojej kariére vo výrobe napr. sofistikovaných elektronických zariadení, ale musí hľadať alternatívne zdroje príjmu. Skupine ekonomicky aktívnych ľudí (nízko kvalifikovaná pracovná sila), ktorým sa nepodarilo nájsť „zdroj“ príjmu ostáva nádej, že si svoju existenciu zabezpečia prostredníctvom štátnych alebo regionálnych programov dočasného zamestnávania (sociálna pomoc).

Sassen (2001) definuje dva procesy, charakteristické rysy moderného mesta, ktoré sú úzko prepojené s ekonomickou polarizáciou mesta. Prvý z nich sa spája s poklesom významu sekundárneho sektora, t.j. priemyselnej výroby v odvetvovej štruktúre národného hospodárstva. Pozoruhodným trendom postindustriálneho mesta je pozvoľný pokles podielu zamestnanosti vo veľkých priemyselných korporáciách a naopak nárast malých firiem často prepojených s rodinnou formou podnikania. Podľa štúdie rodinných podnikov, ktorú si nechala vypracovať Európska komisia rodinný biznis nebol v minulosti vnímaný ako významný faktor rozvoja regiónu. Zakladanie rodinných podnikov začalo začiatkom 80. rokov v západnej Európe postupne nadobúdať nový rozmer. Od tohto obdobia rodinné podnikanie získava čoraz viac na popularite, vedú sa rôzne polemiky a diskusie medzi akademickou obcou a politikmi na danú tému v Európe a svete. Ako uvádza Castells (1989) fenomén rodinných firiem a malého podnikania je neodmysliteľnou zložkou súčasnej urbánnej ekonomiky mesta. Na druhej strane globálna hospodárska recesia napomohla rozvoju tzv. neformálnej ekonomiky, známej tiež pod prívlastkami neformálna, sivá alebo tieňová. Zahŕňa legálnu, ale nezdanenú výrobu, obchod a služby s výnimkou nezákonných činností, ako je napríklad obchodovanie s narkotikami či s ulúpeným tovarom. Príkladom takýchto činností je aj textilná výroba, kde pomocou lacnej pracovnej sily, ktorá nemá potrebné pracovné povolenia dochádza k distribúcii lacných tovarov často podomovým predajom priamo v meste.

Transformácia ekonomickej štruktúry mesta prináša so sebou aj zmenu spoločenskej stratifikácie obyvateľstva – na scénu prichádzajú „noví aktéri“ s odlišným profesionálnym a vzdelanostným postavením, s rozdielnym pohľadom na kultúrne hodnoty, preferencie a orientácie (Hamnett 2003). Mladí, dobre zarábajúci profesionáli s vysokoškolským vzdelaním a bez detí sa často označujú ako generácia „Yuppies“ (young urban professionals). Ich životný štýl charakterizuje dynamickosť, možnosť autonómneho rozhodovania, seberealizácia vlastných ideí, tolerovanie individuality a rôznorodosti. S príchodom tejto generácie do väčších miest dochádza k premene sociálno-demografickej a funkčnej intraurbánnej štruktúry mesta. Jedná sa o proces gentrifikácie, kde mladšie obyvateľstvo s vyšším sociálno-ekonomickým statusom preniká do starších štvrtí vnútorného mesta, pričom dochádza k výmene pôvodného, staršieho obyvateľstva s nízkym sociálnym statusom, zmene vlastníckych pomerov nehnuteľností a modernizácii existujúceho domového fondu (Sýkora 2001). Gentrifikácia sa často spája aj s umelcami, ktorí komponujú špecifický kolorit prebiehajúcej revitalizácii. Vznikajú umelecké kluby, kaviarne, špecifická architektúra, ktorá je módna a zároveň elektrizujúca pre mladých ľudí – mestskú šľachtu (Rochovská, Miláčková, Námešný 2013a). Formuje sa tak určitá značka územia, ktorá sa stáva neuveriteľne silným kultúrno-spoločenským javom, účinne pôsobiacim na podvedomie človeka v procese voľby miesta bývania, trávenia voľno-časových aktivít a práce (pozri bližšie práce Matlovičová, Némethyová, Matlovič 2009; Matlovičová 2010a, 2010b; Matlovičová, Kolesárová 2012). V procese gentrifikácie môžeme nájsť neoddeliteľnú pečať „obchodnej značky“ (*brandingu*) ako účinného nástroja pre odliš-

nie sa od ostatných konkurenčných aj keď fyzicky takmer rovnakých produktov, čo sa následne prejavuje na ich predajnosti pretože ich ľudia vnímajú ako „značkové“ kvalitnejšie a tým pádom aj cenovo drahšie. Organizácia času a potrieb „yuppies“ vytvára tlak na štruktúru spotreby v meste, kde do popredia vystupuje dopyt po tovare a službách, ktoré nie sú produktom masovej spotreby. Masová spoločnosť je dôsledkom sociálnych vzťahov, ktoré priniesla priemyselná revolúcia a urbanizácia. Predaj takýchto tovarov sa realizuje v špecializovaných nákupných centrách, pričom charakteristickou črtou produktov je ich originalnosť, obmedzená dostupnosť, vyššia kvalita a cena oproti rovnakým tovarom masovej spotreby. Výrobný proces vystihujú prívlastky ako flexibilita, adaptabilita na požiadavky trhu, fáza realizácie a výroby produktu prebieha zväčša na jednom mieste s obmedzeným počtom zainteresovaných výrobných kapacít.

Ako sme už načrtli v úvode príspevku druhý proces ekonomickej polarizácie mesta je identifikovaný s gentrifikáciou. Gentrifikácia (*gentryfication*) znamená v doslovnom preklade z angličtiny šľachtu, resp. aristokraciu. Transformácia štvrtí pod vplyvom gentrifikácie sa nesie v znamení skvalitnenia služieb a bývania po stránke ekonomickej, sociálnej a kultúrnej.

Okrem spomenutých procesov príznačných pre postindustriálne mestá môžeme spomenúť ešte jeden dôležitý činiteľ, ktorý sa či už priamo alebo nepriamo spolupodieľa na ekonomickej polarizácii urbánnej society. Jedná sa o „casualizáciu“ časti pracovných činností, t. j. flexibilitu práce prostredníctvom zmluvy na stanovený týždenný limit odpracovaných hodín. Do menovanej kategórie zaraďujeme sezónne a honorárne práce, či prácu na čiastočný úväzok. Taktiež tu začleňujeme rôzne flexibilné zamestnania vrátane slobodných povolání (architekti, umelci, spisovatelia, fotografi) a osoby samostatne zárobkovo činné. Vzhľadom na rastúci podiel ekonomicky aktívnych obyvateľov, ktorí poberajú nízku mzdu sa zvyšuje podiel lacných tovarov a služieb, ale aj mzdová polarizácia v spoločnosti.

PERCEPCIA MESTA V PROCESE GLOBALIZÁCIE A INFORMAČNEJ SPOLOČNOSTI

Podľa Floridu (2003) a Sassenovej (2006) aplikáciou informačno-komunikačných technológií metropolitné mestá strácajú komparatívne výhody t. j. nemusia byť východiskovým bodom pokroku a inovácií. V tomto kontexte akékoľvek miesto na Zemi, ktoré disponuje technologickými inováciami a potrebnou infraštruktúrou môže predstavovať impulz budúceho rozvoja regiónu. Menovaní autori zachádzajú v kritike ešte ďalej, keď percipujú *miesto* (*place*) ako nepodstatnú entitu v *priestore* (*place*) z hľadiska ekonomického rozvoja. Napríklad Kelly (1998) uvádza, že odvetvia novej ekonómie budú závislé na „priestore“ a nie na „mieste“ ako tomu bolo doteraz. V budúcnosti môžeme očakávať, že sa ekonomické transakcie stanú neodmysliteľnou súčasťou „nového ekonomického priestoru“. V intenciách uvažovania o meste ako ho poznáme v súčasnosti budeme v budúcnosti dišputovať už iba ako o „archaickom artefakte ekonomickej entity“ v priestore.

Casstels (1989) sa domnieva, že mestá v industriálnom období predstavovali „inkubátory“ inovácií a kreativity, kde na rozdiel od stanovených výrobných procesov a postupov dochádzalo k difúzií technológií a formovaniu nových odvetví priemyselnej výroby. Mohli by sme predpokladať, že mestá budú tento trend nasledovať aj v postindustriálnom období. Súčasná priestorová organizácia spoločnosti čoraz intenzívnejšie závisí na dostupnej a aktuálnej informačnej sieti. Informačné toky sú potrebné pri podpore rozhodovania sa v podniku: informácie od zamestnancov, zo zahraničných pracovných ciest, od dodávateľov, zákazníkov, odberateľov, od konkurentov, z Internetu a masovokomunikačných prostriedkov. Materiálna hodnota miesta v zmysle transferu tokov nestráca na význame ani v súčasnosti, nakoľko sa väčšina procesov stále odohráva vo fyzickom priestore (riadiace strediská, požiadavky na infraštruktúrne vybavenie, atď.). Ďalším argumentom, ktorý zdôrazňuje relevantnosť metropolitných miest je skutočnosť, že najdôležitejšia infraštruktúra a vzdelanostný potenciál sa lokalizuje práve v týchto lokalitách.

Sassen (2001) predostrela niekoľko hypotéz ohľadne budúceho vývoja globálnych miest v kontexte globalizácie a transferu technológií. Globálne mesto môžeme charakterizovať ako mesto, v ktorom sa koncentrujú vysokoziskové odvetvia ekonomickej činnosti konkurencieschopné na globálnej úrovni.

V procese globalizácie dochádza k zvýšenej geografickej distribúcii podnikateľských aktivít, firmy decentralizujú svoje obchodné a ekonomické činnosti do vzdialených regiónov, niekoľko tisíc kilometrov od svojho materského sídla. Napriek týmto tendenciám existujú určité „*primárne funkcie*“, ktoré sú lokalizované v centrále sídla spoločnosti. Týka sa to najmä strategického plánovania, riadenia a kontroly – tieto činnosti sú centralizované a ich koordinácia prebieha z jedného, prípadne niekoľkých centier – globálnych miest.

Vďaka sprostredkovaniu a výmene informácií v reálnom čase (real in time) medzi jednotlivými spoločnosťami sa v globálnych mestách sformovali nadnárodné klastre vzájomne prepojených a spolupracujúcich korporácií, ktoré z týchto globálnych centier prijímajú najdôležitejšie rozhodnutia globálneho charakteru. Uvedli by sme štyri najdôležitejšie charakteristiky globálnych miest:

- ✓ po prvé môžeme konštatovať, že *systém sieťovania globálnych miest predstavuje najvyššiu formu kooperácie v hierarchizácii mestských sídiel*
- ✓ po druhé tieto mestá reprezentujú najvýznamnejšie svetové centrá práve preto, lebo predstavujú *významné uzly – prepojenia rôznych ekonomických činností*. Napríklad Londýn, New York a Zürich sú známe svetové centrá obchodovania so zlatom ako komoditou, v Johannesburgu, Mumbaii a Sydney sa nachádzajú svetovo známe burzy komodít obchodujúcich s metalom
- ✓ po tretie medzi jednotlivými globálnymi centrami existuje v určitých oblastiach a odvetviach vzájomná konkurencia, avšak môžeme nájsť aj *formy vzájomnej spolupráce na rôznych hierarchických úrovniach výrobného procesu alebo v ekonomickej sfére podnikania*. Vznikajú tzv. strategické aliancie, ktoré spolupracujú v rôznych fázach výrobného procesu produktu, resp. vo sfére ekonomických činností.

- ✓ po štvrté ako uvádza Sassenová (2001) zapojením sa týchto globálnych miest do medzinárodného svetového obchodu dochádza k *oslabeniu ich spätosti so širším regiónom a taktiež znižuje sa priama závislosť na národnom hospodárstve*.

V ére industrializácie mestá bezprostredne podliehali politickým rozhodnutiam národných elít, keďže ich vývoj priamo závisel od hospodárskej a politickej doktríny štátu. V súčasnosti vďaka sieti neprehľadných vlastníckych pomerov a záujmov nadnárodných korporácií sa vplyv štátu na globálne mestá prakticky obmedzil na minimum (Brenner 1998).

Sassenová (2001) ďalej argumentuje, že v novej ekonomike globálne mestá predstavujú „kľúčové centrá, kde sa sústreďujú vysokošpecializované odvetvia a obchodné procesy“. V týchto uzloch dochádza ku kompletizácii a finalizácii produktov. V modernej ekonomike musí spoločnosť/firma vykonávať celý rad zložitých operácií, ktoré zastrešujú rôzne činnosti ako: právo, účtovníctvo, controlling, vývoj produktov, dizajn, výskum, marketing, public relations, riadenie ľudských zdrojov...Z dôvodu racionalizácie nákladov spoločnosti/firmy odovzdávajú určité vnútropodnikové aktivity, ktoré nesúvisia s hlavnou činnosťou ich podnikania na externé subjekty (subdodávateľov). Špeciálnu formu externého obstarávania predtým interne realizovaných výkonov nazývame „*outsourcingom*“. V tomto kontexte vysokošpecializované outsourcingové firmy preberajú na seba zodpovednosť vo forme externých subjektov. Najmä v západnej Európe rastie dopyt nadnárodných spoločností po špecializovaných službách s vysokou kvalitou odbornej spôsobilosti a diskretnosťou voči objednávateľovi kontraktu na tieto služby. Medzi najvýznamnejších užívateľov týchto služieb zaraďujeme nadnárodné spoločnosti, banky a národné vlády štátov.

V kontinuuálnej nadväznosti na predošlé myšlienky nás bude zaujímať zodpovedanie nasledovnej otázky. Prečo si nadnárodné korporácie vyberajú za svoje hlavné sídlo spoločnosti práve najrozvinutejšie mestá sveta?

Pre názornosť uvádzame sto vedúcich nadnárodných korporácií, ktoré sa špecializujú na vybrané služby súvisiace s právnym poradenstvom, marketingom a reklamou, poistením a účtovníctvom. Všetky tieto korporácie sú lokalizované v 315 svetových metropolách bez ohľadu na to, či tam majú sídlo alebo svoje filiálky. Iné prirovnanie: tovary vyrobené v 80 štátoch sa distribuujú do krajín celého sveta, avšak finančné transakcie cez ktoré sa tieto tovary distribuujú od výrobcu – predajcu až po zákazníka realizuje iba 20 globálnych finančných centier (Sassen 2009).

Vzhľadom na komplexnosť a zložitnosť podnikateľských aktivít mnohé spoločnosti – výrobcovia požadujú vzájomnú spoluprácu s predajcami napr. v oblasti marketingu predaja a propagácie výrobkov. Takto môžu spoločne konfigurovať finálny produkt podľa potrieb zákazníka, čo zvyšuje v konečnom dôsledku spoločný zisk z predaja výrobku a znižuje potenciálne náklady. Rovnako viaceré nadnárodné spoločnosti s príbuzným/identickým zámerom podnikateľskej činnosti spolupracujú a vzájomne riešia problémy spojené s technickými a technologickými procesmi výroby produktu. Taktiež spolupracujú s odborníkmi z oblasti financií, účtovníctva, mar-

ketingu a reklamy, právneho poradenstva. Z hľadiska časovej dostupnosti je veľkou výhodou, ak tieto poradenstvá a konzultácie prebiehajú simultánne na jednom mieste, odborníci z rôznych oblastí sú lokalizovaní v tesnej blízkosti a kedykoľvek dostupní riešiť vzniknutý problém. Globálne mestá predstavujú ideálne lokality, kde sa koncentruje veľké množstvo nadnárodných korporácií a odborníkov z rôznych sfér spoločenského života. Rozhodujúcim činiteľom koncentrácie špecializovaných služieb do globálnych miest sa javí „*organizačná komplexnosť*“, resp. kombinácia rôznych agensov (napr. moderná informačno-komunikačná infraštruktúra), čo v konečnom dôsledku predstavuje pre globálne mestá komparatívnu výhodu voči konkurencii.

Na záver k tejto podkapitole by sme mohli predostrieť úvahu Sassenovej (2001), ktorá sa pohráva s ideou, či mestá dokážu konkurovať novým výzvam v ére globalizácie a pokročilých informačno-komunikačných technológií. Kvalitatívne cennejším námetom v rámci diskusie zostáva úvaha, či a kedy náklady plynúce z geograficky determinovanej aglomerácie centralizovaných funkcií dosiahnu kritickú limitu, ktorá bude evokovať rozvoj nových foriem geograficky nedeterminovaných aglomerácií.

METROPOLIZÁCIA MESTA V POSTINDUSTRIÁLNEJ SPOLOČNOSTI

Podľa Floridu (2003) postindustriálne mesto reprezentuje ideálne miesto pre optimalizovaný rozvoj odvetví tzv. „*novej kreatívnej ekonomiky*“. Sassen (2001) ďalej uvádza, že v týchto metropolitných centrách sa flexibilne etablojú menšie podnikateľské subjekty, ktorých predmet podnikania súvisí s vysokošpecializovanými technologickými službami. Podľa Grahama a Marvina (2000) malé kreatívne firmy, ktorých predmetom obchodnej činnosti je projektovanie softvéru, inovácia mobilných aplikácií, digitálny dizajn a podpora internetových služieb sa zhromažďujú do klastrov koncentrovaných práve v gentrifikovaných štvrtiach metropolitných miest. Castells (1989) na druhej strane afirmuje, že nie je potrebné pripisovať gentrifikovaným štvrtiam a centru mesta vyššiu dôležitosť moci a vplyvu akú v skutočnosti predstavujú. V postindustriálnom meste súčasne s procesom centralizácie (koncentrácie) dochádza k transferu rôznorodého spektra ekonomických aktivít do okrajových štvrtí mesta, čo súvisí s procesmi decentralizácie (dekoncentrácie). Dokumentuje to na príklade Spojených štátov amerických, kde popisuje decentralizáciu ekonomických aktivít a taktiež ekonomickej moci v troch dimenziách: (1) *medzi regiónmi*, (2) *ako migráciu z metropolitných do nemetropolitných regiónov* a posledné hľadisko (3) *definuje decentralizáciu medzi mestom a územím vo vnútri metropolitného regiónu*. Najvyššiu a zároveň rozhodujúcu úroveň predstavuje proces decentralizácie ekonomických aktivít z centra mesta smerom k územiám lokalizovaným vo vnútri metropolitného regiónu. Práve menovaný aktivít sa môže stať „*fundamentálnym princípom ekonomickej a spoločenskej vitality*“ regiónu v postindustriálnej spoločnosti.

Rozvoj metropolitných území môžeme najjednoduchšie prezentovať pomocou nasledujúcich štádií vývoja urbanizácie. V industriálnej fáze je impulzom urbánneho

rozvoja priemysel. Industrializácia prispieva k „rurálnemu exodusu“ a koncentrácii obyvateľov do priemyselných centier. Na druhej strane časť obyvateľov migruje z centra miest do ich okrajových častí, prípadne neďalekých vidieckych obcí pričom toto územie následne urbanizuje. Rast počtu obyvateľov v mestách je sprevádzaný suburbanizačnými tendenciami v okrajových častiach mesta. Pre industrializačnú fázu urbanizácie sú charakteristické procesy spojené s formovaním veľkých urbánnych aglomerácií/mestských regiónov. Je dôležité poznamenať, že industriálne mestá reprezentovali priestorové formy, ktoré dominovali z ekonomického aj emocionálneho hľadiska nad urbanizovaným periférnym pásom, ktorý ich obkolesoval. V súčasnosti dochádza k stieraniu dichotómie mesta a predmestia, resp. širšieho urbanizovaného priestoru, čo znemožňuje v konečnom dôsledku relevantnú analýzu spoločenských aktivít v tomto území (Gottdiener a Hutchison 2011).

Postindustriálne alebo terciálne štádium urbanizácie charakterizujú vo vyspelých krajinách znaky ako vysoká životná úroveň a priestorová mobilita obyvateľov. Výsledkom tejto fázy urbanizácie je formovanie tzv. polycentrického systému metropolitných regiónov, ktoré sú produktom dvoch vzájomne nadväzujúcich procesov – *dekoncentrácie a rekoncentrácie obyvateľstva*. Vďaka dekoncentračným procesom obyvateľstvo a niektoré spoločensko-ekonomické aktivity migrujú z centra mesta do okrajových častí metropolitného regiónu. Ich opätovná koncentrácia do satelitných centier sa nazýva procesom rekoncentrácie. Satelitné mestá predstavujú zoskupenia malých urbánnych stredísk nachádzajúce sa v širšom zázemí metropolitného mesta, t.j. primárneho urbánneho strediska regiónu, ktoré sa vďaka procesom dekoncentrácie vyznačuje úbytkom populácie a ekonomických subjektov. V nasledujúcej fáze priestorovej transformácie stráca dominanciu nad metropolitným regiónom a nadobúda status jedného z „*ekonomicky relevantných*“ miest v rámci polycentrického metropolitného regiónu (Gottdiener a Hutchison 2011). Už nie samotné metropolitné mesto ani jeho satelity v zázemí, ale metropolitný región ako celok zohráva kľúčovú úlohu pri plánovaní socioekonomického rozvoja celého územia (pozri napr.: organizáciu metropolitných regiónov Tokia, San Franciska, Paríža).

V tomto kontexte môžeme poznamenať, že na oslabujúcu pozíciu centrálného mesta v metropolitnom regióne vplývajú dva procesy. Prvým z nich je *pokles obyvateľstva*, ktoré sa sťahuje do vzdialenejších štvrtí metropolitného mesta, prípadne až za vonkajší pás metropolitnej oblasti – v Európe môžeme nájsť rôzne príklady z miest ako Duisburg, Dortmund, Liverpool, či Birmingham (Gottdiener a Hutchison 2011). Druhým významný fenomén predstavuje *migrácia ekonomických subjektov* z centra na perifériu. V súčasnosti je trendom v metropolitných regiónov lokalizácia sídiel spoločností so špecializovanými službami a priemyselnou výrobou do okrajového pásu metropolitného mesta, prípadne satelitných miest v zázemí metropolitného regiónu (Gottdiener a Hutchison 2011). Taktiež stále viac obchodných reťazcov lokalizuje svoje predajne do okrajových zón metropolitného mesta, prípadne satelitných miest metropolitného regiónu. Svoju ponuku služieb a produktov sa snažia prispôbiť mladým rodinám s deťmi (napr. detský kútik priamo v areáli supermarketu). Vý-

sledok menovaných procesov spočíva v rastúcej miere nezávislosti a ekonomickom význame okrajových zón na úkor metropolitného mesta.

Castells (1989) sa zmieňuje o niekoľkých komparatívnych výhodách periférie voči centru metropolitného regiónu. Najvýznamnejšiu úlohu zohráva *cena pozemkov a prenájom kancelárskych priestorov*, ktoré sú niekoľkonásobne nižšie na periférii v porovnaní s centrom metropolitného územia. Keďže väčšina zamestnancov reprezentuje zároveň rezidentov periférie a satelitných miest znižuje sa *dochádzková vzdialenosť* a zároveň aj čas a *dopravné náklady* medzi miestom bydliska a práce. Maloobchod a ostatné pridružené služby sa sústreďujú do území s najvyššou koncentráciou migrujúceho obyvateľstva. Keďže tieto štvrte (periféria metropolitného mesta, neďaleké satelitné mestá) disponujú ekonomicky aktívnym obyvateľstvom (mladé rodiny s deťmi) vyznačujúcim sa vyššou vzdelanostnou úrovňou, sú ideálnym sídlom pre spoločnosti, ktoré vďaka automatizácii výroby majú nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily.

V súvislosti s kľúčovou úlohou metropolitných regiónov v globálnej ekonomike je nutné spomenúť aj kreovanie nových *technologicko-inovačných zón* slúžiacich ako *generátor vedomostí a inovačného potenciálu*. Teória „nových priemyselných okrskov“ (en. *New Industry Space Theory*) predstavená v roku 1980 nadobúda v súčasnosti na atraktivite. Je známa aj ako teória „novej ekonomickej geografie a inovačných procesov“ (en. *New Economic Geography Theory*).

Nová teória ekonomickej geografie vychádza z teoreticko-metodologických postulátov neoklasickej ekonomickej školy a jedná sa viac menej o pokračovanie neoklasickej tradície modelovania lokalizačných faktorov (Michaeli, Matlovič, Ištók et. al. 2010). Z pohľadu hodnotenia vývoja regionálnej štruktúry a možnosti klasifikácie konkurencieschopnosti regiónov musíme oceniť jej pokus o vysvetlenie vzniku polarity „jadro-periféria“. V odbornej literatúre sa stretneme s označením „nových priemyselných okrskov“ aj ako klastrov (en. *cluster*). Predstavujú geograficky blízku skupinu vzájomne spolupracujúcich firiem a na to nadväzujúcich činností v konkrétnom odbore, prepojených spoločnými rysmi a komplementaritami (Porter 2000).

ZÁVER

V závere by sme chceli stručne zhodnotiť niektoré úvahy načrtnuté v jednotlivých kapitolách práce. V postindustriálnom meste pozorujeme presun dominantných ekonomických činností smerom od sekundárneho (priemysel) do terciérneho (služby) sektora ekonomiky. Práve služby prvej, druhej a tretej generácie sú nosnou časťou národného hospodárstva produkujúce najvyššiu pridanú hodnotu z predaja svojich produktov. Aj keď využívanie informácií nie je výdobytkom urbánnej ekonómie postindustriálnej epochy vývoja mesta, vo výrobnom procese modernej ekonomiky predstavuje včasný dostup k relevantným informáciám rozhodujúci faktor konkurencieschopnosti medzi jednotlivými korporáciami.

Popri kontinuálnych pozitívnych procesoch deindustrializácie, tercielizácie a kľúčovej úlohe korektného zaobchádzania s vedomosťami a relevantnými infor-

máciami v „novej“ urbánnej ekonomike mesta môžeme pozorovať aj negatíva vyplývajúce z ekonomickej polarizácie populácie, rastúci podiel tieňovej ekonomiky, gentrifikácie vybraných štvrtí centrálneho mesta (v tomto kontexte pod negatívom rozumieme zmenu vlastníckych pomerov za často nevyjasnených podmienok) a flexibilitu práce (pracovné agentúry ponúkajúce pracovné pozície bez trvalého pracovného pomeru, čo znemožňuje týmto pracovníkom naplno využívať výhody plynúce zo štandardného pracovného pomeru – odvody, započítanie rokov do dôchodku, sociálne benefity, dovolenka, atď.). K neodmysliteľným znakom globalizácie svetového obchodu patria procesy spojené s decentralizáciou/dekoncentraciou mnohých ekonomických aktivít nadnárodných spoločností do miest s nízkou cenou práce, avšak viaceré sofistikované činnosti s ekonomicky vyššou pridanou hodnotou (plánovanie, riadenie a kontrola) zostávajú koncentrované v niekoľkých dominantných uzloch globálnych miest.

Aj vo veku informačno-komunikačných technológií je trendom nadnárodných korporácií sústrediť kľúčovú časť svojich ekonomických aktivít do globálnych miest, prípadne metropolitných zón ktorými sú centrami, čím ekonomicky a hospodársky posilňujú konkurencieschopnosť a ekonomickú vitalitu tohto regiónu na úkor menej vyspelých regiónov, kde majú lokalizované výrobné filiálky.

Za zmienku možno spomenúť úvahu, či došlo z jadra centrálneho mesta k presunu kľúčových ekonomických aktivít tvoriacich generátor rozvoja „novej“ urbánnej ekonomiky na perifériu, alebo sa jednalo iba o migráciu sekundárnych ekonomických aktivít? V prípade, že došlo k presunu kľúčových aktivít vystáva otázka, či obyvateľstvo migrovalo do periférnych regiónov v rámci metropolitného územia alebo niekde inde?

Bolo by vhodné v krátkosti spomenúť, že prípadná dominancia metropolitného regiónu nad centrálnym mesto neznamená, že mesto ako ho poznáme z industriálneho obdobia prestane existovať. Skôr by sme sa mali zamyslieť nad zmenou jeho funkčnej a sociálno-demografickej štruktúry. V konečnom dôsledku to znamená, že spoločenská, kultúrna, politická a ekonomická dominancia centrálneho mesta ako dištinktívna organizačná forma spoločenského prostredia nebude reprezentovať rovnakú hodnotu ako počas industriálneho obdobia.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0325/12 Dynamika intraurbánnych štruktúr na Slovensku v prvom decénií 21. storočia (vedúci projektu prof. RNDr. René Matlovič, PhD.).

POUŽITÁ LITERATÚRA

- BELL, D. (1999). *The Coming of Post-industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books.
- BRENNER, N. (1998). „Global Cities, Global States: Global City Formation and State Territorial

- Restructuring in Contemporary Europe“. *Review of International Political Economy*. Vol. 5, No. 1, p. 1 – 37.
- CASTELLS, M. (1989). *The Informational City. Information Technology, Economic Restructuring, and the Urban Regional Process*. Oxford: Basil Blackwell.
- COHEN, D. (2009). *Three Lectures on Post-Industrial Society*. Cambridge: The MIT Press.
- FLORIDA, R. (2003). „Cities and the Creative Class“. In *City and Community*. Vol.2, No. 1, p. 3 – 19.
- FLORIDA, R. (2005). *Cities and the Creative Class*. New York: Routledge.
- FLORIDA, R. (2007). *The Flight of the Creative Class*. New York: HarperCollins.
- FLORIDA, R. 2012. *The Rise of the Creative Class – Revisited*. New York: Basic Books.
- GOTTDIENER, M., HUTCHISON, R. (2011). *The New Urban Sociology*. The 4th edition. Boulder, CO: Westview Press.
- GRAHAM, S., MARVIN, S. (2000). „Urban Planning and the Technological Future of Cities“. In J. O. Wheeler, Y. Aoyama and B. Warf. Eds., *Cities in the Telecommunications Age – The Fracturing of Geographies*. P. 71 – 96, London: Routledge.
- HALÁS, M., ROUBÍNEK, P., KLADIVO, P. (2012). Urbánní a suburbánní prostor Olomouce: teoretické přístupy, vymezení, typologie. In *Geografický časopis*. Roč. 64, č. 4, s. 289 – 310.
- HAMNETT, C. (2003). Gentrification, Postindustrialism, and Industrial and Occupational Restructuring in Global Cities. U: G. Bridge and S. Watson, ur., *A Companion to the City*, p. 331 – 341. Oxford: Blackwell Publishers.
- CHROMÝ, P., JANŮ, H. (2003). Regional identity, activation of territorial communities and the potential of the development of peripheral regions. In *Acta Universitatis Carolinae Geographica*. Vol. 38, No. 1, p. 105 – 117.
- IŠTOK, R., ANGELOVIČ, M. (2012). Vybrané teoreticko-metodologické aspekty výskumu kvality života s prihliadnutím na prihraničné regióny. In *Folia Geographica*. Roč. 54, č. 20, s. 80 – 96.
- KELLY, K. (1998). *The rules for the New Economy*. New Yourk: Viking.
- LANDRY, C. (2000). *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. London: Earthscan.
- MARKUSEN, A. (2006). „Urban Development and the Politics of a Creative Class: Evidence From a Study of Artists“. In *Environmental and Planning A*. Vol. 38, No. 10, p. 1921 – 1940.
- MATLOVIČ, R., SEDLÁKOVÁ, A. (2004). Suburbanizácia – transformačný proces priestorovej organizácie postkomunistických miest (empirický príklad Prešova). In *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy, XLII, Folia Geographica* 7. s. 75 – 103.
- MATLOVIČ, R., LUKÁČOVÁ, A. (2007). The impact of suburbanisation in the hinterland of Prešov (Slovakia). In *Moravian geographical reports*. Vol. 15, no. 2, p. 22 – 30.

- MATLOVIČ, R., IRA, V., KOREC, P., ONDOŠ, S. (2009). Urban structures and their transformation (the contribution of Slovak geography). In *Geographia Slovaca*. Roč. 26, s. 71 – 99.
- MATLOVIČOVÁ, K., MATLOVIČ, R. NÉMETHYOVÁ, B. (2009). City branding of Bratislava: History and the Present. In *International Journal of Euro-Mediterranean Studies*. Vol. 2, No. 2, p. 215 – 234.
- MATLOVIČOVÁ, K. (2010a). Place branding as a useful tool of place competitiveness. In *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Geographica*. Vol. 41, No. 1, p. 5 – 14.
- MATLOVIČOVÁ, K., MATLOVIČ, R. (2010b). Percepcia sieťovania miest ako nástroja zvýšenia ich konkurencieschopnosti (empirický príklad Košíc a Prešova). In Fňukal, M., Frajer, J., Hercik, J. (eds.): *Sborník příspěvků z konference, 50 let geografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci*. Str. 429 – 442.
- MATLOVIČOVÁ, K., KOLESÁROVÁ, J. (2012). Place branding – význam a možnosti využitia v rozvoji územia. In *Folia Geographica*. Ročník LIV, 19, s. 160 – 170.
- MICHAELI, E., MATLOVIČ, R., IŠTOK, R., KLAMÁR R., HOFIERKA, J., MINTÁLOVÁ T., MITRÍKOVÁ, J. (2010). *Regionálny rozvoj pre geografov*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 717 s.
- MICHALKO, M. (2012). Priestor ako hlavný koncept výskumu geografie. Smerom ku kritickému konceptu priestoru. In *Folia Geographica*. Roč. 54, č. 19, s. 196 – 209.
- MICHALKO, M. (2013). Kritická regionálna politika. Hľadanie pozície geografa. In *Folia Geographica*. Roč. 55, č. 21, s. 67 – 83.
- PORTER E. (2000). *Locations, Clusters, and Company Strategy*. The Oxford Handbook of economic geography.
- PRATT, A. C. (2008). „Creative Cities: The Cultural Industries and the Creative Class“. In *Geografiska annaler: Series B – Human Geography*. Vol. 90, No. 2, p. 107-117.
- ROBINS, K., WEBSTER, F. (1999). *Times of Technoculture*. London: Routledge. p. 89 – 110.
- ROCHOVSKÁ, A., MILÁČKOVÁ, M. (2012). Uzavreté komunity – nová forma rezidenčných priestorov v post-socialistickom meste. In *Geographia Cassoviensis*. Roč. 6, č. 2, s. 165 – 175.
- ROCHOVSKÁ, A., MILÁČKOVÁ, M., NÁMEŠNÝ, L. (2013a). *Bratislava – mesto narastajúcich sociálnych nerovností*. In: Buček, J., Korec, P. (eds): *Moderná humánna geografia mesta Bratislava: priestorové štruktúry, siete a procesy*. Univerzita Komenského, Prírodovedecká fakulta, Katedra humánnej geografie a demografie, Bratislava, s. 89 – 118.
- ROCHOVSKÁ, A., MAJO, J. (2013b). Domáce je domáce, alebo už sa to pestovanie v dnešnej dobe neoplatí? (Domáce hospodárenie – stále dôležitá súčasť životných stratégií domácností slovenského postsocialistického vidieka). In *Slovenský národopis*. Ústav etnológie SAV, roč. 61, č. 1, s. 7 – 30.

- RUSNÁK, J., KOREC, P. (2013). Alternatívne koncepcie postsocialistickej transformácie. In *Ekonomický časopis*. Roč. 61, č. 4, s. 396 – 418.
- SASSEN, S. (2001). *The Global City: New York, London, Tokyo*. New Jersey: Princeton University Press.
- SASSEN, S. (2006). *Cities in a World Economy*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- SASSEN, S. (2009). „Cities Today: A New Frontier for Major Developments“. In *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. Vol. 626, No. 1, p. 53 – 71.
- SLAVÍK, V., KLOBUČNÍK, M., KOHÚTOVÁ, K. (2011). Vývoj rezidenčnej suburbanizácie v regióne Bratislava v rokoch 1990 – 2009. In *Forum Statisticum Slovaca*. Roč. 7, č. 6, s. 169 – 175.
- SÝKORA, L. (2001). Klasifikace změn v prostorové struktuře postkomunistických měst. In *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Folia Geographica*. 4, s. 194 – 205.
- SÝKORA, L. (2009). New Socio-Spatial Formations: Places of Residential Segregation and Separation in Czechia. In *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*. Vol. 100, no. 4, pp. 417 – 435.
- ŠVEDA, M. (2011). Bytová výstavba v zázemí Bratislavy v kontexte suburbanizácie. In *Urbanizmus a územní rozvoj*. Roč. 14, č. 3, s. 13 – 22.
- ŠVEDA, M., KRIŽAN, F. (2011). Zhodnotenie prejavov komerčnej suburbanizácie prostredníctvom zmien v registri podnikateľských subjektov SR na príklade zázemia Bratislavy. In *Geographia Cassoviensis*. Roč. 5, č. 2, s. 125 – 131.
- WEBSTER, F. (2004). *The Information Society Reader*. London, New York: Routledge, p. 62 – 80.

SUMMARY

The main aim of this paper is to systematically examine important characteristics of the city in the post-industrial age, with particular focus on important economic characteristics of the modern city. The post-industrial city is at such moment in which industries of former economic dominance have physically shifted in global position. Radical economic planning choices and, as a consequence, physical planning decisions are critical for the longevity, prosperity and leading edge for cities all around the world. Critical analysis of literature in the field of sociology and urban geography revealed the following processes as the most important characteristics of the post-industrial city, which are further discussed in the paper: deindustrialization, tertiarization, economic polarization of population, increase in home manufactures, gentrification and flexibilization of labor. One of the key reference points for international scholarship in both Anglo-American urban studies and gentrification studies is the post-industrial city. The post-industrial city is rooted in an era following industrialization and the economy of the post-industrial city is based on the provision of services rather than on the manufacture of goods. Increasing social inequalities

in transitive societies reflect in the changing spatial structure of the cities. The Gentrification has become more integral part of debate in most of academic literature dealing with changing urban environment.

Another topic dedicated to urban planning and management and suburbanization and urban sprawl, and are recently often discussed because post-industrial cities deal with planning and management imperfections and there is a need to appropriately regulate the related affairs and growing suburbanization.

The conclusion is that the place, i.e. the city still remains an important source of (socio-) economic progress and that possible domination of the metropolitan region over the (central) city in complete disappearance of the city as we know in from the industrial age.

TEORETICKÝ RÁMEC VÝSKUMU INTRAURBÁNNEJ KRIMINALITY: HLAVNÉ PRÍSTUPY V KRIMINOLOGICKOM MYSLENÍ

THEORETICAL FRAMEWORK OF THE INTRA- URBAN CRIMINALITY RESEARCH: MAIN APPROACHES IN THE CRIMINOLOGICAL THOUGHT

Kvetoslava MATLOVIČOVÁ¹

Abstract:

Seeking causes of criminality and attempts to find some way how to prevent it or even protect against it extend in a distant history. It has just lead to the development of numerous criminological theories. The crime has been always seen as serious social phenomena and that is why it is under the intensive research as such. For the purpose of furnish basic set of information for next geographical research this paper describe significant attributes and main schools within group of so called classical, positivistic and postmodernist theories of crime.

Key words:

Crime, classical criminology, positivist criminology, postmodern criminology.

ÚVOD

Zmena spoločenských pomerov, ku ktorej došlo na Slovensku po roku 1989, priniesla dlho očakávaný nárast osobnej slobody, blahobytu či mobility, ktoré sa po opadnutí prvej eufórie postupne pretransformovali do novej kultúry.

Sprievodným znakom prebiehajúcich transformačných procesov v spoločnosti je nárast kriminality, resp. znižujúca sa miera subjektívneho pocitu bezpečia (napr. Matlovičová 2010). Osobitne sa to týka miest a intraurbánnej kriminality, kde dochádza k zvýšenej koncentrácii obyvateľstva a aktivít. V tomto smere je možné tiež identifikovať priestorovú diferenciáciu miery kriminality v mestskom území. Výraznou mierou k tomu prispieva aj mediálne živý obraz, na jednej strane neobmedzených možností a na strane druhej často hyperbolizovanej bezútešnosti, vyplývajúcej z prehlbujúcich sa sociálnych rozdielov, s následnou marginalizáciou istých (zväčša najchudobnejších) skupín obyvateľstva. Častým sprievodným javom straty sociálnej kontroly a zrútenia všeobecných sociálnych regulatív je zvýšený výskyt sociálno-patologických foriem správania sa. V širšom kontexte možno za istý spúšťač sociálne

1 *RNDr. Kvetoslava Matlovičová, PhD., Katedra geografie a aplikovanej geoinformatiky, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: kvetoslava.matlovicova@unipo.sk*

neprijateľného deviantného správania považovať aj stále intenzívnejší proces komercializácie a politizácie spoločnosti, ktorá v duchu Mertonovej štrukturalistickej teórie napätia (Merton 1949) vykazuje isté anomické črty, vyznačujúce sa nesúlalom medzi všeobecne jasne a jednoznačne akceptovateľnými cieľmi a absenciou vymedzenia spoločensky prijateľných regulatív pre ich dosiahnutie.

Kriminalita ako spoločenský fenomén je teda považovaná za súčasť nášho každodenného života do takej miery, že obava z nej je nezriedka označovaná aj ako trvalo prítomný znak vyspelej západnej kultúry (napr. Garland 2000, Parnaby 2007, Johnston a Shearing, 2003 a i.).

KLASICKÉ KRIMINOLOGICKÉ TEÓRIE

Hľadanie príčin vzniku, spôsobov ako jej predchádzať, či sa jej aspoň brániť, siaha ďaleko do minulosti a viedlo k vzniku mnohých kriminologických teórií.

Ranné obdobie ich formovania spadá do polovice 18. storočia, ktoré bolo ovplyvnené myšlienkami osvietenectva. Na ich základe sa sformovala tzv. skupina *klasických kriminologických teórií*, reprezentovaná predovšetkým revolučnou prácou Cesare Beccaria z roku 1746 (2009): „*O zločinoch a trestoch*“. Klasickú kriminologickú školu možno vnímať aj ako reakciu na dovtedy uplatňovaný krutý a do značnej miery aj voluntaristický trestnoprávny systém. Volanie po jeho reforme vychádzalo z presvedčenia, že spravodlivý a primeraný trest pre odsúdených páchatel'ov ako aj zavedenie jasných pravidiel v súdnictve, povedie k redukcii kriminality na základe slobodnej vôle potenciálneho páchatel'a, ktorý prehodnotí spoločensky neprijateľné konanie ako pre neho nevýhodné, pretože bude sprevádzané nepohodlím v podobe trestu. Krutosť a barbarstvo trestov (vrátane trestu smrti) v duchu tejto teórie nedokáže zabezpečiť prevenciu voči zločinu do takej miery ako istota trestu, ktorý bude posúdený na základe miery spoločenskej závažnosti.

Utilitaristický postoj zvažovania úžitku z konania ako základu ľudskej morálky priviedol ďalšieho predstaviteľa klasickej kriminológie Jeremy Benthamu (1843) k sformulovaniu tézy o maximalizácii šťastia, založenom na zvažovaní miery možného súčasného či budúceho pohodlia (šťastia) vo vzťahu k potenciálnemu nepohodliu (bolesti). Inak povedané, racionálne konajúci jedinec sa snaží o maximalizáciu šťastia a minimalizáciu utrpenia, pričom zvolená aktivita je kombináciou egoizmu a altruizmu. Účinnou prevenciou kriminálneho konania a zárukou nastolenia morálky ako primárneho regulátora správania je preto podľa Benthamu maximalizácia počtu šťastných ľudí.

Klasická kriminologická škola teda vychádzala z predpokladu, že kriminálny čin je výsledkom slobodnej vôle páchatel'a za ktorú nesie plnú zodpovednosť a odmieta vplyv iných nadprirodzených síl (démoni, diabli a pod.). Stabilitu spoločnosti tak možno zaručiť len dobrovoľným rešpektovaním istého spoločenského poriadku, ktorý bol chápaný ako presne zadefinovaný súbor pravidiel, porušenie ktorého sa spája s primeraným trestom. (Tomášek 2010, 122)

POZITIVISTICKÉ KRIMINOLOGICKÉ PRÚDY

Napriek nespochybniteľnému prínosu klasickej kriminológie pre sformovanie základov trestného poriadku, kľúčovým obdobím pre rozvoj kriminológie ako vednej disciplíny bola až polovica 19. storočia. Presvedčenie, že jedine vedecké metódy explanácie napomôžu objasneniu príčin vzniku kriminálneho konania, viedlo k sformovaniu *pozitivistického kriminologického prúdu*. Zmena oproti klasickej kriminologickej škole spočívala hlavne v presune pozornosti z trestného činu na osobu páchatel'a, ktorého konanie nie je determinované slobodnou vôľou (ak ju pripúšťala, tak len v obmedzenej miere) a k jeho skúmaniu ako ku patologickému objektu, ktorý je k zločinu predurčený súborom interných alebo externých faktorov. Z uvedeného dôvodu, za dostatočne účinný prostriedok potláčania kriminality nie je považovaný primeraný trest ale viera v možnosť prevýchovy či liečby páchatel'a. (napr. Coleman, Norris 2000, Vagnerová 2010, Tomášek 2010)

Rozdielnosť postojov k stanoveniu kľúčovej skupiny činiteľov podmieňujúcich kriminalitu viedla k vyprofilovaniu štyroch kriminologických prúdov v rámci pozitivistického determinizmu: biologického, psychologického, sociologického a multifaktorového.

Základom *biologického pozitivizmu* v kriminológii bol *koncept kriminálneho atavizmu*, ktorý sformuloval Cesare Lombroso (Lombroso-Ferrero G., 2009). Jeho dnes už do značnej miery prekonaná predstava vrodenej kriminality vychádzala z presvedčenia, že istá skupina ľudí vykazuje už pri narodení isté prehumánne črty, ktoré ho predurčujú stať sa zločincem. Výsledkom jeho antropologických meraní na vzorke cca 25 tisíc väzňov (Štablová 2008, 10) inšpirovaných frenologickými teóriami a Darwinovou evolučnou teóriou, bola ich klasifikácia na základe pozorovaných fyziognomických črt. Delikventi podľa neho predstavujú špecifický antropologický typ, pre ktorý je príznačný istý stupeň degeneratívneho návratu na primitívnejšiu subhumánnu úroveň (Tomášek 2010, 129). Teda špecifické stigmy degenerácie umožňujú podľa Lombrosa odhaliť dedičné predispozície pre kriminalitu (napr. hrb naznačuje sklon k falšovaniu, kučeravé vlasy, úzke pery a veľký nos zasa prezrádzajú vraha a pod.) (Štablová 2008, 10). Neskôr svoju teóriu doplnil a pripustil aj vplyv ďalších vonkajších faktorov prostredia na formovanie jedinca a jeho náchylnosti ku kriminalite. Z ďalších reprezentantov uvedeného smeru možno spomenúť napr. Ernsta Kretschmera a jeho *konštitučnú typológiu* (založenú na predpokladanej súvislosti medzi fyziognomickými a duševnými vlastnosťami človeka) alebo práce Earnesta Alberta Hootona (vplyv biologickej menejcennosti na zločinnosť), Williama Scheldona (*Sheldonova konštitučná typológia temperamentu*), *genealogické štúdie* Henryho Herberta Goddarda, *endokrinologické teórie* či vplyv chromozómových odchýlok a disfunkčných mozgových činností na zločinnosť (Vagnerová 2010, Reid 2002, Goddard 1912, Bubelíny 2008, Madliak a kol. 2009, Holc 2008).

Napriek tomu, že uvedené príklady *kriminálnej antropometrie* dnes už vyvolávajú skôr úsmev, predsa len sa ešte aj dnes stretávame s istou mierou predpojatosti v zmysle vplyvu dedičných vlôh na kriminalitu (napr. sklon Rómov, či Černochoch ku kriminalite). (Štablová 2008, Madliak a kol. 2009)

Psychologický pozitivizmus sa pri etiológii kriminality opiera síce rovnako o osobu páchatel'a, avšak primárne z pohľadu jeho mentálnych atribútov. Po prvých pokusoch aplikovania psychoanalytických metód v kriminologických výskumoch, sa zdala byť téza vyššej náchylnosti oligofrénnych jedincov k zločinnému konaniu veľmi pravdepodobná. Psychologicko-psychiatrická optika stavala na postuláte vzájomnej podobnosti kriminálneho konania a duševného zdravia, pričom ich vnímala ako reakciu na rovnaký(é) stresor(y) maladaptívneho charakteru. Tento prúd psychologického pozitivizmu nadviazal na *Freudovu teóriu psychoanalýzy osobnosti* (tvorenú tromi komponentmi – pudové *Id*, vedomé *Ego* a nad nimi stojací regulátor *Superego*, reprezentujúce svedomie) a vychádza z premisy, že spoločensky neprijateľné kriminálne konanie je podvedomím dôsledkom neurotického konfliktu uvedených zložiek osobnosti páchatel'a. Napriek tomu, že S. Freud aplikoval tento koncept predovšetkým na objasňovanie procesov psychosexuálneho vývoja jedinca, poslužil rovnako dobre aj pre kriminologické bádanie. (Tomášek 2010, Madliak a kol, 2009) Napr. David Abrahamsen (1960) považoval páchatel'a za psychopatologickú bytosť u ktorej je trestné správanie dôsledkom agresie nad ktorou stratil kontrolu, resp. zlyhanie superega.

Neo-freudovsky kriminologický prúd reprezentuje najmä dielo Augusta Aichhorna (in Cullen, Wilcox 2010), ktorý rovnako u páchatel'a vidí isté patologické predispozičné črty, pôvod ktorých siaha do útleho veku. Riešenie teda vidí v procese socializácie, ktorý by mal u detí v optimálnom prípade potlačiť škodlivé túžby či priania a vytvoriť tak dostatočne silný regulátor v podobe pocitu viny z vykonaného zločinného skutku. Táto perspektíva na problematiku delikvencie považuje za kľúčové obdobie ľudského života ranne detstvo, kedy sa u človeka formuje rovnováha medzi jednotlivými zložkami jeho osobnosti (Tomášek 2010).

Z ostatných smerov v rámci psychologického pozitivizmu spomeňme napríklad: *Bowlbyho teóriu citovej väzby* (1982), založenú na potrebe vzťahových skúsenosti a prežitku pocitu bezpečia v dôvernom vzťahu z primárnou osobou (najčastejšie matkou) v rannom detstve ako dôležitého emocionálneho regulátora v dospelosti; *Adlerov koncept individuálnej psychológie* vychádzajúci z individuálnej potreby presadiť sa v spoločnosti, v ktorej je neschopnosť adekvátneho spoločenského začlenenia, považovaná za príčinu pocitu menejcennosti a snahou o jeho eliminovanie aj spoločensky neprijateľným spôsobom (Bubelini 2008); *Behavioristické teórie* ako *teória učenia* u ktorej sa predpokladá, že spoločensky prijateľné správanie sa dá docieľiť na základe skúsenosti (v rámci nich aj napr. *Skinnerov model inštrumentálneho podmieňovania, kognitívna psychológia, teória sociálneho učenia*)(Tomášek 2010, Holcr 2008); *Eysekova teória rozdielneho podmieňovania* (Štablová 2010, Holcr 2008); *Teórie spájajúce delikventné chovanie s asociálnymi poruchami osobnosti* (Tomášek 2010); *Teórie hľadajúce súvislosť medzi kriminálnym konaním a inteligenciou* (Newburn 2007).

Istý posun od osoby páchatel'a ako primárneho činiteľa delikvencie zaznamenáme v prípade *sociologického pozitivizmu*. Podstatnou odlišnosťou od predošlých

pozitivistických prístupov je, vnímanie kriminality ako produktu štruktúry spoločnosti, s dôrazným akcentom na prostredie v ktorom jedinec existuje (v užšom slova zmysle rodina, pracovisko, škola, neformálne skupiny a pod. v širšom význame celá sociálna organizácia spoločnosti, Štablová 2010).

Úloha vrodenej vlastností človeka sa pripúšťa v rôznej miere, avšak kľúčová pozornosť je venovaná skúmaniu spoločenskej podmienenosti delikvencie. V tomto smere za extrémny možno považovať prúd *socialistov* reprezentovaný najmä Filippom Turati či Willemom Adriaanom Bongerom, ktorí videli príčinu kriminality výlučne v sociálnej nespravodlivosti kapitalistického systému (Holcr, 2008, Madliak 2009).

S celkom novým chápaním kriminality ako javu normálneho a dokonca v primeranej miere aj žiaduceho, prichádza francúzsko-belgická škola, ktorá sa kreovala na základoch *Durkheimovej teórie anómie*. Anómiou označil stav bezzákonnosti v spoločnosti, keď sa kriminalita vymkne kontrole, resp. keď dochádza k zmätku v dôsledku konfliktu a vzájomnej nezlučiteľnosti hodnôt ako aj k narušeniu rovnováhy medzi cieľmi a akceptovateľnými prostriedkami k ich dosiahnutiu, respektíve stav keď ľudia v dôsledku nedostatočnej koordinácie medzi rôznymi orgánmi spoločnosti prestávajú rozlišovať čo je spoločensky „normálne“ a priestor tak dostáva pudové konanie, orientácia na vlastné záujmy, pocit záväzku voči spoločnosti je vytesnený a v dôsledku oslabenia sociálnej kontroly a jej dezorganizácie aj k následnému vzostupu sociálnopatologických javov. (Madliak 2010, Tomášek 2010 Štablová 2010) Durkheimove myšlienky ďalej rozvinulo mnoho autorov, spomedzi ktorých možno spomenúť napríklad práce Roberta Kinga Mertona. Mertonove chápanie anómie sa posunulo do roviny zreteľnej nerovnováhy medzi kultúrnou a sociálnou štruktúrou, čo popisuje na príklade americkej spoločnosti v 20. rokoch minulého storočia, ktorá stanovila za najvyšší cieľ úspech, pričom jeho dosiahnutie nie je dovolené každému. Existujúce limity tak vytvárajú tlak na hľadanie iných ako legitímnych spôsobov na jeho dosiahnutie (Tomášek 2010, Tierney 2006).

Inú sociologickú perspektívu na kriminalitu priniesla tzv. *Chicagská kriminologická škola* (tiež *ekologická škola* alebo *teória sociálnej dezorganizácie*), ktorej vznik bol v podstate reakciou na stúpajúcu kriminalitu v územiach poznačených intenzívnym procesom industrializácie a urbanizácie. Dodnes je mnohými autormi vnímaná ako epitomé aplikácie teórie rozvoja a vedeckých metód explanácie procesov vedúcich k zlepšovaniu životných podmienok v mestách, ktoré boli formované na príklade Chicaga začiatkom 20. storočia, zmietajúceho sa v dôsledku enormného nárastu v chaose sprevádzaného prudkým nárastom kriminality (Tibbetts, Hemmens 2009). V centre pozornosti tohto kriminologického prúdu je skúmanie vplyvu environmentálnych faktorov na delikvenciu. Početnými empirickými výskumami (napr. v prácach Roberta E. Parka, Ernesta W. Burgessa, Henryho D. McKaya a i. in Tibbetts, Hemmens 2009), bola odhalená vnútorná diferenciácia mesta podľa intenzity kriminality. Najintenzívnejšie sú ňou zasiahnuté štvrte s úbohými podmienkami na život, obývané chudobným obyvateľstvom veľmi často na periférii mesta, ktoré Bruggess označuje ako tranzitívne zóny v zmysle ich prechodu od funkčne rezidenčnej k industriálnej,

vyznačujúce sa vysokou mierou fyzického opotrebovania zástavby, kultúrnej heterogenity a chudoby (Tibbetts, Hemmens 2009). Takáto úvaha priviedla C. Shawa či H. McKaya k záveru, že kľúčovým determinantom kriminality je skôr charakter prostredia v tranzitívnych zónach a istý druh sociálnej dezorganizácie ktorý v nich vládne a nie vlastne sociálno-demografické charakteristiky jeho obyvateľov. Myšlienka investície do sociálnej prevencie a obnovy zničeného prostredia je tak považovaná za správnu cestu vedúcu k znižovaniu miery kriminality v mestách. (Tomášek 2010, Tibbetts, Hemmens 2009)

Napriek dobovému kontextu výskumu v podmienkach Chicaga začiatkom 20. storočia, sú sociálno-ekologický prístup k skúmaniu prostredia a reflexia priestorových aspektov distribúcie kriminality na kvalitu života z pohľadu geografického výskumu relevantné dodnes. Na princípoch proaktívnej prevencie zločinu vychádzajúce z teórie rutinných aktivít, Chicagskej ekologickej školy a multifaktorového prístupu k jeho skúmaniu bol v 70. rokoch minulého storočia sformovaný napr. v podmienkach Slovenska pomerne málo diskutovaný *koncept prevencie kriminality prostredníctvom tvorby prostredia* (napr. Matlovičová, Mocák 2014).

Z ostatných sociologických teórií možno spomenúť napr. *Cohenovu teóriu subkultúr*, *Coward-Olinovu teóriu odlišných príležitostí*, *Grassbergergovu teóriu zločinnosti z blahobytu*, *Sutherlandovu teóriu diferencovaného združovania*, či *Glaserovu teóriu diferencovanej identifikácie*. (napr. Tomášek 2010, Madliak 2010, Štáblová 2010)

Rozsah a charakter štúdie nám neumožňuje charakterizovať vyčerpávajúco celý bohatý diapazón pozitivistických prístupov k štúdiu kriminality, no ako naznačil náš stručný prehľad, každý z prístupov istým spôsobom prispel a obohatil stále intenzívnejšie diskusie o eliminovaní sociálno-patologických foriem správania u nás. Z uvedeného dôvodu sa ukazuje ako veľmi vhodná kombinácia a komparácia viacerých faktorov súčasne. Takýto prístup, označovaný tiež ako *multifaktorový* hľadá príčiny kriminality naprieč širokým spektrom individuálnych či spoločenských charakteristík pôsobiacich na človeka (napr., Tierney 2006, Tomášek 2010, Štáblová 2008, Madliak a kol. 2009, Tibbetts, Hemmens 2009).

POSTMODERNE KRIMINOLOGICKÉ TEÓRIE

Druhá polovica 20. storočia priniesla ďalší posun v kriminologickej etiológii a sformovanie celého radu *postmoderných kriminologických teórií*. Zásluhou *radikálnych kriminologických prúdov* sa predmetom diskusie stala otázka zmeny spoločenskej percepcie niektorých pôvodne rýdzo kriminogénnych vlastností (napr. bezohľadnosť, či chladnokrvnosť môže byť v niektorých spoločenských vrstvách vnímaná ako nevyhnutnosť pre dosiahnutie úspechu). *Radikálne teórie* vychádzajúce z kritiky liberalizmu zasa považujú radikálny trestný čin za formu protestu voči monopolizácii kapitálu a kriminalitu ako dôsledok sociálnych nerovností. (Štáblová 2008, Madliak a kol. 2009, Tibbetts, Hemmens 2009)

Okrem uvedených prúdov sú predmetom odborných diskusií aj ďalšie teórie ako napríklad *realistické teórie* považujúce nižšie spoločenské vrstvy skôr za obeť ako za príčinu deviácie, *feministické teórie* kritizujúce falocentrický prístup k posudzovaniu kriminality alebo aj *etiketizačné teórie* založené na analýze vplyvu spoločenskej reakcie na personálny labeling, t.j. keď „onálepokovanie“ človeka ako devianta môže viesť k procesu stotožnenia sa s vonkajším prostredím (novo)prisúdenou etiketou, čo má za následok prispôsobenie a podriadenie správania v súlade s prislúchajúcim prediktívnym modelom. V niektorých extrémnych prípadoch dokonca možno postrehnúť aj príklon k myšlienkam abolicionizmu a argumentáciu obhajujúcu zrušenie trestného práva a príklon k mimotrestným kriminoregulačným mechanizmom (napr. Tomášek 2010, Čihounková 2013)

Niektorí autori sa v svojich úvahách vracajú k myšlienkam C. Beccaria a na postulátoch klasickej kriminologickej školy formujú *neoklasické kriminologické teórie*. Spomedzi mnohých uvedieme napr. *Cohen-Felsonovu teóriu rutinných aktivít* (Felson 1997) odvodenú na základe *teórie racionálnej voľby*, ktorá za základ trestného činu považuje osobu páchatel'a s kriminálnym úmyslom a predpokladom takýto úmysel naplniť, existenciu vhodného objektu kriminality (obete alebo iného cieľa) a absencia ich primeranej ochrany. Ak nastane synergia uvedených činiteľov v priestore a čase je veľmi pravdepodobné, že dôjde k spáchaniu kriminálneho skutku. Kriminalitu teda vníma ako normálu a závislú na existujúcich príležitostiach. Možnosť prevencie teda vníma prostredníctvom znižovania príležitostí pre jej páchanie.

ZÁVER

Ako naznačuje náš stručný exkurz do existujúcej spleti kriminologických prúdov a smerov, snaha o vysvetlenie príčin a následné eliminovanie kriminality či iných spoločensky neprijateľných foriem správania je už niekoľko storočí predmetom záujmu mnohých vedných odborov. Intenzita bádateľských aktivít tak viedla k sformovaniu mnohých ucelených teórií, ktoré sa zásadne líšia v teoretických postulátoch a následných konštrukciách návrhov možnej eliminácie spoločensky neakceptovateľných foriem delikventného správania. Existujúca názorová pestrosť jasne naznačuje, že aj v najbližšom období len veľmi ťažko možno očakávať zásadnejší konsenzus či dominanciu niektorého z popísaných prístupov. Práve naopak ako naznačuje napr. Tomášek (2010) omnoho väčší potenciál poskytuje integrovaný prístup, založený na ich vzájomnom prepájaní a hľadaní možných vzájomných prienikov, pretože to nám umožňuje lepšie zachytiť celú šírku možných príčin trestnej činnosti. Z uvedeného dôvodu sa v poslednom období pomerne často preferujú tzv. *multifaktorové* prístupy, ktoré na rozdiel od vyššie popísaných teórií zohľadňujú viacero faktorov rôznej povahy, druhu a pôvodu súčasne (Novotný in Tomášek 2010, Madliak a kol. 2009).

Nech už sa v procese formulovania záverov v oblasti zdôvodňovania aktuálneho stavu kriminality ako aj pri hľadaní možností jej prevencie rozhodneme názorovo prikloniť ku ktorémukoľvek názorovému prúdu, mali by sme zohľadniť vzájomnú prepojenosť celého spektra príčin a podmienok jej vzniku. Podľa mnohých výskumov

(napr. Farrington 2002, Tomášek 2010, Madliak a kol. 2009) takéto prístupy majú potenciál dospieť k presnejším záverom, čím môžu prispieť aj k lepšiemu postihnutiu intraurbánnej kriminality.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0325/12 Dynamika intraurbánnych štruktúr na Slovensku v prvom decéniu 21. storočia (vedúci projektu prof. RNDr. René Matlovič, PhD.).

LITERATÚRA:

- ABRAHAMSEN D. (1960): The Psychology of Crime, Columbia University Press, New York, 374 p., dostupné aj [on-line] na: <http://www.questia.com/library/100729220/the-psychology-of-crime>, citované 1.2.2013
- BAULKHAM HILLS SHIRE COUNCIL. (2002): Designing Safer Communities. Safer By Design Guidelines. [online]. 2002, citované 26.1.2012, dostupné na internete: http://www.thehills.nsw.gov.au/IgnitionSuite/uploads/docs/Designing_Safer_Communities_doc.pdf
- BECCARIA, C. (2009): *O zločinoch a trestoch*, in Brösl A., Holländer P. (Eds.) (2009), KALLIGRAM, ISBN 978-80-8101-252-5, 128 s.
- BENKOVIČOVÁ, L. (2011): Tvorba bezpečného prostredia architektonickými prostriedkami.[online]. 2011, citované 26.1.2012, dostupné na internete: <http://blog.4me.sk/?cl=166&clanok=tvorba-bezpecneho-prostredia-architektonickymi-prostriedkami>
- BENTHAM, J. (1843): Critique of the Doctrine of Inalienable, Natural Rights, in *Anarchical Fallacies*, č. 2, Bowring (ed.), Works, [on-line] dostupné na: <http://www.ditext.com/bentham/bentham.html>, citované: 1.2.2013
- BOWLBY, J. (1982): *Attachment and loss* (2nd edition). Vol.1. Attachment. London: Hogarth Press and Institute of Psycho-Analysis. [on-line] , dostupné na: <http://www.scribd.com/doc/46786672/Bowlby-1969-Attachment-and-Loss-Volume-1-Attachment>, citované dňa: 2.2.2013
- BUBELÍNI, J. (2008): *Kriminologické teórie a prevencia kriminality*, Bratislava, Sekretariát Rady vlády pre prevenciu kriminality, s. 14
- CITY OF ORLANDO. (2007): Crime Prevention Through Enviromental Design.[on-line]. 2007, citované 26.1.2012, dostupné na internete: http://khup.com/download/4_keyword-crime-prevention-through-environmental-design-crowe/crime-prevention-through-environmental-design.pdf
- CLARKE, V.R. (2002): The theory of crime prevention through enviromental design. [online]. 2002, citované 26.1.2012, dostupné na internete: <http://www3.cutr.usf.edu/security/documents%5CCPTED%5CTheory%20of%20CPTED.pdf>
- CLEVELAND, G., SAVILLE, G. (2008): Second-Generation CPTED – The Rise and Fall of Opportunity Theory. In Randall, I. A.: 21st Century Security and CP-TED. Florida: CRC Press, 2008. p. 79 – 115. ISBN 978-1420068078.
- COLEMAN, C., NORRIS, C., (2000): *Introducing Criminology*, Willan Publishing, Portland, ISBN-10: 1903240093, 212 s.

- CPTED ONTARIO. (2002): What is CPTED. [online]. 2002, citované 26.1.2012, dostupné na internete: <http://www.cptedontario.ca/>
- CROWE, T. (2000): Crime Prevention through Enviromental Design: applications of architectural design and space managment concepts. 2. vyd. Florida: National Crime Prevention Institute. 2000. 320 p. ISBN 978-0750671989.
- CROWE, T., ZAHM D.L. (1994): Crime Prevention through Enviromental Design. In Land Development. [online]. 1994, citované 26.1.2012, s. 22-27. Dostupné na internete: http://www.popcenter.org/Responses/closing_streets/PDFs/Crowe_Zahm_1994.pdf
- CULLEN F. T. , WILCOX P. (2010): Encyclopedia of Criminological Theory, SAGE Publications, Inc., , [online] ISBN: 9781412959193, dostupne na: <http://knowledge.sagepub.com/view/criminologicaltheory/n5.xml>, citované dňa : 2.2.2013
- ČIHOUNKOVÁ J. (2013): Kriminologie. OP Vzdělání pro konkurenceschopnost, Reg. č. projektu: CZ.1.07/2.2.00/15.0206, [online], dostupné na: <http://www.fsp.muni.cz/inovace-SEBS-ASEBS/elearning/kriminologie/vznik>, citované: 18.7.2014
- FELSON, R. B. (1997): Routine activities and involvement in violence as actor, witness, or target, in Violence and Victims, roč.. 12, č. 3, s. 209 – 221.
- GARLAND, D. (2000): The culture of high crime societies. *British Journal of Criminology*, No. 40, pp. 347 – 375
- GODDARD, H.H. (1912): *The Kallikak Family: A Study in the Heredity of Feeble-Mindedness*, New York: Macmillan, 1912, [on-line] dostupne na: http://digitalarchive.gsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1006&context=col_facpub, citované: 1.2.2013
- HARRIS, D. et al. (2004): CPTED Guidelines. Safety by Design: Creating a Safer Enviroment In Virginia. [online]. 2004, citované 26.1.2012, dostupné na internete: <http://www.illinoislighting.org/resources/VCPA%20CPTED%20Guidelines.pdf>
- HENRICO POLICE. (2011): Crime Prevention Through Enviromental Design. [online]. 2011, [cit. 2012-01-26]. Dostupné na internete: http://www.co.henrico.va.us/police/pdfs/cpted_checklist.pdf
- HOLCR, K. A KOL. (2008): *Kriminológia*, Bratislava, Iura Edition, ISBN: 978-80-8078-206-1, 403 s.
- ILIES, A. ILIES D.C., JOSAN I., GRAMA V., HERMAN G., GOZNER M., STUPARIU M., GACEU O., STASAC M. (2009): Cosău Valley (Maramures)– Evaluation of Anthropic Patrimony (I). *GeoJournal of Tourism and Geosites*, Year II, no. 2, vol. 4, 2009, pag. 203 216
- JACOBISOVÁ, J. (1975): *Smrt a život amerických velkoměst*. Praha: Odeon, 1961. P. 288
- JOHNSTON, L., SHEARING, C. (2003): Governing security: Explorations in policing and justice. Routledge, New York, 177 p., ISBN: 0-415-14961-7

- LOMBROSO-FERRERO G. (2009): Criminal Man, According to the Classification of Cesare Lombroso, [on-line], EBook #29895, ISO-8859-1, dostupné na: <http://www.gutenberg.org/files/29895/29895-h/29895-h.htm> , citované 1.2.2013
- KEPPL, J, BENKOVIČOVÁ, L. (2011): Architektonické prostriedky na tvorbu bezpečného prostredia miest. In *Urbanita* [online]. 2011, roč. 23, č.2, citované 26.1.2012, s. 22 – 27 Dostupné na internete: http://www.urbion.sk/wp-content/uploads/2011/01/Urbanita_2011_02_web3.pdf ISSN 0139-5912.
- KREHNKE, M. 2009. Crime Prevention through Enviromental Design. [online]. 2009, citované 26.1.2012, dostupné na internete: <http://www.infosectoday.com/Articles/CPTED.htm>
- KOERNER, I. B. (2009): We Don't Serve Your Kind Round Here. [online]. 2009, citované 13.1.2012, dostupné na internete: <http://www.microkhan.com/2009/02/20/we-dont-serve-your-kind-round-here/>
- MADLIAK A KOL. (2009): Prevencia kriminality, Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, ISBN : 978-80-89282-36-4, 224 s.
- MATLOVIČOVÁ, K. (2010): Percepcia bezpečnostného rizika v meste Prešov, *Geografia Cassoviensis*, ročník IV., 2 / 2010, ISSN 1337 – 6748, s. 987 – 106, dostupné aj [on-line] na: http://www.fhvp.unipo.sk/~matlovicova/vystupy/Percepcia_bezpecnostneho_rizika_v_meste_Presov.pdf
- MATLOVIČOVÁ, K., MATLOVIČ, R. (2009): Analýza obyvateľmi preferovaných komunikačných kanálov, vo vzťahu k územnej samospráve. In *Acta Oeconomica* No 26, Úloha územných samospráv v regionálnom rozvoji. [online]. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB BB, 2009. s. XXX, citované 14.1.2012, dostupné na internete: http://www.fhvp.unipo.sk/~matlovicova/vystupy/ANALYZA_OBYVATELMI_PREFEROVANYCH_KOMUNIKACNYCH_KANALOV_VO_VZTAHU_K_UZEMNEJ_SAMOSPRAVE.pdf
- MATLOVIČOVÁ, K., MOCÁK, P. (2014): Intraurbánna kriminalita a jej prevencia v konceptuálnom rámci CPTED (príklad mesta Prešov). *Geografický časopis* 66, 2014, No. 3
- MERTON, R. K. (1949): *Social theory and social structure*. New York: Free Press., 423 p. , Columbia University, New York, NY [on-line] dostupne na: <http://garfield.library.upenn.edu/classics1980/A1980JS04600001.pdf>, citované 20.12.2012
- MICHÁLEK, A.(1999). Teoreticko - metodologické aspekty migrácie páchatel'ov v mestách (Analýza kriminálneho priestorového správania). *Kriminalistika*, 32, 122 – 131.
- MICHÁLEK, A.(2008). Geografia kriminality, výskumné smery a koncepty (priestorová koncentrácia a diferenciácia kriminality na Slovensku). In. Lubelcová, G., Džambazovič, R. eds: *Sociálne deviácie a kriminalita ako aktuálne spoločenské problémy*. Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Katedra sociológie FF UK, IRIS Bratislava, pp 43 – 53.
- MINISTRY OF JUSTICE NZ (2005): National Guidelines for Crime Prevention through Enviromental Design in New Zealand. Part 1: Seven Qualities of Safer Places. [online]. 2005. Citované 9.3.2012, dostupné na internete: <http://www.justice.govt.nz/publications/global-publications/n/national-guidelines-for-cri>

- me-prevention-through-environmental-design-in-new-zealand-part-1-seven-qualities-of-safer-places-part-2-implementation-guide-november-2005
- MsP PREŠOV (2012): Informatívna správa o činnosti Mestskej polície v Prešove za roky 2007,2008,2009,2010.
- NEWBURN T.(2007): Criminology, Publisher: Willan, ISBN-13: 978-1843922841, 1046 s.
- NEWMAN, O.(1972): Defensible Space. Crime Prevention Through Urban Design. New York: Macmillan, 1972. 264 p. ISBN 978-0020007500.
- NEWMAN, O. (1996): Creating Defensible Space. Washington: HUD's Office of Policy Development and research, 1996. 126 p.
- NORTH CAROLINA CRIME PREVENTION ASSOCIATION (2011): Crime Prevention Through Enviromental Design/CPTED. [online]. 2011, citované 26.1.2012, dostupné na internete: http://www.ncgccd.org/crime_prevention/cepted/cepted.pdf
- PARNABY (2007): Crime prevention through environmental design: financial hardship, the dynamics of power and the prospects of governance Crime Law Soc Change No. 48, pp.73–85, Springer Science + Business Media B.V.
- PAULS et al. (2000): Crime Prevention Through Enviromental Design. [online]. Virginia Beach, 2000. citované 26.1.2012, dostupné na internete: <http://www.humanics-es.com/cpted.pdf>
- PÉNZES, J., BUJDOSÓ, Z., DÁVID, L., RADICS, Z., KOZMA, G. (2014): Differing development paths of spatial income inequalities after the political transition - by the example of Hungary and its regions. Economy of Region/Ekonomika Regiona, 2014/3/1
- POLIŠENSKÁ, A. (2010): Trestný čin krádeže vloupáním: teorie a výzkum v zahraničí. In *Security magazin*. ISSN 1210-8723, 2010, roč. 17, č.5 s. 54 – 58.
- PRINCE WILLIAM COUNTY (2011): Crime Prevention Through Enviromental Design. A Guide to safe enviroments in Prince William County, Virginia. [online]. 2011, citované 26.1.2012, dostupné na internete: <http://www.alexecon.org/files/PWCPTEDStrategies.pdf>
- RANDALL I. A. (2008): 21st Century Security and CPTED. Florida: CRC Press, 2008. 545 p. ISBN 978-1420068078
- REID, S., T. (2002): *Crime and Criminology*, 10. vydanie, Oxford University Press, ISBN13: 9780072485950, 592 s.
- REMY, M. (2000): mOscar Newman's Theory of Defensible Space. [online]. 2000, [cit. 2012-01-25]. Dostupné na internete: <http://criminology.fsu.edu/crimtheory/newman.htm>
- ROBINSON, M. B. (1996): The Theoretical development of CPTED: 25 years of responses to C. Ray Jeffrey.[online]. 1996. , citované 26.1.2012, dostupné na internete: <http://www.pscj.appstate.edu/vitacpted2.html>
- SCHMEIDLER, K. (2000): Prostředí města, urbanistická tvorba a sociální patologie. In *Kriminalistika*. [online]. 2000, roč. 33, č.4, citované 26.1.2012, s. 316-325. Dostupné na internete: http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2000/00_04/index.html, ISSN 1210-9150.

- SODB (2011): Výsledky oficiálneho sčítania obyvateľov, bytov a domov za rok 2011, [online]. Štatistický úrad Slovenskej republiky, dostupné na: <http://portal.statistics.sk/files/obce-pohlavie.pdf>, s. 368, citované 1.2.2013
- SORENSEN, S., HAYES, J., RANDY, A. (2008): Understanding CPTED and Situational Crime Prevention. In *21st Century Security and CPTED*. Florida: CRC Press, 2008. p. 53 – 78. ISBN 978-1420068078
- STASÍKOVÁ, L. (2011). Relevantnosť výskumu strachu z kriminality v urbánnej geografii. *Geografický časopis*, 63, 4, 325 – 343.
- ŠTABLOVÁ, R. (2008): Kriminologie, Praha 2008, Studijní text, Vysoká škola regionálního rozvoje, [on-line] dostupné na: <http://www.vsrr.cz/kestazeni/predmety/kriminologie.pdf>, citované 1.2.2013, 78 s.
- TIBBETTS S. G., HEMMENS C. (2009): *Criminological Theory: A Text/Reader*, SAGE Publications, Inc., 2010, ISBN: 978-14129-5037-4, 824 s.
- TIERNEY, J. (2006): *Criminology: Theory and Context*, druhé vydanie, Pearson: Longman, ISBN: 978-1-4058-2361-6, 401 s.
- TOMÁŠEK (2010): Úvod do kriminologie. Jak studovat zločin, Grada Publishing a.s., ISBN 978-80-247-2982-4, 216 s.
- VÁGNEROVÁ, M. (2010): *Psychologie osobnosti*. Praha, Karolinum, 2010, ISBN 978-80-246-1832-6, s. 66.

SUMMARY

The crime has been always seen as serious social phenomena. Intensive research and search for the causes of this phenomena led to form of numerous theories. This paper describe significant attributes and main schools within group of so called classical, positivistic and postmodernist theories of crime. The reader can find there the comparative advantages and weaknesses of different theories.

Early formation period of crime theories fall into the mid -18th century which was under the influence of the Enlightenment ideas. On its base classical theories of crime was based. Classical criminology was working on the assumption that criminal act is result of the offender own free will and he bear full responsibility for the consequences. Classical crime school refuse outside influences especially supernatural forces as demons, devils etc. Conviction that only scientific methods of explanations can be helpful to clarify crime roots had influence of positivistic crime school formation. Within this direction some others crime theories was formed. In the second half of 20th century crime theory was shift in the field of crime aetiology and some new post-modernist crime theories was formed.

Despite of aforementioned crime schools multi-factorial crime attempts are preferred recently. They are take into consideration more than one various nature factors at the same time. According to some of research results (e.g.: Farrington 2002, Tomášek 2010, Madliak a kol. 2009) such attempt has bigger potential come to the more accurate outcomes, what can contribute to better encompass intraurban crime.

DISKURZ A NEOLIBERALIZMUS V REGIÓNE. KRITICKO-GEOGRAFICKÝ PRÍSTUP

DISCOURSE AND NEOLIBERALISM IN REGION. CRITICAL-GEOGRAPHICAL APPROACH

Miloslav MICHALKO¹

Abstract:

In our paper we are relying on some findings from doctoral thesis: Critical-geographical analysis of Regional Policy: Theoretical-methodological base and empirical application of case of Presov self-governing region (Michalko, 2013). We focus on issue of discourse as post-structuralist point of view on society and its connection to neoliberal phenomenon affecting regions. We will try to demonstrate this connection by example of analysis of selected aspects in regional planning in Presov self-governing region. Finally, we will evaluate synthetically the examined issue.

Key words:

discourse, neoliberalism, regional planning, instrumental rationality, governmentality

ÚVOD

Na regionálnej úrovni sa čoraz vo väčšej miere vyžaduje uspieť v narastajúcej globalizujúcej konkurencii, a tým vyvíjať iniciatívy k sebazachraňovaniu. Termín **sebazáchrana** v tomto kontexte chápeme ako nevyhnutný krok k zabezpečeniu základných procesov pre samotné fungovanie regiónu, a nieto ešte k jeho rastu. V tomto tvrdení vychádzame z teoretického konceptu Loveringa (2011), ktorý hovorí o **sebazáchrane regiónov**. Autor tvrdí, že približne od 90. rokov 20. storočia dochádza v „západnom svete“ k politickej snahe o presúvanie globálneho kapitálu na regionálnu úroveň. Tento proces autor nazýva **novým regionalizmom** a región v tomto procese definuje ako neobratný, statický útvar konfrontujúci sa s dynamickým ekonomickým prostredím - neoliberalizmom. Predpokladáme, že tento jav môžeme sledovať aj v našom priestore. Konkurencia medzi regiónmi sa stáva „**novým náboženstvom**“ a cieľom politik, ktoré tak prejavujú svoje inštrumentálne praktiky. Takto sa cieľom regionálnej politiky zrejme nestáva samotný región, ale práve neoliberalná modla stelesnená v posilňovaní globálnej konkurencieschopnosti. Z tohto tvrdenia sme odvodili hypotézu, a teda predpokladáme, že neoliberalizmus ako celospoločenský fenomén vytvára v regiónoch svoj vlastný diskurz - „spôsob života“, pri ktorom sa jeho

1 *Mgr. Miloslav Michalko, PhD., Katedra geografie a aplikovanej geoinformatiky FHPV PU v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, Slovenská republika, e-mail: miki.michalko@gmail.com*

dynamická povaha dostáva do konfliktu s „neobrátym“ regiónom. Na túto hypotézu sa pokúsime odpovedať v predloženom príspevku. Vynára sa však otázka, či regióny majú šancu na svoj „vlastný život“, vlastné smerovanie. Pri komunikácii s prof. Dorren Massey sme sa stretli s názorom, že: „... *regióny nie sú akosi zodpovedné za ich vlastné úspechy či problémy, sú naviazané na širšiu sieť vzťahov nerovnomerného rozvoja*“ (e-mail: august, 2011). V predkladanom príspevku budeme preto na naznačenú problematiku nazerať cez kriticko-geografickú optiku, a teda z prevažne štrukturalistického pohľadu, no zároveň sa pokúsime ukázať prepojenie medzi Foucaultovým poštrukturalistickým pohľadom, aj keď samotný autor sa pohybuje medzi týmito dvoma smermi.

ZÁKLADNÁ TERMINOLÓGIA

Pri analýze neoliberalného diskurzu sa budeme opierať o Bellov trojštruktúrny koncept protichodností kapitalistickej spoločnosti. Vychádzajúc z ideálneho typu Bell (1976, s. xvi) chápe kontradikcie kapitalizmu v antagonistických princípoch, ktoré podliehajú technicko-ekonomickým, politickým a kultúrnym štruktúram spoločnosti. V tomto príspevku sa zameriame na prvú kategóriu, a teda na **technicko-ekonomickú štruktúru** kapitalistickej spoločnosti. Tá je (ako všetky industriálne či postindustriálne spoločnosti dnes) založená na axiálnom princípe ekonomizácie - úsilí dosiahnuť efektívnosť prostredníctvom rozdelenia všetkých aktivít do najmenších komponentov jednotkových nákladov definovaných finančným systémom. S jedincami je zaobchádzané nie ako s osobami ale ako s „vecami“ (ich správanie je usmerňované podľa roly požiadaviek), ako s nástrojmi na maximalizáciu zisku. V stručnosti sú jedinci rozdelení podľa ich funkcie. Technicko-ekonomická štruktúra kapitalistickej spoločnosti bola vyčlenená na základe zmeny chápania pojmu ekonómia. Tá už prestala byť len spoločenskou kategóriou so špecifickou racionalitou, ale stala sa ekonomizáciou sociálneho, čím sa stráca rozdiel medzi ekonomickým a sociálnym a spravovanie preberá prvky politickej ekonómie založenej výlučne na **inštrumentálnej racionalite (IR)**². Podľa Kaščáka, Pupalu (2010) tu ide o nové ponímanie sociálneho ako formy ekonomického. Centrálna správa má mať tak podobu „podniku“ (koncept NPM³) s cieľom zovšeobecniť konkurenciu a presadzovať trhové stratégie v sociálnom živote a inštitúciách. Bell (1976) tento proces nazýva **ekonomizáciou**. Túto ekonomizáciu (steles-

2 IR je proces, kde sa subjekt (jednotlivec, skupina) snaží zabezpečiť maximalizáciou efektivity vo všetkých smeroch, a teda na úkor sociálnej nevyhnutnosti, či kvality. Inštrumentálne zmýšľajúci aktéri konajú iba v zmysle ich vytúženého dosahovania cieľa (napr. finančné zisky) za každých podmienok. V tomto zmysle IR používa rozum len ako nástroj na dosiahnutie cieľov, nie k tomu, aby tvrdila, ktorý cieľ je správny. Podľa Habermasa (1995, in Amdam, 2006, s. 9) naša západná spoločnosť trpí okupáciou IR a nevšima si komunikatívnu racionalitu (KR – opak IR) a dokonca reformy NPM vo verejnom sektore práve posilnili túto okupáciu spoločnosti. Dalo by sa povedať, že táto situácia vo všeobecnosti je dôsledkom modernizačných procesov v našej spoločnosti (Habermas, 1995 in Amdam, 2006, s. 9). IR a politika zhora-dole sa stáva dominantnou nad KR a politikou zdola-hore.

3 NPM – New Public Management

nenú v inštrumentálnej racionalite) môžeme vnímať v každej oblasti sociálneho života (v politike – Putman; vo vede – Dunn, 2006; v byrokracii – Dunn, 2006; v živote jednotlivca – Frankfurtská škola, Max Weber; v štruktúrach regionálnej politiky – Amdam, 2001, 2006). Rastúca ekonomická efektivita si tak prestáva všimnúť hodnoty spojené so spoločnosťou a jej potrebami a zameriava sa na hodnoty spojené výlučne s trhom. Podľa Webera (in Lowy, 2002), ak sa na ekonomizáciu pozrieme z pohľadu blaha jednotlivca, tak vidíme iracionalitu tohto smerovania, kde ľudská existencia je nastavená pre účel obohacovania a z pohľadu Frankfurtskej školy pre účel vnucovania materiálnych potrieb pre jednotlivcov. Foucault (2009) tento problém definuje ako vznik novej sociálnej reprezentácie, a to **homo oeconomicus**. Definuje ho ako človeka, ktorý sa javí práve ako manipulovateľný, ako ten, kto bude systematicky odpovedať na systematické modifikácie umelo vnesené do prostredia. „*Homo oeconomicus ako ten, kto je úplne ovládateľný (Foucault, 2009, s. 234)*“. Tento „moderný“ človek cíti potrebu stále väčšej a väčšej slobody, ktorú mu produkuje neoliberalizmus, no tak ho dáva do pozície „**podnikateľa samého so sebou**“, do pozície človeka, ktorý je zároveň nositeľom rizika neustáleho sebazachraňovania. Kaščák, Pupala (2010) tento stav definujú ako koncept **imperatívnej slobody**, kde ako príklad uvádzajú smernicu vedenia spoločnosti BMW, kde „*každý zamestnanec má povinnosť byť iniciatívny*“. Tieto praktiky vychádzajú z foucaultovskej technológie seba samého. Podľa Millera a Rosea (in Kaščák, Pupala, 2010) sa jedná o nový neoliberálny koncept slobody, ktorá je definovaná ako podnikateľské správanie ekonomicky racionálnych individuí, kde znakom neschopnosti byť slobodným a racionálnym subjektom sa stáva nepreukazovanie iniciatívnosti, prispôsobivosti, dynamiky, mobility či flexibility.

Takýto druh správania sa v súčasnosti očakáva aj od regiónov, ktoré sú nútené preberať na seba techniky guvernmentality. **Guvernmentality** chápeme ako spôsob vlády, pri ktorom sa tí, čo vládnu, snažia „produkovať“ občanov pre účely svojej politiky. Sú to praktiky vlád a ich efekty na ľudí, ktorí sú ovládaní, spravovaní a riadení. Lemke (2000, in Kaščák, Pupala, 2010) tvrdí, že techniky a stratégie sú prvkami, ktorými je spoločnosť utváraná v kontexte schopnosti vládnutia. V naznačenej súvislosti termín **guvern** môžeme chápať ako viac frekventovaný pojem *governance*, teda spravovanie, ktoré reprezentuje neoliberálnu správu vecí verejných (foucaultovské „umenie vládnuť“) stelesnenú v NPM⁴ a termín **mentalita** reprezentuje aktuálnu politickú mentalitu (v našich podmienkach by táto mentalita mohla byť stelesnená postsocialistickým reliktom odzrkadleným v partokratickej inštrumentálnej racionalite). Podľa Lemkeho (2001c, s. 25, in Kaščák, Pupala, 2010) guvernmentality vyjadruje skutočnosť, že pri manažmente ekonomických a sociálnych vzťahov vystupujú namiesto klasického primátu oficiálnych štátnych aparátov a suverénnych procesov roz-

4 Neoliberálne stratégie správy (NPM) sa skôr adaptovali na nové politické podmienky. Centrálne správy už neminimalizujú svoje intervencie, aby splynuli s trhom tak, ako to žiadal klasický liberalizmus, centrálna správa strategicky mobilizuje štátne inštitúcie k subvencovaniu a vedeniu privátneho kapitálu, prípadne k stabilizácii trhových vzťahov (Kaščák, Pupala, 2010).

hodovania politické siete, partnerstvá a systémy vyjednávania, do ktorých je zahrnuté množstvo *civilno-spoločenských* aktérov a privátnych nositeľov.

NEOLIBERÁLNY DISKURZ VS. PLÁNOVANIE

S termínom regionálna politika sú neodmysliteľne spojené termíny ako regionálne plánovanie a strategické dokumenty, ktorých výsledkom je samotný regionálny rozvoj. Všetky tri termíny spolu úzko súvisia. Pri riešení regionálnej politiky daného územia musíme plánovať, ako a kam budeme distribuovať prostriedky na to, aby sme zabezpečili regionálny rozvoj. V súčasnosti do tohto rozvojovo-plánovacieho procesu výrazne zasahuje neoliberálna klíma.

Neoliberalnú ideológiu Foucault (2009) chápe ako momentálnu formu guvernamentality. **Neoliberalizmus** podľa Foucaulta (2009, s. 89) zapustil korene už v roku 1948 v zruinovanej nemeckej ekonomike, ktorej jedinou možnosťou ako sa zachrániť, bolo absolútne zliberalizovanie ekonomického prostredia, a tak nastolenie novej konkurencieschopnej ekonomiky – neoliberalnej ideológie. Foucault (2009, s. 123) ďalej tvrdí, že neoliberalizmus potrebuje regulovať globálny výkon politickej moci podľa princípov trhovej ekonomiky. Stelesňuje všeobecné umenie vládnuť s potrebou prenášania, pripisovania, projektovania formálnych princípov trhovej ekonomiky na štát, pričom štát vníma ako mobilný dôsledok určitého režimu početných vládností (Foucault, 2009, s. 79).

Kaščák, Pupala (2010) si všímajú rozdiel od klasického liberalizmu (Adam Smith), kde štát ponecháva voľný trh a jeho mechanizmy na slobode trhu, tzn. ne-minimalizuje svoje intervencie, aby splynul s trhom, zatiaľ čo v neoliberalizme štát reguluje priestor, tzn. strategicky mobilizuje štátne inštitúcie k aktivite a vedeniu privátneho kapitálu, a tým k stabilizácii trhových vzťahov. V termíne neoliberalizmus slovo liberalizmus neznamená väčšiu slobodu priestoru, ale vnútornú protichodnosť pojmu sloboda. Tú Foucault (2009, s. 70) vníma v kontexte vzťahu medzi nevyhnutnou produkciou a deštrukciou slobody. Nové umenie vládnuť (neoliberalizmus) teda potrebuje produkovať slobodu, ktorú nerešpektuje, ale naopak ju konzumuje. Tým, že ju produkuje, a teda organizuje, sa toto umenie vládnuť pasuje do roly **správcu slobody**.

Podľa Baetena (2012, s. 205) koncepty neoliberalizmu a neoliberalizácie od ich počiatkov boli všeobecne prehliadané v oblasti plánovacej teórie a plánovacej praxe. Autor ďalej tvrdí, že plánovanie vo všeobecnosti (ak sa vôbec dá hovoriť o tomto termíne v súvislosti s neoliberalizmom) bolo anihilované samotnou neoliberalnou praxou. Spájanie termínov „neoliberálny“ a „plánovanie“ sa tak javí ako nevhodné ba až protirečiacie (Baeten, 2012, s. 206). Ak by sme pripustili epistemologickú možnosť termínu „**neoliberálne plánovanie**“, tak ho potom môžeme definovať ako **totálnu nadvládu trhových síl nad štátnym plánovaním**, čo sa ukázalo v 21. storočí, kde sa správa budov, infraštruktúry a životného prostredia pretransformovala do roly facilitátora trhového diktátu (Baeten, 2012). Neoliberálne podmienky buď vedú k oddeľovaniu ekonomickej a sociálnej sféry (Baeten, 2012; Harvey, 2005), čo vytvára

akúsi **schizofréniu v plánovaní**, alebo vedú **k pohlčovaniu sociálneho ekonomického** (Foucault, 2009; Lemke 2010; Kaščák, Pupala, 2010), čo do plánovania vnáša výlučne inštrumentálny charakter efektivity na úkor dobrého plánu. Tým sa sledujú len trhom vybrané aktivity a nie dlhodobu premyslenú plánovaciu stratégiu.

Takto vnímaný koncept neoliberalizmu sa odlišuje od konvenčného pohľadu na jeho povahu ako na tradičný ekonomický smer charakterizovaný laissez-faire princípom. Preto je možné chápať neoliberalizmus ako symbolické vyjadrenie slobody, pod ktorým je ukrytá jeho skutočná povaha v podobe organizačných a regulačných mechanizmov v službách trhu.

*„Budem pre teba pôvodcom toho, z čoho budeš slobodný.
Spôsobím, aby si bol slobodný k tomu, byť slobodným (Foucault, 2009, s. 70).“*

Springer (2012) prepája politickú ekonómiu, koncept guvernamentality z pohľadu Foucaulta a marxistický postštrukturalizmus, ktorý chápe neoliberalizmus ako hegemonickú ideológiu. Syntézou uvedených prístupov autor vníma **neoliberalizmus ako diskurz**. Springer (2012, s. 135) neoliberalizmus definuje ako nekonzistentný a variabilný proces tvorený rôznymi diskurzmi, ktoré ho konštruujú, legitimizujú a obhajujú. Ďalej ho vníma ako vnútornú prechodnú povahu sociálneho poriadku.

Tab. 1: Regionálna politika v logických premisách v podmienkach neoliberalizmu

PREMISY:	TEORETICKÉ RÁMCE
1. <i>Ak neoliberalizmus vytvára rôzne diskurzy,</i>	Neoliberalizmus ako diskurz (Springer, 2012)
2. <i>a ak neoliberalizmus vplyva na regionálnu politiku,</i>	NPM (Dunn, 2006; Dunn, Miller, 2007) Inštrumentálna racionalita (Amdam, 2001, 2002; Foucault, 2009; Habermas, 2011) Sebazachraňovanie (Lovering, 1998, 2011)
ZÁVER:	
→ <i>tak potom môžeme vnímať regionálnu politiku ako štruktúru vytvárajúcu diskurz.</i>	Regionálna politika ako diskurz

Aj keď sa Foucault vo svojich analýzach zameriava na genealógiu vládnutia spoločnosti a na základe rôznych výpovedí, praktík a obrazov analyzuje dané spoločnosti a ich mentality, v kontexte nášho výskumu sa pozrieme na regionálnu politiku ako na živý organizmus, ako na štruktúru ovplyvnenú neoliberalizmom a ako na politiky určené pre presvedčanie verejnosti, a nie na jej reprezentáciu v kontexte nového regionálneho obratu (pozri Lovering, 2011, s. 592), a to všetko smerujúc ku guvernamentálite na regionálnej úrovni. Z uvedených zistení môžeme vyvodit' nasledujúce logické premisy v podmienkach neoliberalizmu smerujúce k chápaniu **regionálnej politiky ako diskurzu** (Tab. 1).

Diskurz nechápeme ako lingvistickú kategóriu ale cez foucaultovskú tradíciu. Podľa Sharpa, Richardsona (2001, s.193) Michael Foucault rozšíril diskurz o kontext spoločenských interakcií. Diskurzy sú potom súbory myšlienok a praktík, ktoré dávajú vyhláseniam, textom, rétorikám a rozhovorom jedinečný spôsob významu. **Diskurzy sú praktiky, ktoré formujú objekty, o ktorých vypovedajú.** Foucault predpokladá, že v priestore je množstvo diskurzov, často aj protichodných, no jeden diskurz je zvyčajne hegemonický, a tak má tendenciu konštituovať všeobecné podmienky pod tlakom, ktorým dominantní aktéri spoločnosti „poznajú“ svoj svet (Berg, 2009). Hajer (2006, s. 67) definuje diskurz podobne ako súbor myšlienok, konceptov a kategórií, cez ktoré sociálne a fyzické javy dostávajú význam, ktorý je produkovaný a reprodukovaný cez identifikovateľný súbor praktík.

ANALÝZA VYBRANÝCH ASPEKTOV PLÁNOVANIA V PSK⁵ V KONTEXTE NEOLIBERÁLNEHO DISKURZU

Všeobecne panuje atmosféra odvolávania sa na **nutnosť cieľov** a **stratégií**. Otázka však znie, čo to znamená v súčasných podmienkach neoliberalnej dominancie. Ak v plánovaní prevláda strategické uvažovanie nad priestorovým usporiadaním rôznych aktivít a funkčným využívaním územia (*strategické dokumenty (SD) - Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja, Územný plán*), ktoré v sebe nesie na jednej strane rozvoj sociálneho kapitálu územia či ekonomického rastu a ich vízií a na strane druhej ich priestorové a funkčné previazanie, tak potom je dôležité, aby pri tvorbe takýchto dokumentov nehral dominantnú rolu neoliberalný diskurz charakteristický svojou vnútornou protichodnosťou medzi oddeľovaním ekonomickej a sociálnej sféry na jednej strane alebo pohlcovaním sociálneho ekonomickým na strane druhej. Je dôležité, aby pri tomto procese hrala významnú rolu práve **komunikatívna racionalita (KI)**⁶ nazierajúca na priestor ako na sociálnu relačnú sféru a nie ako na sféru presadzovania súčasne dominantného diskurzu trhových stratégií v sociálnom živote.

Výskum danej problematiky sme realizovali formou expertného prieskumu v dvoch fázach. Prvá etapa bola realizovaná online prieskumom v máji 2013, ktorý sme smerovali aktérom regionálnej politiky, a teda sme oslovili 554 starostov obcí PSK. Návratnosť bola 90 respondentov. Táto databáza tvorila kostru výskumu, v súvislosti s odhalením diskurzívnej povahy plánovania regionálnej politiky PSK. Na to, aby sme odhalili skrytú povahu problematiky, sme pristúpili k druhej úrovni výskumu, a to k štruktúrovaným rozhovorom s tromi aktérmi na rôznych úrovniach regionálnej politiky PSK:

- regionálna úroveň – expert z prostredia VÚC (PSK)
 - Odbor regionálneho rozvoja, Oddelenie regionálneho rozvoja PSK
 - dlhoročná prax v odbore

5 PSK – Prešovský samosprávny kraj

6 KI je opakom IR, a teda predstavuje termín komunikácie v širokom zmysle, kde sa kladie dôraz na neskrývaný diskurz, diskurz bez ideológií sebeckých cieľov aktérov a silnej viery v spoločný cieľ.

- lokálna úroveň – expert z prostredia mestskej samosprávy (PSK)
 - Odbor územného plánovania a výstavby, MsÚ Humenné⁷
 - dlhoročná prax v odbore
- lokálna úroveň – expert z prostredia obecnej samosprávy (PSK)
 - starosta obce v PSK (do roku 2010) – vybraný na základe referencií odborníkov
 - dlhoročná prax (3 funkčné obdobia)

V našom výskume sme sa zamerali na súboj diskurzov, kde sme sa expertov pýtali na ich názory prostredníctvom nasledujúcich otázok:

„Je možné v súčasnej klíme regionálnej politiky plánovať rozvoj a ciele rozvoja?“

VÚC: „Plánovať je možné, len ide o to, aké plány si postavím. Ide o to, aby plány boli realistické. Základné požiadavky na dobrý plán sú také, aby boli ciele uskutočniteľné, aby boli nastavené ukazovatele, prostredníctvom ktorých sa dá merať dosahovanie týchto cieľov a najmä, aby boli finančne kryté, tiež aby bola klíma v zmysle všeobecnej spolupráce v regióne medzi ekonomickými a sociálnymi partnermi ... Musíme však všetci chcieť.“

MESTO: „Plánovať je možné, ale pokiaľ nemáme veľmi konkrétne zadefinované aktivity na úrovni štátu, kraja a tak obce, so záväzným prísľubom financií, je to potom zlé. Realita je taká. V iných krajinách je to tak, že napr. ÚPN regiónu nemá grafiku, má len popis nadradenej infraštruktúry a na to nadväznú zmluvu o združení finančných prostriedkov s konkrétnym prerozdelením a spolufinancovaním daných aktivít a presne stanoveným termínom výstavby. EÚ dá toľko, štát toľko, región toľko a obec toľko. Je to dlhodobé plánovanie na 8 a viac rokov, ktoré sa nesmie meniť. U nás je ten problém, že začíname stále odznova kvôli častým politickým zmenám v štátnej správe. Vláda by stále ku koncu svojho funkčného obdobia mala asi niečo vyhlásiť, povedať, že toto sú strategické ciele a tie sú záväzné 20 rokov. Musí byť dlhodobý plán. Niekedy trvá len 10 rokov príprava. Ďalší problém u nás je, že PHSR či ÚPN nemajú finančnú doložku, kde by boli konkrétne aktivity finančne kryté.“

OBEČ: „Nedá sa plánovať, ak nepoznám stav obce.“

Čo sa týka odpovedí expertov (VÚC, mesto), zhodujú sa, že **plánovanie je možné**, ale podmieňujú ho **realisticky naplánovanými cieľmi**, ktoré musia vychádzať z konkrétnych nastavení od štátu, cez kraje až na obce. Obaja zdôrazňujú, že je nevyhnutné, aby konkrétne naplánované aktivity mali finančnú doložku, zmluvu o združení finančných prostriedkov, čím by sa zachovala kontinuita plánovania. To, že to tak nie je, experti (VÚC, mesto) vidia v momentálnom stave regionálnej politi-

7 Pred tým pôsobil na Odbore regionálneho rozvoja, Odd. územného plánovania a ŽP PSK.

ky, kde **chýba spolupráca**. Podľa nás je spolupráca základným kultúrnym predpokladom pre rast regiónov založený na komunikatívnej racionalite, ktorú expert (VÚC) nepriamo definuje: „*Musíme však všetci chcieť...*“ V tomto tvrdení sa ukrýva práve spomenutý kultúrny aspekt, ktorý je podmienený potláčaním technológie seba samého, a teda inštrumentálneho princípu. Na druhej strane je komunikatívna racionalita živěná povzbudzovaním nazerania na región nie ako na nástroj dosahovania osobného prospechu, ale ako na **cieľ snažení aktérov regionálnej politiky**.

Expert (obec) vníma túto otázku v kontexte slabej odbornej pripravenosti pri plánovaní aktivít smerujúcich k rozvoju územia.

...

„Aké faktory negatívne ovplyvňujú plánovanie rozvoja?“

VÚC: „*Pri súčasnom nastavení bude veľký problém splniť dané ciele, ktoré sú vágne nastavené a nespĺňame ich ani za 50 rokov. Dôvodom pre tento stav je nízka odbornosť, kde nemáme dobré analýzy, analytické vstupy. Ťažko sa nám potom plánuje, keď máte len „tušenie tieňa“ – ... aha, asi potrebujeme to a to, no sami nevieme prečo a čo tým dosiahneme. Ťažko sa robí bez dobrých analýz. Hovorím aj zo skúseností so zahraničnými partnermi, ktorí majú analytické pracoviská, observatória ako súčasť danej inštitúcie. V súčasnom ekonomickom nastavení je plánovať vo všeobecnosti ťažké. Každú chvíľu sa menia podmienky.*“

MESTO: „*Plánovanie by malo ísť zdola-hore. Tí hore málo vedia o potrebách tých dole. Inak to nebude fungovať a v tom by mala tkvieť tá samostatnosť samosprávy a jej aktivít. ... Bez úradníkov a papierovania sa to nedá, a keď sme v EÚ už detto sa to nedá bez toho. Lobbing bol, je a bude, ale to závisí na vedúcich, či si s tým poradia.*“

OBEC: „*Politické. Ak nie je starosta v súbehu s vládou alebo má iný názor, ktorý sa nestotožňuje s komunálnou politikou a je kritickejší ako tí, čo si myslia, že to robia dobre. V tom vidím brzdu a veľký problém. Celá regionálna a komunálna politika by sa mala od toho úplne odosobniť. Ďalším problémom je aj byrokracia, resp. množstvo komplikovaných dokumentov, v ktorých sa je niekedy ťažko vyznať.*“

Túto otázku sme položili ako isté doplnenie predošlého dopytovania s cieľom zistiť hlavné faktory ovplyvňujúce regionálny rozvoj z negatívneho uhla pohľadu. V tomto kontexte expert (VÚC) nadväzuje na predošlé tvrdenia o realistskom plánovaní a veľmi kriticky sa vyjadruje k súčasne nastaveným cieľom PHSR PSK (2008 – 2015)⁸. Problém vidí v **nízkej odbornosti a pripravenosti** pre spracovanie takéhto materiálu a argumentuje, že ciele daného PHSR boli nastavené len na základe

8 15 priorit a 147 opatrení v Programe hospodárskeho a sociálneho rozvoja (PHSR) PSK 2008 – 2015

„*tušenia tieňa*“. Tento termín predstavuje (neformálna konzultácia s expertom-VÚC) tvrdenie: „ ... *My čosi chceme a nevieme, čo chceme ... asi potrebujeme to a to, no sami nevieme prečo a čo tým dosiahneme ...* “. Tieto tvrdenia nás znovu prikláňajú k názoru, že súčasné nastavenie regionálnej politiky a plánovania vyznieva v intenciách hlavne inštrumentálnej racionality s technicko-ekonomickým nazeraním na riešenie regionálneho rozvoja v PSK. V týchto vyjadreniach je ďalej možné identifikovať aj istý **druh mentality** pri spravovaní územia, ktorá je pravdepodobne vo veľkej miere reprezentovaná opakom kritickej racionality (pozri Dunn, 2006). Expert (VÚC) sa zamýšľa aj nad ďalším negatívnym faktorom, a to nad **plánovaním v súčasnom ekonomickom** nastavení, pričom tvrdí, že: „ ... *Každú chvíľu sa menia podmienky.* “. V tomto kontexte je možné uvažovať nad skôr spomínaným vplyvom neoliberalnej ideológie, ktorú sme identifikovali ako nie dávajúcu slobodu, ale práve naopak ako **správca slobody** (Foucault, 2009, s. 70). Tento správca slobody na to, aby voľne využíval potenciál priestoru, si musí produkovať svoju vlastnú slobodu, a to dynamickými nástrojmi, ktorými intervenuje do ekonomického, inštitucionálneho či sociálneho rámca spoločnosti. Práve vyššie uvedené zmeny spomenuté expertom (VÚC) môžu byť signálom, dôsledkom konceptu neoliberalnej (ne)slobody.

Pri analýze výpovedí experta (mesto), a to nie len v tejto otázke zisťujeme, že sa výrazne prikláňa k módu riadenia regionálnej politiky smerom **zdola-hore**. Argumentuje, že: „*Tí hore málo vedia o potrebách tých dole.*“. Z týchto tvrdení je možné vyčítať, že daný expert vidí súčasnú regionálnu politiku riadenú prevažne zhora-dole a nepokladá ju za správnu. Považuje ju za neslobodnú, za **narúšajúcu samosprávnosť samosprávy**. Zaujímavým zistením bolo, že daný expert vníma lobbying (politický) ako imanentnú súčasť diskurzu regionálnej politiky a nevníma ho kriticky ale výsostne pragmaticky. Na druhej strane expert (obec) sa k tejto problematike stavia „*podráždene*“. Počas rozhovoru bolo cítiť, že **politické vplyvy ako negatívny faktor plánovania** v regionálnej politike ho vyrušujú a nestotožňuje sa s nimi, keďže je možné predpokladať, že na lokálnej úrovni práve tento aspekt rezonuje najviac: „ ... *Ak nie je starosta v súbehu s vládou, alebo má iný názor, ktorý sa nestotožňuje s komunálnou politikou a je kritickejší ako tí, čo si myslia, že to robia dobre.*“. Toto vyjadrenie nás smeruje **ku konceptu governmentality**, pretože v sebe ukrýva tvrdenie, že politika má názor, teda jednotný názor prezentovaný vládnuou vrstvou. Expert hovorí **o komunálnej politike ako o osobe**, ktorá má jeden dominantný názor, prezentuje jeden dominantný diskurz, ktorý tak zakrivuje priestor komunálnej/regionálnej politiky len v zmysle produkovania diskurzu, ktorý majú preberať všetci zainteresovaní aktéri: „ ... *V tom vidím brzdu a veľký problém. Celá regionálna a komunálna politika by sa mala od toho úplne odosobniť.*“. Tento problém súvisí úzko aj so štruktúrou a podobou partokratickej vlády, ktorá stále po nových voľbách zmení celé inštitucionálne prostredie svojimi nominantmi, pričom sa absolútne ruší kontinuita a samotné plánovanie. Títo nominanti ako prisluhovači tvoria istú servisnú triedu, podľa Loveringa (2011) **regionálnu servisnú triedu (RST)**, ktorá vykonáva služby pre mocnejších. Síce autor vníma RST najmä ako „*pomocníkov pre globálny*

kapitál“, v našich podmienkach však táto trieda slúži okrem tohto účelu aj k zabezpečovaniu vplyvu na nižších mierkach geograficky usporiadaného priestoru, a tak **zabezpečuje guvernamentalitu štátneho nexu**. Expert (obec) vidí ešte jeden negatívny faktor ovplyvňujúci plánovanie rozvoja, a to **byrokraciu stelesnenú v množstve komplikovaných dokumentov**, v ktorých sa je niekedy ťažko vyznať.

Do tejto analýzy sme sa rozhodli na základe naštudovaných materiálov zaradiť aj otázku **o módoch⁹ regionálnej politiky**, keďže táto kategória úzko súvisí s tvorbou samotnej regionálnej politiky, a teda s jej plánovaním.

„Súčasný spôsob tvorby regionálnej politiky sa definuje ako sektorový mód. Čoraz častejšie sa však hovorí o teritoriálnom móde.“

VÚC: „Predstavte si, že vám príde domov niekto povedať, že tu si kúp taký nábytok, tu si daj také dvere Druhá vec je, že isté kritéria musia byť nastavené, na základe ktorých tie peniaze môžete využívať, ale rozvoj regiónu¹⁰ je stále priestorová aktivita. V novom plánovacom období sa budú robiť integrované stratégie, kde sa napr. škola nebude len opravovať, ale bude to komplex vecí, pri ktorom sa bude pozeráť aj na fungovanie a zamestnávanie učiteľov. Budú prekrývané tvrdé ale aj mäkké faktory rozvoja s využitím koncepcie triple helix. Ďalšia vec, ktorá s tým súvisí ... aby sa uplatňovalo priestorové plánovanie. PHSR je jeden program a druhý je územný plán, ktoré spolu tvoria priestorový plán. Číže riešite aj priestorové umiestnenie požadovaných aktivít. Regionálny rozvoj sa nedá robiť plošne, teda celý kraj sa nedá rovnako riešiť. Musíte endogénny potenciál daného regiónu, oblasti maximálne využiť, zveľadiť. Ináč sa robí v oblasti cestovného ruchu, ináč pri podpore remeselníctva či zamestnanosti. Je potrebné podporovať regionálny trh. Toto je regionálna politika.“

MESTO: „Je potrebné rozdeliť to. Nadradená infraštruktúra sa musí dobudovať, tá súvisí so sektorovým rozdeľovaním. Je veľmi zložitá nájsť tú hranicu, možno ju implementovať do SD. Chceme robiť všetko a všetko sa robiť nedá! Každá vláda deklaruje, že urobí všetko. Možno VÚC by do toho mohla viac intervenovať, keďže zdedila obrovské majetky a pokiaľ ju zrekonštruje a dobuduje, to zaberie veľa času.“

OBEC: (expert sa nevyjadril)

- 9 **Mód zhora-dole** (top-down) založený na inštrumentálnej racionalite, fordistickej masovej produkcii, masovej konzumácii a keynesiánskom štáte (Keynesian welfare state). Druhým je **mód zdola-hore** (bottom-up), ktorý sa začal presadzovať v „západnom svete“ od konca 80. rokov 20. storočia. Je založený na komunikatívnej racionalite (pozri Habermas 2000, 2011) a podnikavej post-fordistickej flexibilnej akumulácii a Schumpeteriánskom štáte (Schumpeterian workfare state)
- 10 Daný expert radšej používa termín **rozvoj regiónu** ako akademický termín regionálny rozvoj, pretože rozvoj regiónu definuje ako praktický cieľ, kam má smerovať aktivita. Je to vec.

Obaja experti (VÚC, mesto) sa stotožňujú v názore, že **výlučne sektorová politika nie je správna**, pretože ako tvrdí expert (VÚC), rozvoj regiónu je priestorová aktivita, ktorá si vyžaduje priestorové plánovanie, do ktorého by nemal veľmi štát intervenovať: „... *Predstavte si, že vám príde domov niekto povedať, že tu si kúp taký nábytok, tu si daj také dvere ...*“. Dodáva však, že nejaké pravidlá musia byť, na základe ktorých sa financie budú prerozdeľovať. K tomuto názoru sa prikláňa aj expert (mesto), ktorý však neargumentuje v prospech jedného či druhého módu, ale funkčne rozdeľuje aktivity, ktoré by mali spadať napr. do sektorového plánovania: „... *Nadradená infraštruktúra sa musí dobudovať*“. Navrhuje napríklad, že pomer medzi sektorovým a teritoriálnym prerozdeľovaním by mohol byť zakotvený v strategických dokumentoch. Zamýšľa sa ešte nad súčasným stavom sektorového prerozdeľovania financií, ktorý podľa neho tkvie v **mentalite slovenských vládnych garnitúr**, a to: „... *Každá vláda deklaruje, že urobí všetko. ... všetko sa robiť nedá!*“. Tu sa znovu dostávame na pole guvernamentality, keďže z tvrdenia môžeme dedukovať, že pre vládnú koalíciu je pravdepodobne prospešnejšie stanoviť si inštrumentálne všetky oblasti rozvoja (kvôli zabezpečeniu preferencií), ako sa strategicky zamerať a sústrediť energiu na dlhodobejší plán. Avšak takýto dlhodobejší plán nemusí byť pre štvorročnú vládnucu garnitúru atraktívny, keďže v sebe obnáša širokospektrálne záväzky (od zazmluvnenia financií až po zodpovednosť za realizovanie), ktoré môžu vyznieť kontraproduktívne v kontexte preferencií strany.

Do tohto diskurzu vnesieme aj názor Pleštinskej (2010), ktorá sa pohybuje ako priama aktérka v regionálnej politike už niekoľko rokov. Na jej vyjadrení k problematike štrukturálnych fondov si môžeme všimnúť vyššie rozoberanú problematiku o módoch regionálnej politiky:

Pleštinská: „*Nie som zástanca centralizmu. Aj keď ministerstvá tvrdia, že oni najlepšie vedia ako by sa malo nakladať s eurofondmi, v podstate ide o získanie vplyvu nad európskymi peniazmi konkrétnymi politickými stranami. Vychádzajúc aj z reality dnešných vyšších územných celkov som zástanca, že aktívna regionálna politika by sa mala robiť priamo v regiónoch, čo by úlohu regiónov výrazne posilnilo. Verím, že regióny by nemali problém posilniť svoje administratívne kapacity a vypracovať adresné regionálne programy. Za dôležité pokladám koncentráciu zdrojov na rozvojové priority regiónov. Myslím, že cez svojich zástupcov v regionálnych zastupiteľstvách, by občania dokázali lepšie kontrolovať rozdeľovanie európskych peňazí, ako sa deje v súčasnosti na centrálnej úrovni.*“

Tento názor sa prikláňa k uvažovaniu o teritoriálnom móde regionálnej politiky, konkrétne v oblasti štrukturálnych fondov. Jedným z najúčinnějších nástrojov regionálnej politiky v súčasnosti sú štrukturálne fondy, a práve tie sa významnou mierou podieľajú na raste regiónov, určite preto stojí za uvažovanie, kto je oprávnený rozhodovať o ich programe, ak nie samotné regióny. V súčasnom systéme **prevláda sektorový mód**, kde sú peniaze z vlády alokované do regiónov na základe sektorov.

Blažek, Uhlíř (2011, s. 266) tvrdia, že napr. v Českej republike väčšina sektorových politik regionálnu dimenziu zakomponovanú nemá, aj keď na druhej strane tvrdia, že práve niektoré sektorové politiky môžu mať výraznejší dopad na rozvoj regiónu než oficiálna regionálna politika.

ZÁVER

Pri syntéze poznatkov budeme vychádzať z chápania neoliberalizmu ako správcu slobody, ako nositeľa vlastného diskurzu. Pre tohto správcu je charakteristické nevyhnutné, neustále diktovanie zmeny v nastavení podmienok v priestore, čo tkvie v jeho dynamickej povahe. Týmto si pripravuje otvorené regióny preto, aby sa ich lokálny potenciál stal globálnym kapitálom. Do týchto dynamických podmienok v SR vstupujú navyše náhle zmeny nálad či smerovaní ako na národnej tak aj na regionálnej úrovni (nové voľby - zmena smerovania), preto je plánovanie vo všeobecnosti komplikované. Ako správca slobody si neoliberalizmus vytvára v našich podmienkach vlastné vyhovujúce plánovanie zhora-dole (diskurz), ktoré je charakteristické inštrumentálnym nazeraním na priestor. Jeho účelový charakter sa potvrdzuje pri zistení, že samosprávy často plánujú len podľa výziev pre nenávratné finančné prostriedky (NFP), a tak sú výrazne limitované, nepriamo guvernmentálne riadené a málo samosprávne. To vyúsťuje do chápania plánovania ako procesu, pri ktorom sa pohlcuje sociálne ekonomickým, a tak sa tvorí priestor ako sociálny konštrukt smerujúci k zvyšovaniu inštrumentálnej racionality v ňom. Za negatívne faktory ovplyvňujúce plánovací proces a posilňujúce túto racionalitu a neoliberálny diskurz môžeme považovať:

- ✓ *nízku odbornú pripravenosť aktérov a komplikovanosť legislatívnych dokumentov;*
- ✓ *druh mentality aktérov, ktorí uvažujú výlučne inštrumentálne (PHSR ako nutnosť; pohľad poslancu len na jeho preferencie; množstvo partikulárnych cieľov v SD; „fordistická pekáreň“);*
- ✓ *neustálu zmenu legislatívnych podmienok; diktovanie výziev o NFP*
- ✓ *politické záujmy: „... Ak nie je starosta v súbehu s vládou, alebo má iný názor, ktorý sa nestotožňuje s komunálnou politikou a je kritickejší ako tí, čo si myslia, že to robia dobre ... (expert-obec).“*
- ✓ *samotné centrálné (zhora-dole) riadenie regionálnej politiky: „... Tí hore málo vedia o potrebách tých dole ... (expert- mesto)“, čo naruša samosprávnosť samosprávy;*
- ✓ *a s tým súvisiacu RST v službách štátneho finančného nexu.*

Poznámka:

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0325/12 Dynamika intraurbánnych štruktúr na Slovensku v prvom decéniu 21. storočia (vedúci projektu prof. RNDr. René Matlovič, PhD.).

LITERATÚRA

- AMDAM, R. (2001). Empowering New Regional Political Institutions: A Norwegian Case [online]. In *Planning Theory & Practice*, Vol. 2, No. 2, p. 169-185. [cit. 2011-8-12]. Dostupné na internete: <<http://dx.doi.org/10.1080/14649350120068786>>.
- AMDAM, R. (2006). *The governance turn in public health and regional planning*. Notat nr. 13/2006. Høgskulen i Volda og Møreforskning Volda, 25 s.
- BAETEN, G., (2012). Neoliberal Planning: Does It Really Exist? In T. Ta an-Kok, G. Baeten, eds. *Contradictions of Neoliberal Planning*,. 2012, The GeoJournal Library 102, DOI 10.1007/978-90-481-8924-3_11,
- BELL, D. (1976). *Cultural contradictions of capitalism*. New York: Basic Books, Inc., Publishers, 1976.301 s.
- BERG, D. (2009). Discourse Analysis. In Kitchin, R., Thrift, N. eds. *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 2, Oxford: Elsevier, 2009. ISBN 978-0-08-044913-5.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2011). *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace*. Vyd. 2., Praha: Karolium, 2011. 342 s. ISBN 978-80-246-1974-3.
- DUNN, W. (2006). *A critical theory of new public management* [online]. [cit. 2012-7-03]. Dostupné na internete: <www.bambangkesit.files.wordpress.com/2012/07/bag-ii-03-a-critical-theory-of-npm.pdf>.
- DUNN, W., MILLER, Y. (2007). A Critique of the New Public Management and the Neo-Weberian State: Advancing a Critical Theory of Administrative Reform, In *Public Organiz Rev* (2007), Springer Science + Business Media, LLC 2007, 7:345–358.
- FOUCAULT, M. (2003). *Dějiny sexuality I*. Herrmann & synové, 2003. 192 s.
- FOUCAULT, M. (2003b). *Dějiny sexuality II, III*. Herrmann & synové, 2003. 664 s.
- FOUCAULT, M. (2004). *Dozerat' a trestat'*. Bratislava: Kalligram, 2004. 312 s.
- FOUCAULT, M. (2009). *Zrození biopolitiky: kurz na Collège de France (1978-1979)*. Brno: CDK, 2009, 351 s. ISBN 978-80-7325-181-9.
- HABERMAS, J. (2000). *Strukturální proměna veřejnosti*. Filosofía, Praha: Nakladatelství FÚ AVČR, 424 s. ISBN 80-7007-134-6.
- HABERMAS, J. (2011). *Teória jazyka a východiská sociálnych vied*. Bratislava: Kalligram, 669 s.
- HAJER, M. (2006). Doing Discourse analysis. In Brink, M., Metze, T. 2006. eds. *Words matter in policy and planing. Discourse theory and method in social sciences*. Utrecht: Labor Grafimedia, 2006, s. 187.
- HARVEY, D. (2005). *Spaces of Neoliberalization. Towards a Theory of Uneven Geographical Development*. Franz Steiner Verlag, 131 s. ISBN 3-515-08746-X.
- LEMKE, T. (2010). *Biopolityka*. Warszawa: Sic!, 2010. 150 s. ISBN 978-83-60457-96-2.
- LOVERING, (1998). Theory led by policy? The inadequacies of 'the new regionalism' in economic geography illustrated from the case of Wales [online]. In *Economic Geography Research Group Seminar 'Institutions and Governance'*. London Department of Geography UCL. July 3, 1998. [cit. 2012-03-12]. Dostupné na internete: <eurg.org.uk/pdfs/loving.pdf>.

- LOVERING, J. (2011). The new regional governance and the hegemony of neoliberalism. In Pike, A., Rodríguez-Pose, A., Tomaney, J. eds. *Handbook of Local and Regional Development*. Taylor & Francis e-Library, 2011. s. 581 – 594. ISBN: 978-0-203-84239-3.
- LÖWY, M. (2012). Marx, Weber and the Critique of Capitalism. In Logos, a journal of modern society & culture, Vol. 1 issue 3, summer 2002. [cit. 2012-5-10]. Dostupné na internete: <www.internationalviewpoint.org/spip.php?page=print_article&id_article=1106>.
- KAŠČÁK, O., PUPALA, B. (2010). Neoliberálna guvernamentalita v sociálnom projektovaní vzdelávania. In *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 2010, Vol. 46, No. 5, Praha, 2010, s. 771 – 799.
- MICHALKO, M. (2012). Priestor ako hlavný koncept výskumu geografie. Smerom ku kritickému konceptu priestoru. In *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Presoviensis*, Prírodné vedy, Folia Geographica. 19, PU Prešov, s. 196 – 209.
- MICHALKO, M. (2013). *Kriticko-geografická analýza regionálnej politiky: Teoreticko -metodologická báza a empirická aplikácia na príklade Prešovského samosprávneho kraja* [dizertačná práca]. Prešov: FHPV PU. 2013. 145 s.
- PHSR PSK 2008 – 2015. *Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja PSK*. [online]. [cit. 2013-04-20]. Dostupné na internete: <<http://www.po-kraj.sk/sk/samosprava/urad/odbor-regionalneho-rozvoja-uzemneho-planu-zivotneho-prostredia/dokumenty-regionalneho-rozvoja/phsr-psk-2008-2015.html>> .
- PLEŠTINSKÁ, Z. (2010). *Centralizmus alebo riadenie európskych fondov z regiónov?* [online]. [cit. 2011-02-22]. Dostupné na internete: <plestinska.blog.sme.sk/clanok_tlac.asp?cl=222083>.
- SHARP, L., RICHARDSON, T. (2001). Reflections on Foucauldian Discourse Analysis in Planning and Environmental Policy Research. In *Journal of Environmental Policy & Planning*, 3, s. 193 – 209.
- SPRINGER, S. (2012). Neoliberalism as discourse: between Foucauldian political economy and Marxian poststructuralism . In *Critical Discourse Studies* . Vol. 9, No. 2, May 2012, s. 133 –147.

SUMMARY

In our paper we focused on issue of discourse as post-structuralist point of view on society and its connection to neoliberal phenomenon affecting regions. We have tried to demonstrate this connection by example of analysis of selected aspects in regional planning in Presov self-governing region. The synthesis of knowledge was based on understanding neoliberalism as freedom governor, as bearer of his own discourse. For this governor is characteristic necessary, constantly dictate changes in setting conditions in space, what lies in its dynamic nature. Thus it is preparing open regions to make their local potential to become the global capital.

Into these dynamic conditions in addition are entering sudden changes in mood or direction both at national and regional level (new elections - change of direction), so planning is generally complicated. Neoliberalism as freedom governor creates in our conditions own suitable top-down planning (discourse), which is characterized by instrumental viewing space. His purposeful character confirms the finding that the governments often plan only under the challenges for the EU grants, and so are significantly limited, indirectly governmentally managed and weakly self-governed. This results in the understanding of planning as a process in which the social absorbs the economic, and thus forms the space as a social construct towards to increase instrumental rationality in it.

PLACE BRANDING AKO FENOMÉN GLOBALIZUJÚCEHO SA SVETA. TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

PLACE BRANDING AS A PHENOMENON OF GLOBALIZING WORLD. THEORETICAL BACKGROUND

Jana MICHALKOVÁ¹

Abstract:

The current highly competitive environment is forcing places to compete with others places for human resources, investments, tourists or events. Success in this competitive struggle can increase their competitiveness against other places and bring them desirable benefits. In this context, one of the possible tools to achieve these advantages can be considered increasingly popular concept of place branding. The first part of present paper outlines main theoretical aspects of the concept place branding ranging from understanding place as a product, through place marketing to place branding involving building, strategy, management and evaluation of place brand. The second part in the form of a discussion looks at the phenomenon of place branding in terms of its neoliberal nature and suggests topics for further research of issues of nation and city branding in contemporary globalizing world.

Key words:

competition, place marketing, brand, place brand, place branding

ÚVOD

Frekvencovaným termínom v súčasnom globalizujúcom sa svete je nepochybne pojem konkurencia. Potreba odlíšiť sa od iných, zaujať, zviditeľniť sa či získať na trhu stabilné postavenie, spôsobuje to, že medzi sebou súperia nielen rozličné korporácie, organizácie či ľudia ale v posledných rokoch dokonca aj miesta (územia). Čoraz častejšie sme svedkami narastajúceho konkurenčného súperenia území o obyvateľov, turistov, investorov, zdroje či priemysel, ktoré prebieha tak na národnej ako aj regionálnej a lokálnej úrovni. Štáty, regióny ako aj mestá si totiž v čoraz väčšej miere začínajú uvedomovať, že pre ich rozvoj a napredovanie je rozhodujúce uspieť v tomto boji, ktorý okrem iného môže zvýšiť aj ich konkurencieschopnosť voči ostatným územiám. Z tohto dôvodu zástupcovia miest začínajú stále viac pri vypracovávaní rozvojových stratégií uplatňovať aj rôzne marketingové nástroje a aktivity.

1 *Mgr. Jana Michalková, Katedra geografie a aplikovanej geoinformatiky FHPV PU v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, Slovenská republika, e-mail: j.kormanikova@gmail.com*

V naznačenom kontexte sa v prvej časti príspevku bližšie zameriame práve na jeden z možných nástrojov, ktorý napomáha miestam uspieť v tvrdom konkurenčnom boji. Reprezentuje ho fenomén konceptu *place branding* (brandingu miesta) charakterizovaný ako proces tvorby a formovania značky miesta. Východiskovou platformou tohto konceptu je *marketing miesta*, ktorého hlavný princíp spočíva v chápaní miesta (v zmysle územia) ako istej formy produktu, ktorý je možné ponúkať na trhu a kde podstatou je prenášanie praktík z oblasti produktového marketingu, pri ktorom zase zohráva dôležitú úlohu značka a jej imidž. V druhej časti príspevku sa formou diskusie pokúsime načrtnúť problematiku fenoménu *place branding* z pohľadu jeho neoliberalnej povahy. Z viacerých (aj kritických) perspektív tu naznačíme smerovania a témy ďalšieho možného výskumu *nation branding* (národného branding) a *city branding* (mestského branding) v súčasnom globalizujúcom sa svete.

TEORETICKÝ EXKURZ DO KONCEPTU PLACE BRANDINGU

Problematika *place branding* je v literatúre zahraničnej proveniencie pomerne dobre rozpracovaná (Anholt, 2007; Ashworth, Kavaratzis, 2010; Dinnie, 2008, 2011; Kavaratzis, 2004, 2008; Moilanen, Rainisto, 2009; Rainisto, 2003; Zenker, Braun, 2010; ai.), zatiaľ čo v slovenských podmienkach má značný, doposiaľ nevyčerpaný potenciál (najmä práce Matlovičová, 2007, 2008, 2010; Matlovičová, Kolesárová, 2012). Ako už bolo naznačené v úvode, základom pre koncept *place branding* je chápanie miesta ako produktu, čo je podstatou tzv. marketingového prístupu. **Produkt – miesto** je takto vnímané prostredníctvom jedinečných jemu príznačných materiálnych ale aj nemateriálnych atribútov (pocit, vôňa, dojem či atmosféra). Jeden z najväčších problémov takto vymedzeného marketingového produktu však predstavuje vysoká vnútorná heterogenita (Matlovičová, 2007) a skutočnosť, že miesto pre každého kto ho vníma, predstavuje niečo iné (Matlovičová, 2010). Kavaratzis (2008, s. 57) vo svojej práci zachádza ešte ďalej a doslova uvádza, že „*miesta sú príliš zložitá na to, aby sa s nimi zaobchádzalo ako s produktmi.*“ Odôvodňuje to tým, že miesta majú pestrejších užívateľov, vlastníkov či správcov než tradičné obchodné spoločnosti, a preto sú rôznorodejšie nielen produkty, ale aj ciele výrobcov a úžitky spotrebiteľov. Aj napriek naznačenej komplikovanosti a zložitosti v chápaní miest ako produktov, viaceré odborné publikácie (Ashworth, Kavaratzis, 2010; Moilanen, Rainisto, 2009; Rainisto, 2003; Zenker, Braun, 2010; ai.) ako aj príklady z praxe naznačujú, že s územím ako takým je možné narábať ako s produktom a rovnako ho tak aj vnímať. Potvrdzujú to aj slová Rainista (2003, s. 10), ktorý tvrdí, že „*práve teraz je správny čas na to, aby miesta začali využívať výhody najlepších sofistikovaných marketingových postupov uplatňovaných v súkromnom sektore.*“ V narastajúcom konkurenčnom prostredí miest predstavuje totiž práve **marketing miesta** jeden zo spôsobov, akým sa miesto môže odlíšiť od iných, zviditeľniť a získať na trhu stabilné postavenie. Kým v minulosti sa s miestami narábalo „len“ ako s komoditami, súčasný marketing už vyvíja úsilie a prispôbuje svoje nástroje komplexnému charakteru megaproduktov, akými sú práve miesta (Matlovičová, 2008). S brandingom sme sa doposiaľ stretávali najmä

v súvislosti s využívaním jeho modelov a postupov pre konkrétne firemné produkty (Moilanen a Rainisto, 2009). Viacerí autori sa ale prikláňajú k názoru, že miesta ako geografické lokality môžu takisto využívať techniky brandingu (Kotler et al., 1999, 2002; Keller, 1998; Hankinson, 2001; Trueman et al., 2001; Kotler a Gertner, 2002 in Rainisto, 2003). No zároveň dodávajú, že dané postupy nemožno aplikovať rovnako na tak komplexné a multidimenzionálne subjekty, akými sú práve krajiny, mestá alebo turistické regióny (Moilanen a Rainisto, 2009, s. 3). Začiatkom 21. storočia sa rozprúdila diskusia o **brandingu miest** hlavne v kontexte národov a krajín (Anholt, 2002; Olins, 2001; Gilmore, 2001; Kotler a Gertner, 2002 in Rainisto, 2003). Brandingom miest menších ako krajiny (brandingom regiónov, miest či lokalít) sa dovtedy zaoberalo len zopár autorov, akým bol napr. Hankinson (2001), ktorý sa zaoberal brandingom miest a lokalít, a tiež Rainisto (2000, 2001), ktorý sa venoval brandingom mestských regiónov (Rainisto, 2003). **Place branding** má svoj pôvod v literatúre zaoberajúcej sa propagáciou miesta a je lákadlom pre výskumníkov z rôznych akademických oblastí od geografov, sociológov až po regionálnych ekonómov (Hankinson in Ashworth a Kavaratzis, 2010). Veľmi jednoduchú definíciu place brandingu týkajúcu sa zvýšenia atraktivity miesta uvádza vo svojej práci Rainisto (2001 in Rainisto, 2003, s. 44), keď tvrdí, že „*place branding prináša pridanú atrakciu miestu a ústrednou témou je vybudovanie identity značky miesta.*“ Odlišné chápanie place brandingu s dôrazom na jeho komplexnosť nachádzame u Simona Anholtu (2007 in Moilanen a Rainisto, 2009, s. 7), ktorý definuje place branding ako „*manažment imidžu miesta prostredníctvom strategickej inovácie a koordinovanej ekonomickej, obchodnej, sociálnej, kultúrnej a vládnej politiky.*“ Ashworth a Kavaratzis (2010, s. 4-5) zase na základe komplikovanosti predmetu place brandingu identifikovali jeho nasledovné formy:

Branding miesta pôvodu (Place of Origin Branding) – ide o účinnú stratégiu vyvinutú v rámci marketingu a spočívajúcu v tom, ako využiť miesto pôvodu v brandingu produktu cez vlastnosti, obrázky, stereotypy či ľudí žijúcich na mieste, kde je daný produkt vyrábaný. S konceptom place brandingu však nemá veľa spoločného.

Národný branding (Nation Branding) – rozvinul sa predovšetkým v kruhoch marketingových poradcov národných vlád, ktorí si uvedomovali výhody brandingu krajiny, avšak nemali znalosti a zručnosti potrebné na tvorbu a implementáciu brandingových kampaní a stratégií. Za pozitívne účinky brandingu krajiny možno považovať najmä rozvoj cestovného ruchu a prilákanie zahraničných investorov.

Destinačný branding (Destination Branding) – ide o najviac rozvinutý a využívaný trend tak v teórii ako aj praxi v rámci place brandingu, kde cieľom je zisťovanie úlohy brandingu v marketingu turistickej destinácie. O teoretický rozvoj tejto oblasti sa zaslúžil najmä Hankinson (2001, 2004a, 2007), ktorý vytvoril prepracovaný teoretický rámec na podporu

a pochopenie miest ako značiek, hoci len so zameraním na mestá najmä ako turistických destinácií.

Kultúrny/Zábavný branding (Culture/Entertainment Branding) – predstavuje ďalší zaujímavý a rastúci trend, ktorý je široko využívaný v mestách po celom svete a o ktorého rozvoj sa zaslúžil najmä rastúci význam kultúrneho, voľnočasového a zábavného priemyslu v súčasnej ekonomike, ale aj turisti, návštevníci či miestne obyvateľstvo.

Integrovaný branding miest (Integrated Place Branding) – stretávame sa s ním vo viacerých článkoch snažiacich sa diskutovať o možnostiach využitia brandingu ako prístupu k integrácii, riadeniu a zameraniu manažmentu miesta. Využitie techník a myšlienok rozvinutých v rámci všeobecného brandingu či narastajúca popularita konceptu *firemného brandingu (corporate branding)* spôsobuje, že tieto články riešia vhodnosti koncepcie centrálného brandingu pre place branding (Kavaratzis a Ashworth, 2005) a snažia sa poskytovať buď všeobecný rámec pre rozvoj a riadenie značiek miesta (Hankinson, 2004a, 2007; Kavaratzis, 2004, 2009) alebo skúmať vhodnosť špecifických nástrojov brandingu pre city branding (Trueman et al., 2004).

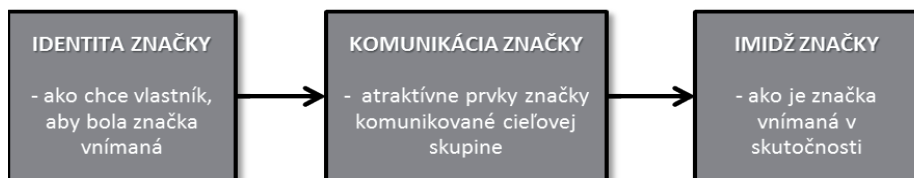
Okrem toho sa rozširuje aj literatúra v oblasti place brandingu a uskutočňuje sa celý rad medzinárodných konferencií venovaných práve tejto problematike. Medzi popredné vedecké časopisy, ktoré sa zameriavajú na špeciálne témy v oblasti place brandingu, patria najmä *Place Branding and Public Diplomacy*; *Journal of Place Management and Development*; *Journal of Town and City Management* (Ashworth a Kavaratzis, 2010). Rôznorodosť prístupov k place brandingu spolu s viacerými prípadmi jeho praktického rozvoja v mestách po celom svete, ktoré interpretujú koncepty vlastným spôsobom a prijímajú vlastné prístupy, vedie síce k užitočnej a zaujímavej diskusii, ale zároveň k problematickému rozvoju place brandingovej teórie a praxe. Ashworth a Kavaratzis (2010, s. 7) preto uvádzajú, že „*branding musí byť chápaný ako kontinuálny proces prepojený so všetkými marketingovými aktivitami a s celou plánovacou činnosťou. Place branding môže byť prostriedkom tak pre dosiahnutie konkurenčnej výhody (s cieľom zvýšiť prílev zahraničných investícií a cestovný ruch) ako aj prostriedkom pre dosiahnutie rozvoja komunity, pre posilnenie miestnej identity a identifikácie obyvateľov so svojím mestom a tiež pre aktivizáciu všetkých spoločenských síl s cieľom zabrániť sociálnemu vylúčeniu a nepokojom.*“

Azda najčastejšia aplikácia brandingu v rámci miest je zameraná na vizuálne prvky brandingu týkajúce sa vytvorenia nového loga, nového sloganu či reklamnej kampane. Branding však zahŕňa ďaleko širšiu oblasť činností, ktoré jasne ovplyvňujú a formujú značku miesta. Napriek tomu, že miesta si príliš často osvojujú branding len ako časť brandingového procesu a väčšina snáh o place branding tak začína a končí práve vytvorením sloganu či loga, objavujú sa stále prepracovanejšie pokusy, ktoré zahŕňajú širšie chápanie brandingu. Branding miesta je však oveľa zložitejší ako

branding nejakého produktu alebo služby (Middleton in Dinnie, 2011). Ľudia chápu miesta v podstate tým istým spôsobom ako **značky**. Cez vnemy, dojmy a obrázky z miest si o nich v myšliach postupne vytvárajú svoj obraz (Ashworth a Kavaratzis, 2010). Z tohto pohľadu je to práve značka, ktorá pre miesto predstavuje obrovský prísľub. Značka ako taká sa stala významným fenoménom súčasnej doby. Jej využívanie už dávno prekročilo jej komerčné začiatky a v spoločensko-kultúrnej oblasti má značka významné dopady, pretože sa rozšírila do oblasti vzdelania, športu, módy, cestovania, umenia, divadla, literatúry ale aj do života regiónov a národov (Olins, 2009). Jednotná definícia značky neexistuje, no v marketingovej literatúre bola prijatá všeobecná dohoda, že značka je viac než len meno slúžiace na identifikáciu produktu (Kavaratzis, 2008). Ako uvádzajú Moilanen a Rainisto (2009), značka je prísľubom niečoho, je vytváraná a formovaná v myšliach ľudí a súvisia s ňou tri nevyhnutné koncepty – identita, imidž a komunikácia. Kým **identita značky** je definovaná jej odosielateľom (t.j. ako chce vlastník značky, aby bola vnímaná), **imidž značky** predstavuje skutočný obraz vytváraný v mysli príjemcu (ako je značka vnímaná v skutočnosti). Vybrané komponenty identity musia byť cieľovým skupinám komunikované ako atraktívne zložky (Moilanen a Rainisto, 2009). Z pohľadu možného formovania imidžu značky je potrebné ho vnímať ako výsledok interagujúceho systému jej komponentov (obr. 1).

Obr. 1: Komponenty značky

(Spracované podľa Moilanen a Rainisto (2009, s. 7); Kavaratzis (2008, s. 55))

Koncept značky reprezentuje silný nástroj, ktorý je rozhodne dôležitý aj pre manažment krajín, regiónov a miest, pretože veľmi dobre zachytáva myšlienku toho, že miesta musia pochopiť a riadiť svoju vnútornú identitu ako aj vonkajšiu reputáciu (Anholt, 2007). V tomto kontexte tak aj miesta môžu predstavovať značky.

„Značka je DNA miesta... Je autentická a ukazuje, čím sa miesto odlišuje od iných.“

Paul O'Connor, výkonný riaditeľ World Business Chicago
(in CEOs for Cities, 2006, s. 3)

Značkou je každé miesto, či už máme na mysli štáty, regióny, mestá, mestské časti, ulice alebo aj obchodné domy a budovy (Healey, 2008). Podľa vzoru obchodných spoločností môžu rozličné miesta, mestá či štáty rozvíjať svoje značky, ktoré ak budú strategicky implementované, môžu sa stať najdôležitejším konkurenčným faktorom (Moilanen a Rainisto, 2009, s. 3). V naznačenom kontexte odborná literatúra aj

preto čoraz častejšie rieši termíny ako **značka miesta (place brand)** či **značka mesta (city brand)**. Zenker a Braun (2010, s. 3) definujú značku miesta (place brand) ako „sieť asociácií vytvorenú v myšliach spotrebiteľov na základe vizuálnych, verbálnych a behaviorálnych vyjadrení miesta a ktorá je zahrnutá do cieľov, komunikácie, hodnôt a všeobecnej kultúry zúčastnených strán miesta a celkového dizajnu miesta.“ Grafické znázornenie komunikovaných vlastností značky miesta, ktoré sa v mysli cieľovej skupiny premietajú do vnímaných účinkov, vyjadruje obrázok 2.

Obr. 2: Koncept vnímania značky miesta
(Spracované podľa Zenker a Braun (2010, s. 3))

Ako sme už vyššie uviedli, značkou môže byť aj krajina, štát či národ. Din-
nie (2008, s. 15) v tejto súvislosti definuje značku národa (*nation brand*) ako „jedi-
nečný, multidimenzionálny súbor prvkov, ktorý poskytuje národu kultúrne zakotvenú
diferenciáciu a dôležitosť pre všetky jeho cieľové skupiny.“ Ak v uvedenej definícii
nahradíme výraz *národ* pojmom *mesto*, dostaneme vhodnú definíciu značky mesta
(*city brand*) (Middleton in Dinnie, 2011). Miesta (štáty, regióny, mestá) sú však oveľa
zložitejšie entity ako produkty, preto sa značka miesta vyznačuje určitými špecifikami
oproti tradičnej produktovej značke (hlavne čo sa týka zložitosti cieľových skupín
identifikovaných v rámci place marketingu a place branding). Kavaratzis (2008)
v kontexte zložitosti miest uvádza, že mesto (miesto) je súčasne miestom bydliska
a miestom práce pre ľudí v ňom žijúcich, ďalej destináciou pre tých, ktorí ho navští-
via alebo plánujú navštíviť, ako aj miestom príležitostí pre ľudí v ňom investujúcich.
Rozvoj značky miesta spôsobom, ktorý by na dané miesto prilákal uvedené cieľové
segmenty, nepochybne vyžaduje účinnú stratégiu jej tvorby. Pre miesto je z viacerých
dôvodov dôležité mať vytvorenú **stratégiu značky**, pretože silná značka okrem toho,
že stimuluje hospodársky rast, môže:

- zmeniť vnímanie miesta, ktoré má zlý imidž (či u externých alebo inter-
ných zložiek),
- vytvoriť spoločnú víziu pre budúcnosť komunity a jej potenciálu,
- zabezpečiť stabilnú reprezentáciu miesta,

- zvýšiť miestne, regionálne či globálne povedomie o mieste a zlepšiť jeho pozíciu,
- zbaviť miesto nepriaznivých s ním spojených stereotypov a urobiť ho atraktívnejším (CEOs for Cities, 2006).

Narastajúca konkurencia medzi miestami na medzinárodnej úrovni spôsobuje, že každé miesto chce byť známe a viditeľné na mape sveta. V tomto kontexte sa práve stratégia značky miesta javí ako významný nástroj budovania úspešnej značky miesta, ktorá bude priťahovať pozornosť cieľových segmentov (Eurocities, 2010). Miestamajú k dispozícii široký diapazón nástrojov na propagáciu a komunikáciu svojej značky, ktorých výber by ale mal odzrkadľovať identifikované cieľové skupiny. Organizácia Eurocities (2010) vzhľadom k súčasnej propagácii značiek miest identifikuje nasledovné skupiny propagačných nástrojov:

- *tradičné média* – noviny, časopisy, rozhlas, televízia
- *špecifické udalosti (eventy)* - hosťovanie významných kultúrnych, športových či ekonomických podujatí
- *veľvyslanectvá* – pomáhajú šíriť správy o mieste po celom svete
- *sociálne média* – najmä sociálne siete umožňujúce komunikáciu hlavne s mladšou cieľovou skupinou
- *reklamné predmety a podpora predaja*.

Úspešnosť stratégie tvorby značky miesta ako aj jej propagácia bezpochyby závisí aj od správneho riadenia a manažovania samotnej značky miesta, ktoré okrem iného umožňuje prispôbovať stratégiu meniacim sa podmienkam. Aj napriek narastajúcej popularite fenoménu place brandingu sa o riadení marketingu miest a najmä brandingu miest napísalo len veľmi málo (Hankinson, 2007 in Ashworth a Kavaratzis, 2010, s. 43). Navrhnuté ale boli viaceré štruktúry pre **riadenie značky miesta**, ktoré by nakoniec mohli viesť k všeobecne prijímanému rámcu pre rozvoj a riadenie značky miesta (Ashworth a Kavaratzis, 2010). K takýmto štruktúram patrí napríklad všeobecný rámec pre place branding navrhnutý Rainistom (2003), ďalej vôbec prvý teoretický rámec týkajúci sa riadenia značky mesta vytvorený Kavaratzisom (2004) ako aj Hankinsonov (2004) rámec pre manažovanie značky miesta (in Ashworth a Kavaratzis, 2010). O tom, že branding miest (a najmä mesta) v posledných rokoch získava popularitu u predstaviteľov miest, svedčí aj vytváranie rôznych rebríčkov značiek miest. Tie predstavujú istý spôsob, akým je možné jednotlivé značky miest hodnotiť. V tomto kontexte možno za azda najznámejší model **hodnotenia značky mesta** považovať model s názvom *The City Brand Hexagon* vytvorený Simonom Anholtom, ktorý je považovaný za „otca“ termínu „národná značka“ (nation brand) a nedávno bol nominovaný aj na Nobelovu cenu (Papp- Váry, 2011). Anholtov hexagón (obr. 3) tvorí týchto šesť hlavných komponentov:

- *prítomnosť (presence)* – odkazuje na medzinárodný status a postavenie mesta, ako sú s ním ľudia oboznámení, či ho poznajú, čím je známe ap.
- *miesto (place)* – odráža fyzické stránky mesta, či je mesto krásne, príjemné alebo naopak ap.

- *potenciál (potential)* – týka sa možností, ktoré mesto ponúka v súvislosti s ekonomickými alebo vzdelávacími aktivitami, či mesto má dostatok pracovných príležitostí, vzdelávacie inštitúcie ap.
- *pulz (pulse)* – skúma, či spôsob života v meste je energický, pulzujúci alebo opačne, aké vzrušujúce je mesto pre ľudí atď.
- *ľudia (people)* – odráža miestnu populáciu a jej otvorenosť, pohostinnosť, vrelosť a zameriava sa aj na otázky bezpečnosti v meste.
- *predpoklady (pre-requisites)* – ide o základné vlastnosti mesta ako úroveň a cena ubytovania, úroveň občianskej vybavenosti a poskytovaných služieb (Anholt, 2006 in Ashworth a Kavaratzis, 2010, s. 44).

Obr. 3: City Brand Hexagon vytvorený Simonom Anholtom
(Spracované podľa GfK, 2012)

Anholtov *City Brand Hexagon* sa stal základom aj pre populárny celosvetový prieskum s názvom *The Anholt – GfK Roper City Brands Index (CBI)*. Ide o jediný analytický rebríček svetových značiek mesta, ktorý je založený na hodnotení 50 miest z celého sveta prostredníctvom rozhovorov s 20 000 obyvateľmi a spotrebiteľmi pochádzajúcich z 20 rozvinutých a rozvojových krajín. Prieskum sa uskutočňuje každý rok a je využívaný mnohými mestami na vybudovanie silného a úspešného mestského prostredia pre firmy, komunity, návštevníkov, študentov a iných (GfK, 2012). Ďalší pomerne dobre známy model hodnotenia značky predstavuje *Európsky barometer značky mesta (The European City Brand Barometer)*. Autorom tohto modelu je Jeremy Hildreth, ktorý spolupracoval aj so Simonom Anholtom a bol aj riaditeľom *The British Saffron Brand Consultants*. Jeho model hodnotí 72 európskych miest, ktoré majú najmenej 450 tisíc obyvateľov. Rebríček miest sa zostavuje na základe dvoch komplexných aspektov, a to konkrétne sily aktivít mesta a sily značky mesta (Hildreth, 2008 in Papp-Váry, 2011). Rebríček miest zostavený na základe bodového hodnotenia oboch ukazovateľov tak odzrkadľuje aj to, do akej miery mestá využívajú potenciál svojej značky a aký úspešný je samotný branding.

Place branding však nepredstavuje len jednoduchú komunikačnú stratégiu, vytvorenie loga či pútavého sloganu, ale ide o oveľa širšiu oblasť činností, ktorej úspech spočíva okrem iného aj v spolupráci rôznych aktérov v nej zainteresovaných. Pre

proces brandingu miest je podľa Geldera (in Dinnie, 2011) nevyhnutné **partnerstvo a spolupráca medzi kľúčovými aktérmi**, ktorí dokážu efektívne vytvoriť, ale najmä implementovať stratégiu značky. Do skupiny týchto aktérov zahŕňa autor všetkých, ktorí môžu významne prispieť k formovaniu budúcnosti miesta prostredníctvom svojich politík, investícií, akcií, správania a komunikácie. Nejde pritom o bežné partnerstvá verejného a súkromného sektora, ale o formálny či neformálny orgán, v ktorom zainteresované strany spoločne rozvíjajú, tvoria a riadia implementáciu značky miesta a nesú za to spolu aj zodpovednosť. Gelder ďalej uvádza, že partnerstvá značky miesta nie sú ako ústredné vlády, miestne samosprávy, súkromné firmy alebo dobrovoľnícke či charitatívne organizácie, ale v ich prípade sa jedná o zmiešanú formu organizácie. Efektívne zapojenie zainteresovaných strán je podľa Houghtona a Stevensa (in Dinnie, 2011) rozhodujúce pre akceptovanie place brandingu ako dôležitej a rešpektovanej disciplíny v rámci moderného rozvoja miest a manažmentu.

Na dobrej povesti miest, ktoré navštevujeme a v ktorých žijeme, pracujeme či študujeme, nepochybne záleží. Atraktívna a výrazná identita, imidž a pozícia na medzinárodnej scéne napomáhajú miestam ako aj ich obyvateľom k tomu, aby boli preferované vo vysoko konkurenčnom prostredí dnešného globalizujúceho sa sveta, pretože reflektujú to, že miesto disponuje takými kvalitami a vlastnosťami (materiálnymi či nemateriálnymi), ktoré pozitívne rezonujú u cieľového publika a ktoré dokážu zvyšovať blahobyt miestneho obyvateľstva. V naznačenom kontexte je možné práve branding miest považovať za istý rámec budovania a aktívneho riadenia povesti miesta, ktorý zohľadňuje cieľové segmenty (napr. Baker, 2010; Hospers in Dinnie, 2011, Eurocities, 2010). Middleton (in Dinnie, 2011) v súvislosti s výhodami brandingu poukazuje na hodnotu vytvárania pozitívnej a silnej značky miesta, ktorá je prísľubom pre prichádzajúce investície a cestovný ruch, získava si dôveru investorov, zvyšuje politický vplyv (národný aj medzinárodný) a umožňuje lepšie a produktívnejšie partnerstvá s inými miestami ako aj s verejným a súkromným sektorom. Okrem uvedených benefitov môže dobre komunikovaná značka zvyšovať povedomie o danom mieste a vyvolávať u ľudí aj určité asociácie s ním spojené (Matlovičová, 2010). Dnes sú mnohé mestá značkami zvučného mena. Tak napríklad Paríž mnohým z nás evokuje romantiku, Miláno štýl, New York energiu, Washington silu, Tokio modernosť, Barcelona kultúru, Rio zábavu (CEOs for Cities, 2006). Uvedené teoretické východiská place brandingu naznačujú, že práve tento fenomén by mohol byť veľkou výzvou najmä pre podrozvinuté regióny, ktoré by tak mohli nadviazať na úspechy, ktoré s pomocou brandingu dosiahli mestá po celom svete (Matlovičová, 2010). Ako však uvádza Dinnie (2011), pre place branding neexistuje riešenie v zmysle „jedna veľkosť sedí všetkým“, pretože každé miesto je jedinečné, originálne a tvorí ho iný súbor charakteristík. A to je jeden z dôvodov, ako ďalej tvrdí Dinnie (2011), prečo je branding miest v súčasnosti takou fascinuujúcou témou.

DISKUSIA

Stručný teoretický exkurz do konceptu place branding poukázal na jeho možnosti a perspektívy a poskytol istý návod, akým je možné uspieť v súčasnom tvrdom konkurenčnom boji medzi miestami. Aplikáciou place branding sa môžu miesta viac zviditeľniť, získať na trhu stabilné miesto, prilákať viac turistov, návštevníkov či dosiahnuť vyššie výnosy z investícií do nehnuteľností, infraštruktúry či udalostí. Tým miesta zvyšujú svoju konkurencieschopnosť voči ostatným územiám, čo má zase za následok pozitívny vplyv na zamestnanosť, obyvateľov, návštevníkov ako aj na koherentný rozvoj miesta (najmä jeho fyzických, sociálnych, ekonomických a kultúrnych aspektov).

Koncept place branding však môže smerovať aj k istým ohrozeniam, ktoré vychádzajú z jeho neoliberalnej povahy. V tomto kontexte Michalko (2013) definuje konkurencieschopnosť regiónov z pohľadu nového regionálneho obratu ako proces sebazáchrany, ktorý je ovplyvňovaný pohlcovaním sociálneho ekonomickým (napr. Foucault, 2009; Lemke, 2010; Kaščák, Pupala, 2010), čo môže byť jedna z negatívnych konotácií pri aplikácii place branding. Práve táto vlastnosť place branding otvára priestor na to, aby sme sa na tento fenomén pozreli aj z inej perspektívy, príp. naznačili možné implikácie či problémy, ktorým môžu miesta čeliť v súvislosti s jeho používaním. Na záver preto uvádzame niekoľko aktuálnych otázok týkajúcich sa problematiky **nation branding** (proces tvorby a formovania značky národa) a **city branding** (proces tvorby a formovania značky mesta) v kontexte naznačenej neoliberalnej povahy konceptu place branding, ktoré môžu poslúžiť aj ako inšpirácie pre ďalší výskum.

Veľmi podnetnou a inšpiratívnou sa v tomto smere javí práca Nadie Kanevovej (2011), ktorá sa venuje problematike národného branding z kritickej optiky, ktorá doposiaľ zostáva stále v úzadí. Autorka chápe nation branding ako „*súbor diskurzov a praktík smerovaných na rekonštrukciu štátnosti cez paradigmy marketingu a branding*“ a poukazuje na to, ako neoliberalná povaha branding vplýva na samotnú štátnosť. Okrem toho sa kriticky zamýšľa aj nad problémom kultúrneho imperIALIZMU a komodifikácie (napr. Mosco, 1996; Schiller, 1976, 1989), nad nebezpečenstvom kapitalistickej (neoliberalnej) globalizácie (napr. Beck, 2000; Sassen, 1998), nad stavom verejnej sféry a občianskej spoločnosti v globalizujúcom sa svete (napr. Calabrese, 1999; Habermas, 2001) ako aj nad problémom centrality identít v súčasnosti (napr. Castells, 1997; Hall, du Gay, 1996; Laclau, 1994) a v neposlednom rade aj nad transformáciou priestoru a miesta v postmodernej spoločnosti (napr. Harvey, 1989, 2005; Lefebvre 1991; Soja, 1990). Veľmi zaujímavému vzťahu medzi národným brandingom a nacionalizmom sa venuje Paul Jordan (2013), ktorý na príklade Estónska rozoberá tenzie a protichodnosti medzi národným brandingom a národnou identitou. Problematiku nacionalizmu a národného povedomia a politických a kultúrnych interpretácií globalizácie skúma aj Melissa Aronczyk (2013), ktorá taktiež poukazuje na kapitalistický charakter branding, keď tvrdí, že „*národy dokážu čerpať z takých vecí, ktoré im zarábajú peniaze, pretože v zásade je účelom branding zvyš-*

šovať finančné prostriedky a nerozprávať o tom, čo skutočne znamenáte ako krajina.“ Autorkina kritická štúdia nabáda čitateľa pozrieť sa za komerčné benefity brandingu a marketingu národov a miest (Al-Abdulrazak, 2014). V kontexte city brandingu Lindell (2013) hovorí o tom, že mesto sa v súčasnosti stáva odrazom istej formy komodity a že zvyšujúca sa konkurencia na globálnom trhu nedáva mestám na výber - musia podľa autora nadobudnúť konkurenčnú identitu (vytvorenú S. Anholtom (2007)) a zmobilizovať svoj kolektívny symbolický kapitál (Harvey, 2012) a stať sa značkou. Tento proces autor označuje termínom „mesto ako divadlo“. Všetky uvedené témy naznačujú ďalšie možné smerovania pre výskum problematiky fenoménu place branding v súčasnom globalizujúcom sa svete, a to z viacerých perspektív odrážajúcich súčasný neoliberalný diskurz, jeho klady ale aj zápory.

Poznámka:

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0325/12 Dynamika intraurbánných štruktúr na Slovensku v prvom decénií 21. storočia (vedúci projektu prof. RNDr. René Matlovič, PhD.).

LITERATÚRA

- AL-ABDULRAZAK, R. (2014). *Branding the Nation: The Global Business of National Identity*, by Melissa Aronczyk [online] [cit. 2014-07-28]. Dostupné na: <<http://www.timeshighereducation.co.uk/books/branding-the-nation-the-global-business-of-national-identity-by-melissa-aronczyk/2010607.article>>.
- ANHOLT, S. (2007). *Competitive Identity. The New Brand Management for Nations, Cities and Regions*. Great Britain: Palgrave Macmillan, 2007. 134 p. ISBN-13: 978-0-230- 50028-0. ISBN-10: 0-230-50028-5.
- ARONCZYK, M. (2013). *Branding the Nation: The Global Business of National Identity*. Oxford University Press, 2013. 272 p. ISBN 9780199752164.
- ASHWORTH, G., KAVARATZIS, M. (2010). *Towards Effective Place Brand Management. Branding European Cities and Regions*. UK: MPG Books Group, 2010. 294 p. ISBN 978 1 84844 242 9.
- BAKER, B. (2010). *Twenty Benefits of a City Branding Strategy* [online]. [cit. 2014-06-03]. Dostupné na: < http://www.destinationbranding.com/articles/Benefits_of_Strong_City_Brand.pdf>.
- CEOS FOR CITIES (2006). *Branding Your City* [online]. 26 p. [cit. 2014-06-19]. Dostupné na: <<http://burgosciudad21.org/adftp/CEOsforCitiesBrandingYour-City2006.pdf>>.
- DINNIE, K. (2008). *Nation Branding - Concepts, Issues, Practice*. Great Britain: Elsevier, 2008. 264 p. ISBN 978-0-7506-8349-4.
- DINNIE, K. (2011). *City Branding. Theory and Cases*. Great Britain: Palgrave Macmillan, 2011. 239 p. ISBN 978-0-230-24185-5.

- EUROCITIES (2010). *A Shared vision on City Branding in Europe* [online]. Brusel: EUROCITIES Brussels Office, 2010. 18 p. [cit. 2014-06-22]. Dostupné na: <<http://www.eurocities.eu/eurocities/publications/A-Shared-Vision-on-City-Branding-in-Europe-WSPO-8PLFNF>>.
- FOUCAULT, M. (2009). *Zrození biopolitiky: kurz na Collège de France (1978 – 1979)*. Brno: CDK, 2009, 351 s. ISBN 978-80-7325-181-9.
- GfK (2012). GfK Custom Research North America. The Anholt - GfK Roper City Brands Index [online]. [cit. 2014-06-21]. Dostupné na: <http://www.gfkamerica.com/practice_areas/roper_pam/placebranding/cbi/>.
- HARVEY, D. (1989). From managerialism to entrepreneurialism: the transformation of governance in late capitalism. In *Geografiska Annaler*. 71B, p. 3 – 17.
- HARVEY, D. (2005). *Spaces of Neoliberalization. Towards a Theory of Uneven Geographical Development*. Franz Steiner Verlag, 131 p. ISBN 3-515-08746-X.
- HARVEY, D. (2012). *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. London, New York: Verso. 208 p. ISBN: 9781781680742.
- HEALEY, M. (2008). *Co je branding?* Praha: Slovart, s. r. o., 2008. 256 s. ISBN 978-80-7391-167-6.
- HILDRETH, J. (2008). *The European City Brand Barometer – Revealing which cities get the brands they deserve* [online]. London: Saffron Brand Consultants, 2008. 21 p. [cit. 2014-06-12]. Dostupné na: <http://www.macrame.tv/storage/Saff_CityBrandBarom.pdf>.
- JORDAN, P. (2013). Nation Branding: A Tool for Nationalism? In *Journal of Baltic Studies*, 2013, vol. 1, p. 1 – 21.
- KANEVA, N. (2011). Nation Branding: Towards an Agenda for Critical Research. In *International Journal of Communication*, 2011, vol. 5, p. 117 – 141.
- KAVARATZIS, M. (2004). From City Marketing to City Branding: Towards a Theoretical Framework for Developing City Brands. In *Place Branding* [online]. 2004, vol. 1, no. 1 [cit. 2014-07-12], p. 58 – 73. Dostupné na: <http://www.imagian.fi/kuvat/from_city_marketing_to_city_branding_kavaratzis_2004.pdf>. ISSN 1744-070X.
- KAVARATZIS, M. (2008). *From City Marketing to City Branding: An Interdisciplinary Analysis with Reference to Amsterdam, Budapest and Athens* [online]. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, 2008. 203 p. [cit. 2014-01-12]. Dostupné na: <<http://dissertations.ub.rug.nl/faculties/rw/2008/m.kavaratzis/>>. ISBN 978-90-367-3552-0.
- KAŠČÁK, O., PUPALA, B. (2010). Neoliberálna guvernmentalita v sociálnom projektovaní vzdelávania. In *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 2010, Vol. 46, No. 5, Praha, 2010, s. 771 – 799.
- KORMANÍKOVÁ, J. (2012). *City branding ako nástroj zvyšovania konkurencieschopnosti miest. Prípadová štúdia Prahy (diplomová práca)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2012. 160 s.
- LEFEBVRE, H. (1991). *Production of Space*. Oxford: Blackwell, 1991, 455 p.
- LEMKE, T. (2010). *Biopolityka*. Warszawa: Sic!, 2010. 150 s. ISBN 978-83-60457-96-2.

- LINDELL, J. (2013). *The City as Spectacle: A Debordian Critique of the City as Commodity and Brand*. Conference paper presented at Spectacular/Ordinary/Contested Media City, Helsinki, 15 – 17 May 2013 [online]. [cit. 2014-01-12]. Dostupné na: <https://www.academia.edu/3523315/The_City_as_Spectacle_A_Debordian_Critique_of_the_City_as_Commodity_and_Brand>.
- MATLOVIČOVÁ, K. (2007). Place as Overlap Between the Interests of Regional Geography and Marketing. In *Revija za geografijo*. ISSN 54-665X, 2007, č. 2 – 2, s. 53 – 62. [cit. 2014-06-12]. Dostupné na: <http://www.fhvp.unipo.sk/~matlovicova/vystupy/Miesto_ako_interferencia_zaujmov_regionalnej_geografie_a_marketingu.pdf>.
- MATLOVIČOVÁ, K. (2008). Place marketing process – theoretical aspects of realization. In *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy, Folia Geographica*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2008, vol. 12, s. 195 – 224. [cit. 2014-06-12]. Dostupné na: <http://www.fhvp.unipo.sk/~matlovicova/vystupy/Uzemny_marketing_Marketingovy_proces_-_teoreticke_aspekty_realizacie.pdf>.
- MATLOVIČOVÁ, K. (2010). Place branding as a useful tool of place competitiveness. In *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Geographica*. ISSN 1212-2157, 2010, vol. 4, no. 1, p. 5 – 14. [cit. 2014-06-14]. Dostupné na: <http://www.fhvp.unipo.sk/~matlovicova/vystupy/Place_branding_as_useful_tool_place_competitiveness_Matlovicova.pdf>.
- MATLOVIČOVÁ, K., KOLESÁROVÁ, J. (2012). Place branding – význam a možnosti využitia v rozvoji území. In *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy, Folia Geographica*, 19. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2012. ISSN 1336-6149. ISSN 1336-6157. s. 160 – 170.
- MICHALKO, M. (2013). *Kriticko-geografická analýza regionálnej politiky: Teoreticko-metodologická báza a empirická aplikácia na príklade Prešovského samosprávneho kraja* [dizertačná práca]. Prešov: FHPV PU. 2013. 145 s.
- MOILANEN, T., RAINISTO, S. (2009). *How to Brand Nations, Cities and Destinations. A Planning Book for Place Branding*. Great Britain: Palgrave Macmillan, 2009. 202 p. ISBN-13:978-0-230-22092-8. ISBN-10:0-230-22092-4.
- OLINS, W. (2009). *O značkách*. Praha: Argo; Dokořán, 2009. 253 s. ISBN 978-80-257-0158-4. ISBN 978-80-7363-261-8.
- PAPP-VÁRY, Á. (2011). The Anholt-Gmi City Brand Hexagon and the Saffron European City Brand Barometer: A Comparative Study. In *Regional and Business Studies* [online]. 2011, vol. 3, no. 1 [cit. 2014-06-10], p. 555-562. Dostupné na: <<http://journal.ke.hu/rbs/index.php/rbs/article/viewFile/72/102>>.
- RAINISTO, S. (2003). *Success Factors of Place Marketing: A Study of Place Marketing Practices in Northern Europe and The United States*: doctoral dissertation [online]. Helsinki: Helsinki University of Technology, Institute of Strategy and International Business, 2003. 271 p. [cit. 2014-06-16]. Dostupné na: <<http://lib.tkk.fi/Diss/2003/isbn9512266849/isbn9512266849.pdf>>.

- SOJA, E., (1990). *Postmodern geographies: The Rassertion of space in critical social theory*. London: Verso, 1990. 266 p. ISBN 0-86091-936-6.
- ZENKER, S., BRAUN, E. (2010). *The Place Brand Centre – A Conceptual Approach for the Brand Management of Places* [online]. Kodaň: European Marketing Academy Conference, 2010. 10 p. [cit. 2014-06-05]. Dostupné na: <http://ebookbrowse.com/zenker-braun-emas2010-pdf-d37247443>.

SUMMARY

Place branding as a process of building and formation of place brand represents one of the possible tools of increasing competitiveness of places in current highly competitive environment, in which places compete with each other for tourists, visitors, investments or industry. The basis of the concept is understanding place as a product, what is substance of so-called marketing approach, where plays an important role a brand and its image. We perceive places in the same way as brands. These are an enormous promise for the place, as they are created and formed in people's minds. Place brand development by a way that would attract different target segments to place requires an effective brand building strategy. Its success as well as the promotion also depends on accurate managing place brand that also allows the strategy to adapt to changing conditions. Place branding, however, represents not only a simple communication strategy, creating fetching logo or slogan, but it is a much wider field of activities, the success of which lies among other things in the cooperation of various actors involved in it. It is essential a partnership and cooperation among the key actors who can effectively create, but especially implement the brand strategy. The value of building positive and strong place brand is a promise for inward investments and tourism, gains a confidence of investors, increases a political influence (national and international) and allows the better and more productive partnerships with other places as well as the public and private sector. Well communicated brand may also increase awareness about the place and cause in humans certain associations connected with the place. The concept of place branding may be directed to some threats that result from its neoliberal nature. Through this place branding quality is opening the space to turn our attention to the topics reflecting the current neoliberal discourse and to suggest the possible problems associated with the use of place branding concept in today's globalizing world.